

Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака
Національної академії правових наук України
Івано-Франківський обласний осередок
Всеукраїнської громадської організації
«Асоціація цивілістів України»

Юридичний інститут
Прикарпатського національного університету
імені В. Стефаника

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ ЦИВІЛІСТИКИ

**Матеріали круглого столу
(28–29 червня 2013 р.)**

Київ – 2013

УДК 347(477)(082)
ББК 67.9(4Укр)404я43
А43

*Рекомендовано до друку Вченою радою Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України
(протокол № 8 від 25 вересня 2013 р.)*

Актуальні проблеми української цивілістики. Матеріали круглого столу (28–29 червня 2013 р.). – К.: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2013. – 102 с.

ISBN 978-617-7087-16-7

В збірник увійшли тези виступів учасників круглого столу «Актуальні проблеми української цивілістики, присвяченого 20-й річниці заснування Національної академії правових наук України, в яких висвітлюються актуальні проблеми теорії та практики правового регулювання цивільних відносин в Україні.

Збірник розрахований на науковців, викладачів, аспірантів та студентів юридичних вузів і факультетів, а також усіх, хто цікавиться проблематикою сучасних наукових досліджень та удосконалення національного законодавства.

Матеріали подаються в авторській редакції учасників круглого столу. Відповідальність за достовірність інформації несуть автори.

(С) Автори, 2013

(С) Науково-дослідний інститут
приватного права і
підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака
НАПрН України, 2013

ЗМІСТ

Луць В. В. Строк чинності цивільно-правового договору.....	5
Галянтич М. К. Актуальні питання розвитку житлового права України	7
Мічурін Є. О. Про ідею збалансованості обмежень та прав особи.....	11
Беляневич О. А. Про господарський оборот та умови його стабільності.....	13
Первомайський О. О. Значення засад та принципів цивільного права в забезпеченні стабільності цивільного обороту.....	17
Гриняк А. Б. Особливості забезпечення виконання підрядних договорів.....	20
Кочин В. В. Напрямки формування доктрини юридичної особи у вітчизняному праві	24
Примак В. Д. Відшкодування матеріальної та моральної шкоди як способи захисту цивільних прав та інтересів.....	26
Лукач І. В. Місце корпоративних відносин в системі господарських правовідносин.....	30
Черненко О. А. Право держави на отримання дивідендів	35
Пацурія Н. Б. Особливості змісту страхових правовідносин у сфері господарювання.....	39
Пленюк М. Д. Окремі аспекти припинення права власності на об'єкти будівництва	43
Кравцов С. В. Проблемні питання здійснення переважного права купівлі частки у праві спільної часткової власності.....	48
Васильєва В. В. Речовий договір в системі договорів України	51

Зеліско А. В. Уніфікація застосування конструкції засновницького договору у цивілістичній доктрині та чинному законодавстві України	54
Таран О. С. Розірвання багатостороннього договору	58
Іванова С. М. Критерій порушених інтересів як основа поділу інтересів як основа поділу недійсних правочинів на нікчемні та оспорювані	62
Біленко М. С. Цивільно-правова відповідальність за договором будівельного підряду	66
Басовська А. М. Якість робіт як важлива умова договору побутового підряду	70
Солтис Н. Б. Проблема неоднакового застосування судами норм матеріального права, що регулюють поділ майна осіб, які проживають у фактичних шлюбних відносинах	75
Козловська Л. В. Конструкції спадкового права як елемент правового забезпечення стабільності цивільного обороту	78
Резнік Г. О. Особисті немайнові права дитини в цивільному і сімейному праві України	81
Сіщук Л. В. Перехід корпоративних прав учасника товариства з обмеженою відповідальністю при спадкуванні	84
Бернацький М. В. Житловий фонд та його класифікація	90
Бобрик В. І. Вплив судової практики на реалізацію норм цивільного права	94
Короленко В. М. Деякі теоретичні і практичні проблеми провадження у зв'язку з нововиявленими обставинами у цивільному судочинстві	97

Луць В. В.,

*доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України,
завідувач відділу проблем приватного права
НДІ приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України*

СТРОК ЧИННОСТІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ДОГОВОРУ

У механізмі правового регулювання майнових і, певною мірою, особистих немайнових цивільних відносин важлива роль належить цивільно-правовому договору. Ефективність регулятивного потенціалу договору обумовлюється не лише чітким формулюванням умов (змісту) договору – ст. 628 Цивільного кодексу України (надалі – ЦК), але й визначенням моменту укладення договору та строку його чинності.

Відповідно до ст. 638 ЦК України договір є укладеним, якщо сторони в належній формі досягли згоди усіх істотних умов договору. Істотними умовами договору є умови про предмет договору, умови, що визначені законом як істотні або є необхідними для договорів даного виду, а також усі ті умови, щодо яких за заявою хоча б однієї із сторін має бути досягнуто згоди. Договір укладається шляхом пропозиції однієї сторони укласти договір (оферти) і прийняття пропозиції (акцепту) другою стороною.

Визначення моменту в часі, з настанням якого договір вважається укладеним, є важливим з огляду на низку обставин. По-перше, з цим моментом, як правило, пов'язується початок дії (чинності) договору (ч. 2 ст. 631). По-друге, з цього моменту сторони набувають цивільних прав та обов'язків, несуть одна перед одною відповідальність за порушення договору. По-третє, на відносини сторін поширюється дія норм закону, інших актів цивільного законодавства, що стосуються даного виду договору.

Момент укладення договору – це момент досягнення згоди (домовленості) щодо істотних умов договору. Як погоджений сторонами вольовий акт домовленість (згода) досягається або безпосередньо при спілкуванні (контакті) фізичних осіб чи представників юридичних осіб, або вчиненням роздільних у часі дій сторін (оферти та акцепту). Тому договір вважається укладеним у момент одержання особою, яка направила пропозицію укласти договір (оферту), відповіді другої

сторони про прийняття цієї пропозиції (акцепту) (ч. 1 ст. 640 ЦК). Це правило стосується так званих консенсуальних договорів, які вважаються укладеними в момент досягнення згоди сторін.

Щодо реальних договорів, для укладення яких, крім згоди сторін, відповідно до актів цивільного законодавства вимагається передача майна або вчинення іншої дії, встановлено правило, за яким реальний договір вважається укладеним з моменту передання майна або вчинення певної дії. Такими є договори позики, договір залізничного перевезення вантажу та деякі інші. В реальних договорах передання речі або вчинення іншої дії як додаткової (до згоди сторін) умови для визнання договору укладеним означає одночасно і виконання однією із сторін свого обов'язку за договором, що має істотне значення для контрагента.

У договорах, щодо яких за законом чи домовленістю сторін вимагається нотаріальне посвідчення та (або) державна реєстрація, момент укладення договору пов'язується з моментом нотаріального посвідчення та (або) державної реєстрації. У випадках, необхідності і нотаріального посвідчення, і державної реєстрації моментом укладення договору буде момент державної реєстрації (ч. 3 ст. 640 ЦК).

Важливим є також визначення строку чинності договору. Строком договору є час його чинності (обов'язковості) (ч. 1 ст. 631 ЦК, ч. 7 ст. 180 Господарського кодексу України (далі – ГК)). Протягом цього строку сторони можуть здійснити свої права і виконати свої обов'язки відповідно до договору. Строк дії договору визначається на розсуд сторін, якщо тільки в законі чи акті державного органу, обов'язковому для сторін, не обмежується строк його чинності. Наприклад, строк договору, укладеного на основі державного замовлення на поставку продукції, обмежується строком чинності державного замовлення.

За загальним правилом, договір набуває чинності з моменту його укладення, проте сторони можуть встановити, що умови договору застосовуються й до відносин між ними, які виникли до його укладення.

Строк чинності договору обумовлює й строк чинності зобов'язання, що виникло з цього договору (ч. 7 ст. 180 ГК). Якщо зобов'язання виконане сторонами достроково, припиняється й дія самого договору. Але чинність договору не припиняється доти, поки зобов'язання не буде виконане сторонами або одна із сторін не відмовиться від договору в порядку, передбаченому для зміни чи розірвання договору (статті 651–654 ЦК).

Зі строком чинності договору пов'язане й питання про застосування санкцій, зокрема цивільної відповідальності за правопорушення, яке мало місце під час дії цього договору. Закінчення строку договору не

звільняє сторони від відповідальності за порушення договору, вчинене під часу дії цього договору. При вчиненні правопорушення за межами строку чинності договору особи можуть притягатися до цивільної відповідальності за правилами, встановленими для зобов'язань із заподіянням шкоди чи інших позадоговірних зобов'язань.

Галянтюк М. К.

*доктор юридичних наук, професор,
заступник директора з наукової роботи
НДІ приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ЖИТЛОВОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Нині розвиток житлового законодавства в Україні, як окремої комплексної галузі права, йде повільним шляхом. Для цієї важливої сфери суспільного життя характерна повна правова невизначеність, що виражається у фрагментарності правового регулювання, наявності прогалин, відсилочних норм та норм, які втратили регулюючий вплив.

Такий підхід у правовому регулюванні призводить до того, що в правозастосовчій діяльності для врегулювання правовідносин щодо житла застосовуються норми цивільного права, права соціального забезпечення, адміністративного права, а не безпосередньо норми Житлового кодексу. Фахівці припускають, що наслідком цього Житловий кодекс припинить своє існування, і буде замінений нормами ЦК (інститутами договору комерційного найму житла, іншими правочинами з житлом, право власності та інші речові права на житло), правом соціального забезпечення (інститут житла соціального забезпечення) та адміністративного права (інститути кредитування житлового будівництва, містобудування). Вважаємо, для внесення чіткості в український законодавчий процес вказана проблема потребує розуміння, що розвиток цивільного права полягає не у врегулюванні всього кола суспільних відносин у житловій сфері, а в прийнятті нового ЖК, який має враховувати особливості правового регулювання. В ньому мають бути зосереджені загальні цивільно-правові засади з особливостями, які не відзначені у ЦК України, в т.ч.. зобов'язання, що виникають при

будівництві житла, підстави переведення придатних для проживання жилих квартир у нежилі, правовий режим ЖБК та товариств співвласників багатоквартирного жилого будинку, особливості виникнення права власності та інших речових прав на житло; особливості цивільно-правової відповідальності власників і користувачів квартир (будинків), управління житловим фондом, правовий режим житлового фонду соціального призначення тощо. Дослідження житлового законодавства і судової практики підштовхує до висновку, що багато питань у цій сфері ще й досі залишаються недостатньо розробленими та дискусійними. На нашу думку, це пов'язано з тим, що суттєво змінилися соціально-економічні умови, але відповідних змін у регулюванні житлових відносин майже не відбулося. В ЦК потребує закріплення поняття речового договору, житлового сервітуту, як складової речових прав на чуже житло, що полягає в обмеженні прав власника, не позбавляючи належних йому прав володіння, користування та розпорядження житлом; визначене у договорі, заповіті, судовому рішенні або законі; носить неподільний, невідчужуваний, переважно постійний характер; і може виражатися в закріпленні особливого правового становища членів сім'ї власника.

Так, в європейських країнах житлове законодавство розвивається в різних напрямках, які обумовлені правовими традиціями, соціальними і економічними чинниками.

Для західноєвропейської моделі житлового законодавства властиво відсутність закріплення права на житло у конституції, за винятком Конституції Іспанії: ст. 47 «Усі іспанці мають право на користування житлом, відповідно до потреб». Позицію європейських держав можна пояснювати тим, що право на житло є настільки природним для людини, що не потребує окремого закріплення у нормах основного закону.

В Німеччині речові права на житло закріплені у Законі про право на житлове приміщення та права тривалого користування житловою площею. В цьому нормативному акті виділяється окреме речове право – «власність на житло», що не є тотожною суб'єктивному праву власності, і існує в межах загальної власності на об'єкт нерухомості.

У Франції Кодексами будівництва та житла, соціального і сім'ї, адміністративної юстиції, урбаністичний, територіальних громад, податкового та «житловими» законами соціальної направленості гарантується право на житло.

Право на житло закріплено в Конституції України (ст. 47), Російської Федерації (ст. 40), Республіки Білорусь (ст. 48), Республіки Словенії (ст. 78), за виключенням конституції Республіки Молдова, в якій право на житло входить до складу права на соціальне забезпечення (ст. 47). Житловий

кодекс існує у Російської Федерації, Республіки Білорусь, Республіки Молдова, Республіки Казахстан. Аналіз цих нормативних актів дозволяє зробити наступні висновки: окремий кодифікований акт спрощує громадянам пошук правових норм, що регулюють житлові відносини (житлове законодавство як і сімейне найбільш поширене за консультативними потребами у населення); дозволяє дати уніфіковані терміни навколо поняття, видів житла, вимог до нього; єдиним актом врегулювати питання статусу, управління об'єднання власників житла і житлових кооперативів; дає можливість чітко відокремити договір комерційного найму і найму житла соціального забезпечення; закріплює засади забудові, перебудові житла, переводу житла у нежитлові приміщення інше.

Таким чином можна стверджувати, що прийняття нового Житлового кодексу Україні цілком відповідає національним правовим традиціям. Прийняття Основ житлового законодавства СРСР пояснювалось наступними причинами: по-перше, соціальним значенням житлової проблеми, по-друге, розширення житлового законодавства, по-третє, необхідність співвідношення житлового законодавства СРСР та радянських республік, по-четверте, комплексний характер житлового законодавства.

Необхідність прийняття нового Житлового кодексу України викликана: розширенням кола розрізаних та неузгоджених між собою нормативних актів, що регулюють житлові відносини; зміною змісту права на житло; виникненням нових шляхів набуття та відчуження житла; розвитком законодавства соціального забезпечення житлом, в тому числі дітей і молоді, інвалідів, людей похилого віку, мігрантів; потребою в приведенні законодавства України до стандартів ЄС. Прийняття нового Житлового кодексу, як окремого кодифікованого акту в системі законодавства України обумовлено єдиною метою – систематизувати житлове законодавства, уніфікувати терміни, упорядкувати правове врегулювання нових житлових відносин.

У новому житловому законодавстві необхідно втілювати сучасні підходи у вирішенні житлових потреб громадян.. Як зазначив Європейський Суд з прав людини задоволення житлової потреби є однією з актуальних у європейському просторі. Для України ця проблема має складний характер. Оскільки житлова потреба мається у двох груп осіб: перша – громадян, які потребують житла або поліпшення житлових умов; друга це діти і молодь, інваліди, люди похилого віку, мігранти. Задоволення потреб останньої категорії осіб є необхідним елементом європейських стандартів, які реалізуються в процесі адаптації законодавства України до стандартів ЄС. Необхідно чітко визначити обсяг житлових прав обох груп осіб, оскільки житлові потреби у них розрізняються. Наприклад,

інваліди, люди похилого віку потребують пристосованого житлового середовища для їх потреб та державного нагляду за їх житлом, що необхідно відбити у нормах житлового законодавства.

Необхідно звернути увагу на збереження житлового фонду. Сьогодні на цю проблему більш звертають увагу не науковці житлового права, а фахівці в галузі економіки, архітектури, градоустрою та містобудування.. З проблемами збереження житлового фонду тісно пов'язані проблеми реконструкції житлового фонду, проведення ремонту і перепланування житла, будівництва житла, реконструкції мікрорайонів міст. В перехідних умовах має бути створена оптимальна система задоволення житлових потреб громадян України не тільки на праві власності, а й користування з гарантованою можливістю кожному користуватися встановленим законодавством мінімумом жилої площі у жилих будинках всіх форм власності; право на поліпшення житлових умов має бути реальним і гарантованим законом правом.

Пріоритетними напрямками формування нормативно-правової бази у житловій сфері має бути аналіз чинних актів законодавства, що стосуються діяльності на ринку житла і житлово-комунальних послуг; виявлення прогалин та протиріч у чинному законодавстві.

Слід звернути увагу на те, що прийняття Житлового кодексу України повинно бути не окремим елементом в системі законодавства, а природним кроком в системі оновлення житлового законодавства. Таке оновлення потребує закріплення в концепції розвитку житлового законодавства. На жаль, з початку приватизації житлового фонду, ця концепція не була розроблена на державному рівні. Тому, на цей час, концепція розвитку житлового законодавства повинна вже розвиватися в рамках більш широкої – концепції розвитку законодавства про нерухомість. Необхідність її розробки зокрема обумовлена становленням ринку нерухомості України, ринку ріелторських послуг, потребою вдосконалення законодавства навколо правового статусу об'єктів нерухомості, правочинів з цими об'єктами.

Таким чином, житлове законодавство повинно розвиватися як комплексна галузь права, в рамках концепції розвитку законодавства про нерухомість.

Вважаємо, що вкрай необхідно визначити коло житлових правовідносин в центрі уваги якої має бути людина. Якщо сутність житлових відносин за радянського періоду зводилась до розкриття підстав та порядку надання громадянам житла. Нині в житлових відносинах основними є відносини щодо безпосереднього користування людиною житлом. Метою правового регулювання ЖК України, який є спеціальним законом, мають бути саме весь комплекс житлових відносин, і бути нормами прямої дії. Потрібно

провести чіткий поділ сфер приватноправового регулювання задоволення житлової потреби та публічно правового регулювання отримання житла як соціальної допомоги нормами спеціальних законів. Сучасний стан житлового права вимагає створення правових та організаційні можливостей для забезпечення права громадян на житло. Таким чином, завдання держави полягає в забезпеченні практичної реалізації права на житло шляхом створення відповідної, сучасної нормативної правової бази на основі державної житлової політики, яка має бути розроблена в завершеному вигляді.

Мічурін Є. О.,

*доктор юридичних наук, професор
провідний науковий співробітник*

*НДІ приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України*

ПРО ІДЕЮ ЗБАЛАНСОВАНІСТІ ОБМЕЖЕНЬ ТА ПРАВ ОСОБИ

У зв'язку з необхідністю збалансованості майнових прав фізичних осіб та їх залежністю від обґрунтованості обмежень виникає проблема визначення критеріїв обґрунтованості обмежень майнових прав фізичних осіб у правовій державі. Адже ст. 3 Конституції України встановила пріоритет розвитку прав людини, що робить неможливим їх довільне обмеження. Видається, що критеріями обґрунтованості обмежень майнових прав фізичних осіб є додержання науково обґрунтованих принципів встановлення обмежень майнових прав фізичних осіб, зокрема визначення мети їх встановлення, передумов та пріоритетів, що обумовлюють такі обмеження. Законодавчий рівень обґрунтованості обмежень майнових прав фізичних осіб полягає у додержанні вимог Конституції України, якою визначено загальні підходи до встановлення зазначених обмежень (ст.ст. 3, 22, 23, 24, 41, 58, 64, 92), ЦК України (ст.ст. 3, 12, 13, 14, 319, 353, 362, 383, 509, 525, 633, 1193, 1241, 1249) та інших законодавчих актів. Визначення норм Конституції України як позитивного критерію встановлення обмежень є цілком логічним, якщо взяти до уваги правові позиції Конституційного Суду України, де вказано, що Конституція значною мірою закріплює саму ідею права в нашій державі. Більше того, у п.п. 4.3 правових позицій Конституційного

Суду України у справі «Про податкову заставу» сказано, що пропорційність, рівність, мораль, об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України. Отже, ігнорування вимог Конституції України та вимог цивільного законодавства при встановленні обмежень майнових прав фізичних осіб є неприпустимим.

Передумови встановлення обмежень майнових прав фізичних осіб як критерії їх визначення мають враховуватися не лише через їхню теоретичну обґрунтованість, а й тому, що вони цілком втілюються у механізмі правового регулювання, оскільки відображені в нормах законодавства. Так, необхідність додержання прав інших осіб при здійсненні цивільних прав певною мірою закріплена у ст. ст. 23, 41 Конституції України, ст. ст. 13, 319, 1241 ЦК України. Такий же підхід спостерігається й щодо інших передумов та пріоритетів встановлення обмежень майнових прав фізичних осіб, кожен з яких набув закріплення в нормах чинного законодавства України, що робить їх практично затребуваними для обґрунтування обмежень майнових прав фізичних осіб. Ігнорування цих вимог здатне призвести до необґрунтованих обмежень майнових прав фізичних осіб та порушення балансу між майновими інтересами фізичних осіб і правами інших уповноважених осіб, інтересами суспільства.

Очевидно, що обґрунтованість обмежень майнових прав фізичних осіб тяжіє не лише до задоволення приватного інтересу при визначенні можливостей здійснення суб'єктивних цивільних прав. Слід сказати про існування сучасних тенденцій щодо обмеження суб'єктивних майнових прав фізичних осіб через те, що, крім задоволення приватного інтересу, сьогодні розвиваються й сприйняті європейським законодавством ідеї служіння майна суспільному благу. У зв'язку з цим відносно окремих аспектів майнових прав фізичних осіб набуває обґрунтування теорія «соціальної функції», що є традиційною при застосуванні обмежень у європейському законодавстві та розвивається у вітчизняному праві. Прихильники цієї теорії доводять, що соціальна функція права власності забезпечується обмеженнями правомочностей власника соціальними інтересами. У європейському законодавстві традиційно існують обмеження, пов'язані із соціальною функцією власності. Так, ст. 33 Конституції Іспанії 1978 р. встановлює, що соціальна функція права власності обмежує його зміст відповідно до закону. Згідно з п. 2 ст. 14 Основного закону Німеччини, власність зобов'язує. Її використання має одночасно служити загальному благу. Як бачимо, в європейському законодавстві мають місце певні обмеження майнових прав осіб, пов'язані із соціальною функцією власності. Вони повною мірою відповідають правовим принципам держав, які сприйняли традиції приватного права.

Прикладом застосування положень теорії соціальної функції власності у інших країнах є житлова реформа у Великій Британії, що відбулася у 1960-ті – 1980-ті роки. Там наймачі приватного житла отримали право на його викуп незалежно від згоди на це власника житла. Показовою є справа Джеймса проти Сполученого Королівства. Заявниками за цією справою були піклувальники володіння Герцога Весмірського, яке включало 2000 будинків у престижному районі Лондона. Заявники скаржилися на те, що володіння втратило багато грошей унаслідок застосування закону, зокрема Акта 1967 р. про реформування системи володіння на правах оренди, який надав право орендарям за довгостроковими контрактами (строк 21 рік та більше) викупати права власності за цінами нижче ринкових. У результаті цього піклувальники володіння Герцога Весмірського були змушені продати 80 % житла і втратили 2,5 мільйона фунтів стерлінгів. У цій справі суд відмовив заявникам у задоволенні позову на підставі того, що вилучення власності для виконання політики, спрямованої на зміцнення соціальної справедливості у суспільстві, належить до політики в інтересах суспільства.

Отже, у країнах з розвинутими приватноправовими традиціями суспільні інтереси є пріоритетними, а майнові права фізичних осіб можуть обмежуватись для виконання соціальної функції, що на користь усіх установлена в законі.

Беляневич О. А.

*доктор юридичних наук, професор,
головний науковий співробітник*

*НДІ приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України*

ПРО ГОСПОДАРСЬКИЙ ОБОРОТ ТА УМОВИ ЙОГО ТАБІЛЬНОСТІ

Вільний рух капіталів, товарів та послуг на території України згідно із ст. 6 Господарського кодексу України є одним із «наріжних каменів» господарської діяльності в Україні, яке базується на різноманітності суб'єктів господарювання різних форм власності. Правовим віддзеркаленням економічного обороту у сфері суспільного виробництва є гос-

подарський оборот. Саме за сферою господарський оборот відокремлюється від цивільного обороту як юридичної форми переходу речей у відносинах, що складають предмет регулювання цивільного права.

В юридичних дослідженнях, насамперед, присвячених зобов'язальному праву, термін «оборот» (економічний, майновий, цивільний) зазвичай вживається, як такий, що є зрозумілим без додаткового пояснення. В принципі, не викликає сумніву теза про те, що відносини власності опосередковують процес привласнення матеріальних благ, а відносини економічного обороту – процес переміщення матеріальних благ (хоча не кожне таке переміщення супроводжується виникненням зобов'язально-правової форми), отже під відносинами економічного обороту, що складають предмет зобов'язального права, розуміються суспільні відносини, які опосередковують товарне переміщення матеріальних благ з господарської сфери однієї особи в господарську сферу іншої [1, с. 80, 81].

У вузькому сенсі господарський оборот може розглядатися як правова форма («оболонка») економічних відносин обміну результатами господарської діяльності (продукцією, роботами, послугами) як товарами, що мають цінову визначеність. Виражений у правовій формі зобов'язання, обмін має динамічний характер, і за нормального розвитку (виникнення, реалізації прав та виконання обов'язків) відбувається в заздалегідь заданих законом, договором, звичаями ділового обороту, вимогами, що звичайно ставляться, параметрах, а при ускладненнях (порушенні, невиконанні зобов'язання) може бути примусово відновлений (наприклад, шляхом розподілу майна боржника-банкрута між кредиторами у встановленому законом порядку). Загальною законодавчою вимогою є те, що господарським зв'язкам, які формуються між непідпорядкованими суб'єктами господарювання, необхідно надавати договірної форми: відносини підприємства з іншими підприємствами, організаціями, громадянами в усіх сферах господарської діяльності здійснюється на основі договорів (ч. 1 ст. 67 ГК), адже правова форма (зобов'язання) відносин, що виникають при організації та здійсненні господарської діяльності, як така, здатна надавати цим відносинам необхідної визначеності щодо прав та обов'язків і, тим самим, певного рівня стабільності.

Разом з тим, для вирішення прагматичних завдань надання господарському обороту якості стійкості до різного роду збурень, тобто його стабільності, розглядати господарський оборот лише як сукупність зобов'язань (правовідносин), залишаючи поза увагою підстави їх виникнення, було б методологічно невірним. Як свідчить практика, саме через юридичне «знищення» цих підстав (наприклад, визнання господарських угод недійсними) підривається правомірність руху майна,

тобто сукупності речей та інших цінностей, включаючи нематеріальні активи, які мають вартісне визначення (ч. 1 ст. 139 ГК). Тому під господарським оборотом пропонується розуміти сукупність юридичних фактів (та/або фактичних складів) та господарських правовідносин, які виникають на їх основі, в силу яких в сфері господарювання організується та здійснюється перехід майна від однієї особи до іншої.

Іманентною ознакою господарського обороту як системи¹ є його упорядкованість, яка в ідеальному вигляді утворюється завдяки законодавчому регулюванню (тобто позитивним правом), договірною саморегуляцією, іншими соціальними нормами (звичаями ділового обороту, чесними правилами поведінки тощо), судовим регулюванням. Реальний же ступінь його упорядкованості залежить від того, наскільки дотримання існуючих правил усвідомлене учасниками господарського обороту як імператив та укорінене в практиці господарювання.

Передумовою нормального господарського обороту є мінімально необхідний рівень правового порядку в країні загалом та господарського правового порядку зокрема, що забезпечуватиме необхідний рівень правової впевненості та довіри в суспільстві. Правовий порядок розглядається як певна якісна характеристика стану врегульованих, насамперед, нормами позитивного права суспільних відносин в їх динаміці, як ступінь реалізації права в конкретних ситуаціях. Конституційну основу правового господарського порядку складають норми статті 19 Конституції України.

Динаміка правовідносин (їх виникнення, розвиток, зміна, припинення) зазвичай пов'язується із формами реалізації права – дотриманням норм права (утримання від вчинення дій, що заборонені законом), виконанням (вчинення активних дій, спрямованих на реалізацію визначених законом обов'язків), використанням норм права суб'єктами на свій розсуд (вчинення активних дій, дозволених або незаборонених правом). Водночас реалізація принципу верховенства права як засадничої конституційної основи правового господарського порядку (ч. 2 ст. 5 ГК) означає, що правовий порядок розкривається також через дотримання соціальних норм, та індивідуальних правил поведінки, які встановлені сторонами договору через саморегуляцію.

¹ В сфері господарювання договори різного виду, будучи самостійними правовідношеннями, водночас своїми умовами пов'язані один з одним, внаслідок чого виникають „ланцюжки” договорів, кожна з ланок яких впливає на інші. Такого роду ланцюжки договірних відносини виникають у сфері перевезення вантажів органами транспорту, в сфері електроенергетики, поставок продукції для державних потреб, приватизації, функціонування державного резерву, лізингової діяльності тощо.

Іншою характеристикою господарського обороту як системи виступає його стабільність, або, іншими словами, здатність зберігати упорядкованість або відновлювати гомеостаз (стан рівноваги динамічного середовища) в умовах, що змінюються.

Так, господарський оборот знаходиться під зовнішнім впливом, що справляє на нього публічна влада, яка має забезпечити, стабільність законодавства, визначеність його змісту, незмінність рішень державних та інших органів (актів управління), стабільність судових рішень. Втім незмінність законодавства не може розглядатися як єдина необхідна та достатня умова стабільності обороту, адже законодавець не може не реагувати на зміни в соціально-економічній ситуації в країні. Важливо, щоб у випадку зміни законодавства був дотриманий розумний баланс прав та законних інтересів учасників правовідносин та забезпечені і захищені публічні інтереси. Сутність стабільності господарського обороту в цьому контексті означає, що визначений законом режим відносин залишається незмінним з моменту виникнення і до часу припинення, тобто в такому аспекті її можна розкрити через принцип правової певності як частину верховенства права. Зміна законодавства, якщо при цьому не порушуються базові принципи законодавчого регулювання господарських відносин, як така не може розглядатися як загроза стабільному обороту. За такого погляду стабільність господарського обороту означає стійкість підстав виникнення правовідносин та власне правової форми відносин (зобов'язання) до збурень зовнішнього середовища об'єктивного характеру (зміни законодавства, зміни умов господарювання тощо) при можливій або, в деяких випадках, неминучій рухливості змісту зобов'язання (прав та обов'язків).

Водночас стабільність господарського обороту залежить не лише від зовнішніх факторів, але й від правомірної поведінки учасників правовідносин, тобто знаходиться під впливом суб'єктного фактору. В такому сенсі стабільність залежатиме не лише від дотримання учасниками правовідносин вимог закону, але й інших соціальних, в тому числі моральних, норм і може бути прирівняна до юридичної захищеності добросовісної сторони та, власне, самого зобов'язання.

Іншими словами, оборот в сфері господарювання можна визнати видом соціальної співпраці, основою і рушійною силою якої, як і в будь-якій іншій сфері, є різноманітні потреби членів суспільства, їх асоціацій та інтереси, які формуються на основі цих потреб і які мають бути задоволені в результаті соціальної взаємодії, що, в свою чергу, передбачає досягнення мінімально необхідного рівня їх узгодженості. В юридичній літературі давно було підмічено, що вольовий акт (дія) має вихідною

засадою певну потребу, яка спонукає до діяльності, спрямованої на задоволення цієї потреби. На основі потреб формуються мотиви людських дій. Дія (угода, договір) є актом поведінки, що виходить із певних мотивів та спрямована на досягнення певної мети. Разом з тим, якщо публічні інтереси та інтереси держави завжди легітимні, то індивідуальні (групові, корпоративні) інтереси можуть бути незаконними, що унеможливило їх реалізацію правовим шляхом, а нічим не обмежене прагнення до підприємницького прибутку може втілюватися в протизаконні, антипублічні дії. Тому фундаментом господарського обороту мають визнаватися моральні норми як різновид соціальних норм, що виявляються в їх статусі як універсальних цінностей, які спрямовують формування, функціонування та розвиток правової системи країни в цілому, пронизуючи всі її елементи (систему права, юридичну практику та правосвідомість), а в умовах посилення диспозитивних засад регулювання господарських відносин мають лише збільшувати свою вагу.

Список використаних джерел:

1. *Егоров Н. Д.* Гражданско-правовое регулирование общественных отношений: единство и дифференциация. – Л.: Издательство Ленинградского университета, 1988. – 176 с.

Первомайський О. О.

*кандидат юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник*

*НДІ приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України*

ЗНАЧЕННЯ ЗАСАД ТА ПРИНЦИПІВ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТАБІЛЬНОСТІ ЦИВІЛЬНОГО ОБОРОТУ

Визначальну роль в забезпеченні ефективного функціонування механізму цивільно-правового регулювання мають забезпечувати загальні положення цивільного права та законодавства, у тому числі положення, що визначають засади та принципи цивільного права.

Легальним підґрунтям для твердження про існування засад та принципів цивільного права, є, в першу чергу, положення розділу I Книги першої ЦК України. Саме цілого розділу, а не відомої статті 3 кодексу, оскільки обмежувати зміст таких засад та принципів винятково текстом цієї статті є, на наше переконання, помилковим.

Підтвердженням правильності останнього судження може послугувати посилання на ст. 1 ЦК України, що вказує на юридичну рівність учасників цивільних відносин як ознаці останніх. При цьому, можна цілком спокійно стверджувати, що це явище – юридична рівність учасників цивільних відносин, є не лише їх (відносин) ознакою, а й тим засадничим положенням на якому ґрунтується участь в цих відносинах будь-якого їх учасника.

Ще одним доказом існування засад та принципів цивільного права й поза межами тексту ст. 3 ЦК України є, наприклад, положення ч. 6 ст. 4 ЦК України відповідно до якої цивільні відносини регулюються однаково на всій території України.

Нарешті, якщо йдеться про засади та принципи цивільного права, що стосуються забезпечення стабільності цивільного обороту, доречним буде посилання не лише на положення ч. 3 ст. 509 чи ч. 1 ст. 627 ЦК (визнаємо, що ці статті формально дублюють зміст окремих пунктів ст. 3 ЦК щодо свободи договору, добросовісності, справедливості та розумності), а й, зокрема, на ч. 1 ст. 203 ЦК, що встановлює вимогу відповідності вимоги змісту правочину не лише закону, й певним інтересам та моральним засадам суспільства, на ст. 204 та ч. 3 ст. 215 ЦК України, з яких перша – закріплює презумпцію правомірності правочину, а друга - фактично встановлює презумпцію визнання правочину лише оспорюваним, на ч. 1 ст. 386 ЦК, яка відтворює в ЦК України конституційне засадниче положення про рівний захист прав усіх суб'єктів права власності.

Власне, системно аналізуючи ЦК України, можна констатувати, що більшість його положень спрямовані на забезпечення стабільності цивільного обороту, тобто мінімізації ризиків безпідставного та широкого застосування таких цивільно-правових санкцій як визнання правочину недійсним, реституція, віндикація, конфіскація і т.п.. При цьому, твердження про існування в чинному ЦК подібного роду тенденції, а саме, щодо забезпечення стабільності цивільного обороту, звісно, не повинно призводити до порушення та подальшого не відновлення цивільних прав.

В цьому сенсі цікавими є зміни, що внесені в чинний ЦК в частині порядку застосування такого матеріально-правового строку

як строк позовної давності. Так, згідно ч. 3, 4 ст. 267 ЦК України вплив строку позовної давності є підставою для відмови у позові, лише у випадках, коли є відповідна заява сторони про застосування строку позовної давності. А отже, на відміну від ЦК 1963 р., в чинному Цивільному кодексі фактично допущено можливість захисту права, у тому числі всупереч інтересам стабільності цивільного обороту, й поза межами строку позовної давності, хоча основний сенс в запровадженні такого правового інституту як строк позовної давності й полягав в забезпеченні стабільності цивільного обороту.

Вказаний приклад свідчить про використання в чинному ЦК нових засадничих положень в механізмі захисту прав та інтересів учасників цивільних відносин. В цьому аспекті доречним буде згадати про положення ч. 1 ст. 20 ЦК України про те, що особа має право здійснювати захист на свій розсуд. Зрозуміло, що зміст та, що, головніше певні межі цього розсуду можуть встановлюватися й законом.

При з'ясуванні, тлумаченні та подальшому застосуванні засад та принципів цивільного права, що забезпечують стабільність цивільного обороту, слід враховувати, що останній – є основним рушієм вітчизняної економіки. А отже, є сенс в забезпеченні не лише стабільності відносин власності, формальним вираженням якої може бути відоме засадниче положення цивільного права про непорушність права власності, а й створенні теоретичних передумов стабільності цивільного обороту. Складовою частиною створення вказаних передумов може, на нашу думку, бути доктринальне напрацювання відповідних засадничих та принципових положень, що матимуть на меті забезпечення стабільності цивільного обороту для їх подальшого застосування на практиці, у тому числі формального закріплення у чинному законодавстві для створення легальної підстави для подібного правозастосування.

Зокрема, окрім вже відомих засадничих положень цивільного права та законодавства, що, наше переконання слугують забезпеченню цивільного обороту (їдеться про свободу договору, розумність, справедливість, добросовісність учасників відносин), доречним виглядало б напрацювання й інших подібних засад та принципів.

До останніх можуть бути зараховані положення, щодо визнання такого способу захисту цивільних прав та інтересів як визнання правочину недійсним *ultima ratio*, тобто крайною мірою, що може бути застосована лише у випадках, коли інші способи захисту, наприклад відшкодування шкоди, є вкрай неефективними способами захисту. Таким додатковим принциповим положенням в застосуванні цього ж

способу захисту, тобто визнання правочину недійсним, може бути правило про неможливість його (способу) застосування, якщо воно не призведе до відновлення порушеного цивільного права або інтересу.

Потенційно можливими засадничими положеннями, що забезпечуватимуть стабільність цивільного обороту можуть бути й положення щодо здійснення публічних реєстраційних процедур щодо прав, об'єктів правочинів (договорів) тощо. На нашу думку, певний час існуючий правовий інститут реєстрації правочинів (а він був запроваджений саме в ЦК України 2004 р.), мав забезпечувати стабільність цивільного обороту, а отже зі скасуванням цього виду реєстрації, постає цілком логічне питання про запровадження інших правових явищ, що мають забезпечувати таку стабільність та відповідно захист прав учасників цивільного обороту.

З огляду на важливість стабільності цивільного обороту, висловлюємо чітке переконання про потребу в подальшому науковому дослідженні вказаних питань з метою напрацювання відповідних пропозицій.

Гриняк А. Б.,

*доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник, учений секретар
НДІ приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України*

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ПІДРЯДНИХ ДОГОВОРІВ

Розпочинаючи аналіз питань, пов'язаних із необхідністю доктринального осмислення існуючих «стимулів» належного виконання підрядних зобов'язань, доцільно зазначити, що належне виконання зобов'язань передбачає, що сторони, які беруть участь у зобов'язальних правовідносинах, виконують покладені на них обов'язки у точній відповідності із законом, договором, а за відсутності таких вказівок відповідно до звичаїв ділового обороту або ж вимогами, які звичайно пред'являються до виконання. Так, належне виконання підрядних зобов'язань стимулює зміцнення майнового становища учасників цих відносин, формування у

них впевненості в реалізації поставлених завдань, що не може не призводити до покращення та стабільності на ринку виконання робіт.

Основне завдання способів забезпечення виконання зобов'язань в цілому та підрядних зокрема полягає, по-перше, в стимулюванні боржника до належного виконання зобов'язання через настання в іншому випадку негативних наслідків, по-друге, гарантуванні належного виконання взятих перед кредитором зобов'язань, що виступає додатковим стимулом до вступу останнього в зобов'язання і, нарешті, стимулювання грошового обороту.

Насамперед слід зазначити, що при дослідженні особливостей за забезпечення виконання підрядних договорів виходитимемо із тотожності термінів «забезпечення виконання підрядних договорів» та «забезпечення виконання підрядних зобов'язань», виходячи із поширеного підходу щодо багатозначності поняття «договору», оскільки при використанні поняття забезпечення виконання підрядних договорів, саме поняття підрядний договір слід розглядати, з одного боку, як юридичний факт, що породжує правовідносини між замовником та підрядником, а з іншого – як зобов'язання із виконання сторонами конкретних обов'язків.

Схвальних відгуків заслуговує відображений у ст. 546 ЦК України підхід законодавця до визначення способів забезпечення виконання зобов'язань, новелою якого є включення до традиційних способів забезпечення виконання зобов'язань нового виду забезпечення – притримання кредитором майна боржника. Слід зазначити, що визначений у ст. 178 ЦК УРСР перелік способів забезпечення виконання зобов'язань був вичерпним та не підлягав розширеному тлумаченню. Водночас у ЦК України відображено принципово новий підхід, за яким виконання зобов'язання може забезпечуватися не тільки тими способами, які прямо передбачені у ЦК України, а й тими, що встановлені у спеціальних нормативно-правових актах (наприклад, Закон України «Про заставу») або ж визначені сторонами в самому договорі.

До таких видів забезпечення виконання договорів підряду, що прямо не визначені в загальних нормах гл. 49 ЦК, але й не заборонені у використанні на підставі ч. 2 ст. 546 ЦК України, можна віднести забезпечувальне відступлення права вимоги, страхування будівельних ризиків (ч. 1 ст. 881 ЦК), передання замовником відповідних повноважень із контролю та нагляду за будівництвом і прийняття з цих питань необхідних рішень спеціалізованою організацією чи спеціалістам (ч. 3 ст. 881 ЦК), що також спрямовано на стимулювання якісного та, що не менш важливо, вчасного виконання робіт підрядником.

В літературі питанням визначення загального поняття забезпечення виконання зобов'язань приділено значно менше уваги ніж дослідженню

окремих способів такого забезпечення. При цьому, в законодавстві поняття «забезпечення» відсутнє. У термінологічних словниках під забезпеченням розуміється піклування, турбота, побоювання, убезпечення від збитків, від небезпеки, що загрожує кому-небудь [1, с. 126].

В зарубіжній правовій доктрині під забезпеченням розуміється будь-яка юридична операція, що робить вірогіднішим виконання основного зобов'язання [2, с. 136]. Особливість поняття «забезпечення виконання договорів» в праві Великобританії і США обумовлено тим, що в цих країнах окремими підгалуззями права є договірне право (Low of Contract) і зобов'язання, що виникають з правопорушення (Low of Torts). При цьому поняття договору конструюється настільки широко, що охоплює і односторонні правочини, а основні положення договірної права значною мірою є загальними положеннями зобов'язального права [3, с. 149]. Разом з тим особливістю сучасного підходу до правового регулювання забезпечення виконання договорів в зарубіжному законодавстві є звуження, так званого, принципу «святості» договору.

В нашій правовій системі основне завдання щодо забезпечення виконання підрядних договорів прослідковується через стимулювання боржника до особистого виконання договору (наприклад, наявність у підрядника досвіду виконання необхідних замовнику робіт та ліцензії на їх проведення створює для замовника потребу у стимулюванні або ж примусі підрядника до особистого виконання взятих зобов'язань), і лише у випадку неможливості особистого виконання – в створенні для кредитора додаткових гарантій відшкодування збитків в разі невиконання або неналежного виконання договору.

Враховуючи вищевикладене, під забезпеченням виконання підрядних договорів доцільно розуміти застосування необхідного обсягу правового інструментарію (способів) забезпечення належного виконання підрядних зобов'язань, передбачених як цивільним законодавством, так і різновидами договору підряду.

Аналіз процесу забезпечення виконання підрядних договорів видається неповним без розгляду питання щодо систематизації його основних способів та можливості їх застосування у договірних правовідносинах із виконання робіт. Систематизація правових способів забезпечення виконання підрядних договорів має і практичне значення, оскільки дає можливість учасникам таких відносин вибрати оптимальний варіант забезпечувальної діяльності з врахуванням ефективності тих або інших способів забезпечення, а також можливості мінімізації витрат і максимального відшкодування збитків. Слід зазначити, що на доктринальному рівні види

забезпечення виконання зобов'язань класифікуються за різними критеріями (в залежності від суб'єктного складу, від джерела закріплення, за обсягом відповідальності, за можливістю розміщення в основному зобов'язанні тощо).

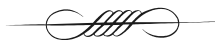
Необхідно зазначити, що сучасне цивільне законодавство не обмежує учасників підрядних правовідносин як у виборі способу забезпечення виконання зобов'язання, так і в можливості одночасного застосування всіх або кількох способів забезпечення. Вибір одного з них або їхнє поєднання є прерогативою сторін підрядних договорів. Про це свідчить і нові види забезпечення зобов'язань, які з'явилися в ЦК України, і відсутність вказівок про їх вичерпний перелік.

Отже, виходячи із вищенаведених критеріїв класифікації способів забезпечення виконання зобов'язань, зазначимо, що для одержання правового ефекту від використання способів забезпечення виконання підрядних договорів за учасниками таких правовідносин завжди повинен бути закріплений принцип вибору способу забезпечення, який полягає в необхідності аналізу всієї сукупності видів забезпечення і визначенні способу їх ефективного поєднання з урахуванням суб'єктного складу, об'єкта, змісту і виду договору підряду.

Таким чином, під способами забезпечення виконання підрядних зобов'язань пропонуємо розуміти сукупність необхідного правового інструментарію (спеціальних правових засобів), передбаченого як в законодавчому, так і в договірному порядку та спрямованого на гарантування виконання основного зобов'язання боржником в інтересах кредитора, а також на захист останнім своїх майнових інтересів у випадку невиконання або ж неналежного виконання боржником зобов'язань за договорами підряду.

Список використаних джерел:

1. *Даль В. И.* Толковый словарь живого великорусского языка / В 4-х т.: Т. 2. / В. И. Даль. – М.: Рус. яз., 1978. – С. 126.
2. *Грибанов А.* Ответственность за неисполнение договорных обязательств в праве Англии и США // Хозяйство и право / А. Грибанов. – 1996. – № 7. – С. 136.
3. *Гражданское и торговое право капиталистических стран.* Учебное пособие / Под ред. В. П. Мозолина, М. И. Кулагина. – М.: Ун-т дружбы народов, 1980. – С. 149.

Кочин В. В.,

*кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
НДІ приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України*

НАПРЯМКИ ФОРМУВАННЯ ДОКТРИНИ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ У ВІТЧИЗНЯНОМУ ПРАВІ

1 січня 2014 р. виповнюється 10 років з дня набрання чинності ЦК України – фундаментального нормативно-правового акта приватного життя українського суспільства. За цей тривалий час слід зробити висновки щодо доцільності та ефективності тих чи інших норм, зокрема, та всіх механізмів правового регулювання, загалом. Якщо вести мову про економічне життя держави, то не можливо не оминати інститут юридичної особи, який є основною організаційно-правовою формою об'єднання інтересів, осіб та майна, що дозволяє виокремити самостійних учасників приватних відносин.

І. М. Кучеренко наголошувала про те, що в Україні відсутні комплексні дослідження системи юридичних осіб, їх організаційно-правових форм, що породжує необхідність розробки сучасної правової доктрини їх системи [1]. Дійсно, попри те, що інститут юридичної особи є одним з найбільш досліджуваних, сучасної доктрини юридичної особи у вітчизняному праві немає.

Під правовою доктриною розуміють концептуальні ідеї, теорії та погляди щодо права, державно-правової дійсності в цілому. Такі ідеї та концепції набувають нормативного, загальнообов'язкового характеру і визначають напрямки нормотворчості та правозастосування. Нині суб'єктом формування правової доктрини може фактично виступати лише Конституційний Суд України, який у своїх правових позиціях, вироблених на основі поглядів визнаних юристів-науковців та практиків, виробляє правову доктрину обов'язкового значення [2].

Вважаємо, що відправною точкою формування доктрини юридичної особи має слугувати ст. 80 ЦК України, відповідно до якої юридичною особою є організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку, та яка наділяється цивільною правоздатністю і дієздатністю, може бути позивачем та відповідачем у суді. Саме названий погляд на цього учасника правових відносин не має піддаватися за жодних соціально-економічних реформувань.

Слід звернути увагу на те, що наступне реформування інституту юридичної особи має здійснюватися виключно на основі цивілістичної концепції юридичної особи, а ЦК України як основний акт цивільного законодавства закріплюватиме лише принципи для спеціального законодавства. Аналіз стану діючого законодавства надає змогу зробити висновки щодо наступних шляхів формування доктрини юридичної особи:

1. Визначення кола організацій, які є юридичними особами. Доцільно встановити які суспільні утворення мають набувати статусу юридичної особи, що, зокрема, стосується публічних організацій (органи державної влади, органи місцевого самоврядування) та інститутів громадянського суспільства (неформальні організації, органи самоорганізації населення).

2. Вироблення єдиних ознак юридичної особи. Так, юридична особа визнається державою як суб'єкт права, виступає у цивільному обороті від власного імені, має відокремлене майно, яке належить їй залежно від виду (приватна чи публічна) на праві власності або на іншому речовому праві, несе самостійну відповідальність за своїми зобов'язаннями [3]. Названі ознаки мають бути удосконалені з огляду на існування юридичних осіб приватного права та юридичних осіб публічного права, а також окремих суб'єктів господарювання (власне, підприємств).

3. Визначення доцільних та недоцільних організаційно-правових форм юридичних осіб. За відсутності єдиної замкненої системи організаційно-правових форм юридичних осіб, виникає гостра необхідність визначення необхідних організаційно-правових форм для здійснення окремих видів господарської діяльності.

4. Розмежування понять «юридична особа» та «суб'єкт господарювання». Це надасть можливість розмежувати правове регулювання ЦК України та ГК України, тим самим, забезпечивши належне регулювання економічних відносин в державі.

5. Поширення категорії «юридична особа» на всі галузі права. Визначення сутності та призначення інституту юридичної особи надасть можливість застосовувати досліджувану категорію як до приватних, так і до публічних правових відносин, що унеможливить законодавче зловживання статусом юридичної особи.

Окрім наведених вище позицій слід сформулювати не лише концепцію удосконалення інституту юридичної особи з огляду на її організаційно-правові форми, але й зосередитися на особливостях участі досліджуваного суб'єкта у правових відносин. Формування єдиної доктрини юридичної особи можливе лише на підставі комплексного аналізу домінуючих наукових позицій вчених незалежно від юридичних шкіл України.

Список використаних джерел:

1. *Кучеренко І. М.* Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права [Текст]: Монографія / І. М. Кучеренко. – К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2004. – С. 4.

2. *Загальна теорія держави і права* [Текст]: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України О. В. Петришина. – Харків: Право, 2011. – С. 194–165.

3. *Цивільне право* [Текст]: підручник: у 2 т. / В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л. М. Баранова, Т. І. Бегова та ін.; за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. – Х.: Право, 2012. – Т. 1. – С. 144.

Примак В. Д.,

*кандидат юридичних наук,
провідний науковий співробітник
НДІ приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України*

ВІДШКОДУВАННЯ МАТЕРІАЛЬНОЇ ТА МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ ЯК СПОСОБИ ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ

Передбачені чинним законодавством способи захисту цивільних прав та інтересів найбільш доцільно класифікувати за критеріями, що носять як матеріально-змістовний, так і формально-процедурний характер. Адже зміст певного способу цивільно-правового захисту зумовлюється переважно специфікою конкретних видів суб'єктивних цивільних прав, що постають як об'єкти порушення, невизнання або оспорювання. Натомість порядок та процедурна форма реалізації того чи іншого захисного засобу визначаються насамперед характером прав та обов'язків, які виникають у сторін внаслідок існування належних підстав та умов для його застосування.

Вирішальне значення для виокремлення відшкодування моральної і матеріальної шкоди як заходів позадоговірної відповідальності мають

абсолютний характер порушених регулятивних правовідносин, факт виникнення у потерпілої особи майнових або немайнових втрат, зумовлених деліктом, та наявність у неї, як правило, потреби у застосуванні до боржника заходів державного примусу з метою усунення або мінімізації негативних наслідків учиненого правопорушення.

Залежно від особливостей процедурного механізму правозастосування, що втілюються у так званих формах захисту, увиразнюються заходи, що можуть бути застосовані тільки за рішенням суду, у безспірному порядку на підставі виконавчого напису нотаріуса, шляхом прийняття адміністративного акта органу влади чи місцевого самоврядування, або, навпаки, виключно власними юридичними чи фактичними діями суб'єкта права. З цього погляду реалізація зобов'язань з відшкодування матеріальної та моральної шкоди може здійснюватися або внаслідок добровільного надання боржником належної потерпілому компенсації (за вибором кредитора допускається й усунення шкоди, завданої майну, в натурі), або через виконання судового рішення. Примітно, що пов'язані з відповідними правопорушеннями вимоги про відшкодування позадоговірної шкоди можуть бути розглянуті у всіх видах судочинства, що здійснюється судами загальної юрисдикції – йдеться як про самостійний позов, поданий у цивільній або господарській справі, так і цивільний позов у кримінальному провадженні або відшкодування шкоди за наслідками розгляду справи, що вирішується за правилами адміністративного судочинства.

Способи захисту цивільних прав та інтересів відрізняються одне від одного за цілями та наслідками їх застосування. Більша частина з них пов'язана зі змінами у правовому становищі сторін або з наданням йому офіційної визначеності, інші – з припиненням протиправних дій або відновленням становища, яке існувало до порушення, примусовим виконанням обов'язку в натурі тощо, результатом реалізації третіх є переміщення майна від боржника до кредитора. Тож заходи цивільно-правової відповідальності відрізняються саме тим, що передбачають покладання на зобов'язану особу нового або додаткового (до невиконаного у регулятивних правовідносинах) майнового компенсаційного обов'язку, який реалізується на користь кредитора за рахунок власного майна суб'єкта відповідальності.

Тож саме критерій виникнення у потерпілого майнових втрат, які підлягають відшкодуванню за рахунок власного майна зобов'язаної особи (як правило, на засадах повного відшкодування протиправно завданої шкоди) дозволяє надійно відокремити деліктні зобов'язання

від, наприклад, зобов'язань з безпідставного збагачення. Водночас, зважаючи на доцільність забезпечення цілісності законодавчої регламентації всього комплексу взаємопов'язаних цивільних відносин, що виникають у зв'язку з безпідставним збагаченням однієї особи за рахунок іншої, окремі елементи позадоговірної відповідальності включаються законодавцем безпосередньо до норм, що регулюють зобов'язання з набуття або збереження майна без достатньої правової підстави.

Майновий зміст, як правило, має примусове виконання обов'язку в натурі, однак і цей захід найчастіше принципово відмінний від цивільно-правової відповідальності (якщо тільки він не постає як інструмент власної реалізації цього способу захисту цивільних прав, тобто коли відбувається примусове стягнення належної потерпілому компенсації за завдану шкоду). Втім, під час примусового виконання обов'язку, добровільно не виконаного зобов'язаною особою у регулятивних правовідносинах, на боржника не покладається нового, додаткового майнового обтяження порівняно з тим, яке прямо впливає зі змісту порушених регулятивних правовідносин. До того ж тут взагалі не йдеться про виявлення (інший спосіб врахування) і компенсацію втрат кредитора, спричинених порушенням зобов'язання.

Завдяки заходам цивільної відповідальності потерпіла особа отримує справедливу майнову компенсацію за ті матеріальні або немайнові втрати, яких вона зазнала внаслідок порушення її суб'єктивного права з боку іншого учасника цивільних відносин. Таким чином забезпечується відновлення майнової сфери кредитора до того стану, в якому вона мала б знаходитися за відсутності правопорушення. У разі завдання моральної шкоди (зважаючи на її немайнову природу) відповідне майнове відшкодування сприяє утвердженню морально-правових засад справедливості, розумності, добросовісності та якомога повнішому усуненню негативних наслідків правопорушення із немайнової сфери потерпілого.

Мета справедливого визначення розміру відповідальності у вигляді відшкодування завданої шкоди визначила необхідність закріплення чотирьох загальних умов цивільно-правової відповідальності, до яких належать власне завдана потерпілому шкода, причинний зв'язок між правопорушенням і його негативним наслідками, протиправність порушення чужого суб'єктивного цивільного права, а також вина правопорушника. Встановлення цих умов забезпечує підтримання справедливого балансу інтересів заінтересованих сторін, який здатний запобігти покладенню на правопорушника обов'язку відшкодувати шкоду, до якої він не має безпосереднього стосунку, або якої насправді не

було завдано, або хоча й було завдано, проте у зв'язку з правомірними діями учасника цивільних відносин або поведінкою, за яку йому не можна дорікати з погляду виявленої ним турботливості й обачливості.

Для застосування окремих заходів цивільно-правової відповідальності достатньо лише трьох, двох чи навіть однієї із вищезгаданих загальних умов, але спільною умовою застосування абсолютної більшості таких заходів є протиправність поведінки правопорушника, хоча і тут трапляються винятки. Так, правомірним є завдання позадоговірної шкоди при здійсненні права на самозахист (з додержанням встановлених ст. 19 ЦК України вимог) і в стані крайньої необхідності (статті 1169, 1171 ЦК України). Одначе особа, яка правомірно діяла у стані крайньої необхідності, зазвичай все одно повинна відшкодувати завдану потерпілому шкоду (з правом зворотної вимоги до учасника цивільних відносин, в інтересах якого вчинено відповідні дії), якщо інше не буде визначено рішенням суду.

Загалом же спеціальні режими позадоговірної відповідальності можуть передбачати виключення зі складу її умов лише одного компонента – вини правопорушника (див., наприклад, статті 1173–1176, 1187 ЦК України).

Всі заходи цивільно-правової відповідальності, хоча й різною мірою, виконують компенсаційну та забезпечувальну (щодо прав, які захищаються, та обов'язків, що їм кореспондують), або запобіжну, превентивну (щодо ймовірного правопорушення), функції. Зміст зазначених функцій зумовлює закріплення у інституті цивільної відповідальності принципів повного відшкодування завданої шкоди та вини (водночас потрібно враховувати наявність окремих обмежень у дії зазначених принципів).

Згідно з принципом повного відшкодування шкоди негативні майнові наслідки цивільного правопорушення мають бути компенсовані суб'єктом відповідальності у повному обсязі, якщо інше не впливає із норм законодавства, договору, суті порушених правовідносин і застосованих правових засобів. Поряд з цим слід зважати на особливості моральної (немайнової) шкоди, суть якої зумовлює відсутність еквівалентного взаємозв'язку між фізичним болем, душевними стражданнями, іншими немайнновими втратами потерпілого і належною йому майновою компенсацією, що виключає можливість поширення на відповідний різновид деліктних зобов'язань принципу повного відшкодування. Натомість тут вирішального і безпосередньо регулятивного значення набувають такі морально-правові імперативи, як справедливість,

розумність і добросовісність. Не дарма Європейський суд з прав людини у багатьох своїх рішеннях обґрунтовує розмір присудженої заявникам компенсації за завдану їм моральну шкоду винятково посиланнями на засаду справедливості.

Таким чином, відшкодування матеріальної і моральної шкоди є самостійними способами юрисдикційного захисту абсолютних цивільних прав, спрямованими на компенсацію майнових і немайнових втрат потерпілої особи за рахунок суб'єкта відповідальності – причому незалежно від наявності між потерпілим і правопорушником відносин (найчастіше – договірних) або публічно-правових відносин, у перебігу яких могло бути завдано шкоди.

Лукач І. В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник
НДІ приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України*

МІСЦЕ КОРПОРАТИВНИХ ВІДНОСИН В СИСТЕМІ ГОСПОДАРСЬКИХ ПРАВОВІДНОСИН

Для того, щоб виділити місце корпоративні правовідносин, треба окреслити їх специфіку. По-перше, відносини з управління не входять до класичного розуміння теорії правовідношення, що склалося в радянській науці. По-друге, корпоративне право – дуже динамічна галузь, яка зазнала суттєвих змін за останнє століття. По-третє, до предмету правового регулювання корпоративного права входять неоднорідні за своєю формою відносини – від управлінських до норм про власність. По-четверте, попри глибоку розробку окремих напрямів корпоративного права в англосаксонській системі права, через особливості побудови законодавства та особливості науки інтерес до визначення ознак корпоративних відносин чи предмету правового регулювання корпоративного права загалом майже відсутній. Відразу зробимо помітку, що окремі напрями державного регулювання корпоративних відносин у американській науці є розвинутими [1, с. 151]. Проте, повторимося, що комплексне визначення

предмету регулювання чи поняття корпоративних правовідносин не входить до популярних сфер дослідження зарубіжних науковців.

Те, що корпоративні права не вписуються в загальну концепцію права власності писали як в українській, так і в зарубіжній літературі, і з цим фактом сперечатися важко. Адже, право власності на будинок, власник якого може у будь-який час розпорядитися як того бажає саме він, відрізняється від права на 1 акцію акціонера (який може тільки розпорядитися правом на акцію, а не долею самого акціонерного товариства, та ще, можливо, у нього будуть «зв'язані руки», якщо це приватне акціонерне товариство, в якому інші акціонери мають першочергове право на придбання акцій). Разом з тим, проблема визначення місця корпоративних правовідносин виходить далеко за межі української та російської науки. Так, у США одними з багатьох напрямів вивчення корпорації є визначення корпоративної власності та особливостей її здійснення (Адольф А. Берлі та Гардінер С. Мінса «Сучасна корпорація та приватна власність»[2, 380 с.] та корпорації як виду договірною утворення (своє походження має у праці нобелівського лауреата Рональда Коуза «Природа фірми»)[3, с. 386–405.].

Визначаючи місце корпоративних відносин в системі права, потрібно зазначити, що в науковій літературі не має єдності щодо цього питання. В. С. Щербина наголошує на тому, що пояснити правову природу корпоративних відносин з цивілістичних позицій виявляється досить складною справою [4, с. 234]. Річ у тому, що корпоративним відносинам притаманні як зобов'язальні властивості, так і відносини власності в традиційному цивілістичному розумінні. До того ж, питому вагу корпоративних відносин становлять управлінські відносини, що не вписуються в концепцію традиційного цивільного правовідношення.

Основних підходів до визначення місця корпоративних правовідносин є три: виключно цивільні відносини, комплексні цивільні відносини та комплексні господарські відносини. Представники науки цивільного права аргументують свою позицію тим, що для регулювання корпоративних відносин застосовується цивільно-правовий метод юридичної рівності сторін [5, с. 10]. На нашу думку, як раз метод юридичної рівності не зовсім підходить до корпоративних відносин, де інтереси меншості підпадають під контроль більшості. При цьому ця більшість може бути як учасниками, так і органами, що управляють товариством шляхом спрямування організації та контролю. Додатковою проблемою при визначенні корпоративних правовідносин у рамках цивільного права є їх класифікація на майнові чи зобов'язальні. Ще у працях дореволюційних

вчених не було єдиного підходу щодо їх природи. Так, П. Писемський писав, що є 3 підходи до розуміння природи прав на участь в акціонерному товаристві: речові, зобов'язання та змішані [6, с. 58–59]. Разом з тим, сьогоденне розуміння корпоративних відносин суттєво розширилося, що викликає додаткові складнощі у розумінні місця корпоративних прав у системі цивільного права. Д. В. Ломакін підкреслює, що корпоративні відносини мають особливу природу, якої немає ні в зобов'язальних, ні в речових відносинах [7, с. 129]. П. Писемський не заперечуючи наявність зобов'язань у акціонерному товаристві, вважає, що першочерговим є майновий елемент – право на акцію та ті відносини, що з них витікають – право на участь в статуті, дивіденді та право на майно при ліквідації [6, с. 58–62]. Ми погоджуємося, що методологічно невірним є постановка питання – чи є корпоративні відносини речові чи зобов'язальні [8, с. 213]. Управлінський елемент є настільки динамічним, що корпоративні правовідносини не вписуються в загальну концепцію цивільного права.

Разом з тим, деякі представники науки цивільного права також вважають, що корпоративні відносини є комплексними. Так, В. М. Кравчук: «Правова природа корпоративних відносин не може і не повинна пояснюватися лише з позиції теорії цивільного права. Окремі відносини, які входять до складу корпоративних, є зобов'язальними (наприклад, відносини щодо сплати внесків до статутного капіталу), і отже, і цивільними, окремі – управлінськими (наприклад, відносини щодо скликання та проведення загальних зборів учасників), окремі – трудовими (наприклад, відносини між головою виконавчого органу і товариством), окремі – фінансовими (наприклад, відносини щодо емісії цінних паперів)» [9, с. 143]. Щоправда в даному визначенні не є зрозумілим, що саме розуміється від управлінськими відносинами, оскільки така галузь відсутня. Натомість, управління (як один з елементів корпоративних правовідносин) як це переконливо доведено представниками науки господарського права, входить до системи господарського права.

Представниками науки господарського права відстоювалася позиція щодо домінування в корпоративних відносинах господарського елементу з таких міркувань: поєднання в корпоративних відносинах елементів майнового та організаційного характеру; виникнення корпоративних відносин не лише між самостійними суб'єктами права, а й між органами товариства (у випадку з холдинговими компаніями – між органом управління холдингової компанії та дочірнього підприємства); побудова

корпоративних відносин по вертикалі [10, с. 134]. На думку В. С. Щербини, корпоративні відносини за своєю правовою природою є господарськими відносинами, а їх правове регулювання має здійснюватися нормами господарського права підгалуззю якого є корпоративне право [4, с. 236]. Віднесення корпоративних відносин, що характеризуються нерозривним поєднанням майнових і організаційних елементів (причому питома вага останніх, на нашу думку, навіть більша), до предмета регулювання цивільного права призводить до ігнорування основоположної норми Цивільного кодексу України, закріпленої в ст.1 зазначеного кодексу, згідно з якою цивільним законодавством регулюються особисті немайнові відносини (цивільні відносини), засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників (ч. 1 ст. 1 ЦК України) [11, с. 11]. На думку Д. І. Погрібного корпоративні правовідносини входять до предмету господарського права та регулюються за допомогою його методу, а значить є господарськими. Їх своєрідність полягає в тому, що вони (відносини і, відповідно права) виникають між спеціальними суб'єктами і пов'язані з підприємницькою діяльністю в особливій економічній і соціальній сфері – при створенні та у процесі діяльності господарського товариства [12, с. 11]. Як відомо, в РФ багато авторів притримуються підходу виділення підприємницького права як комплексної галузі. Такими прибічниками є Т. С. Кашаніна та І. С. Шиткіна, які виділяють корпоративні правовідносини як частину комплексного підприємницького права [13, с. 18; 14, с. 36–41].

Така позиція представників науки господарського права виглядає переконливою, тому ми підтримуємо підхід, що основу корпоративних правовідносин складають саме норми господарського права. На нашу думку, той факт, що є так багато підходів до розуміння корпоративних відносин, свідчать про їх комплексність. У даному зв'язку потрібно визначити критерії, за якими можна було б виокремити корпоративні відносини. Даний критерій може бути досить умовним в силу того, що традиційний розподіл права на галузі, не дозволяє нам вийти далеко за межі однієї галузі. Більш того, останні тенденції в американському праві свідчать про те, що норми кримінального права посилюються у своєму регулюванні корпоративними відносин. Про це свідчить закон Сарбайнса-Окслі 2002 р., який з-поміж інших питань, що відносились до корпоративного управління, регулює кримінальну відповідальність за так звані корпоративні злочини. Наприклад, на виконавчого директора та головного бухгалтера публічної компанії, які мають право підпису

річного звіту, за неправдиву інформацію, що подається в річному звіті компанії до Комісії з обміну цінних паперами [15]. До того ж, корпоративні відносини часто межують з трудовим правом, наприклад призначення директора товариства з обмеженою відповідальністю – це і корпоративні, і трудові відносини і межу між ними провести важко, і майже не можливо. Ця проблема розмежування має і важливе практичне значення – так, згідно з п. 4 ч. 1 ст. 12 ГПК, до сфери корпоративних відносин не входять трудові. Однак, як можна розділити правовідносини, коли юридичний факт прийняття на роботу директора та вступ його до корпоративних відносин починаються одночасно – з призначення на посаду загальними зборами.

Таким чином, корпоративні відносини входять в систему господарських відносин та їх можна визначити як врегульовані нормами права суспільні відносини, що виникають виключно між суб'єктами корпоративних правовідносин у процесі набуття, здійснення та припинення корпоративного управління та корпоративних прав.

Список використаних джерел:

1. *Roberta Romano*. The genius of American Corporate Law. – Washington D. C.: The AEI Press, 1993. – 151 p.
2. *Adolf A. Berle and Gardiner C. Means*. The Modern Corporation and Private Property. – 1932, Transaction Publishers. – 380 p.
3. *R. H. Coase*. The Nature of the Firm // *Economica*. – 1937. – Vol. 4. - Issue 16. – P. 386–405. // <http://www.tfasinternational.org/aipe/academics/morriss2012/thenatureofthefirm.pdf>
4. *Щербина В. С.* Суб'єкти господарського права. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 263 с.
5. *Корпоративне право України: підручник / за заг. Ред.. В. В. Луця.* – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 384 с.
6. *П. Писемский*. Акционерные компании с точки зрения гражданского права. – Москва :Типография Грачева и Ко,1876. – 231 с.
7. *Ломакин Д. В.* Корпоративные правоотношения: общая теория и практика ее применения в хозяйственных обществах. – М.: Статут, 2008. – 512 с.
8. *Корпоративне управління: Монографія / І. Спасибо-Фатеева, О. Кібенко, В. Борисова; За ред.. проф.. І. Спасибо-Фатеевої.* – Х.: Право, 2007. – 498 с.
9. *Кравчук В. М.* Корпоративне право. – К., 2005. – 720 с.

10. *Вінник О. М.* Публічні та приватні інтереси в господарських товариствах: проблеми правового забезпечення. Монографія. – К.: Атіка, 2003. – 352 с.

11. *Щербина В. С.* Правова природа корпоративних відносин // Українське комерційне право. – 2006. – № 7. – С. 10–14

12. *Погрібний Д. І.* Корпоративні права держави: поняття, підстави виникнення, механізм реалізації. Автореф. дис... канд. екон. наук. – Х., 2008. – 20 с.

13. *Корпоративное право.* Отв ред. И. С. Шиткина. – М.: Wolters Kluwer, 2007. – 648 с.

14. *Кашанина Т. В.* Корпоративное право. . М.: НОРМА–ИНФРА-М, 1999. – 486 с.

15. *18 USC § 1350* - Failure of corporate officers to certify financial reports // <http://www.law.cornell.edu/uscode/text/18/1350>

Черненко О. А.,

*кандидат юридичних наук, науковий співробітник
НДІ приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України*

ПРАВО ДЕРЖАВИ НА ОТРИМАННЯ ДИВІДЕНДІВ

Корпоративним державним підприємствам належить провідна роль у забезпеченні ефективного функціонування державного сектора економіки в ринкових умовах не тільки у країнах з перехідною економікою, а й у розвинених країнах. Останніми роками покращення корпоративного управління державними підприємствами стало одним з головних завдань державної політики у різних країнах світу.

Прибуток, який залишається в розпорядженні державного корпоративного підприємства після сплати податків і зборів (чистий прибуток), може бути розподілений на дві частини: прибуток, що утримується для фінансування інвестиційної діяльності самого підприємства, та *дивіденди*, призначені для фінансування загальних суспільних витрат урядом. Дивідендна політика держави є, таким чином, ключовим питанням розпорядження прибутком державного корпоративного підприємства.

Відповідно до ч. 5 ст. 11 Закону України «Про управління об'єктами державної власності» господарська організація, у статутному капіталі якої є корпоративні права держави, за підсумками календарного року зобов'язана спрямувати частину чистого прибутку на виплату дивідендів, згідно з порядком, затвердженим Кабінетом Міністрів України. Аналіз підзаконної нормативно-правової бази показує, що дивідендна політика щодо державних корпоративних підприємств в Україні є достатньо жорсткою.

Господарські товариства, у статутному капіталі яких є корпоративні права держави, до 1 травня року, що настає за звітним, приймають рішення про відрахування не менше 30 відсотків чистого прибутку на виплату дивідендів і сплачують до Державного бюджету України дивіденди у строк не пізніше 1 липня року, що настає за звітним, нараховані пропорційно розміру державної частки (акцій, паїв) у їх статутних капіталах.

Господарські товариства, 50 і більше відсотків акцій (часток, паїв) яких знаходяться у статутних капіталах господарських товариств, частка держави в яких становить 100 відсотків, сплачують дивіденди безпосередньо до Державного бюджету України у строк не пізніше 1 липня року, що настає за звітним, у розмірі базових нормативів відрахування частки прибутку, що спрямовується на виплату дивідендів, але не менше 30 відсотків, пропорційно розміру державної частки (акцій, паїв) у статутних капіталах господарських товариств, акціонером яких є держава і володіє в них контрольним пакетом акцій.

Згідно з Порядком формування та реалізації дивідендної політики держави, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 12 травня 2007 р. № 702, базові нормативи частки прибутку, що спрямовується на виплату дивідендів за результатами фінансово-господарської діяльності господарських організацій у поточному фінансовому році, затверджуються щороку Кабінетом Міністрів України за поданням Мінекономрозвитку та доводяться до відома суб'єктів управління корпоративними правами держави.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 27 березня 2013 р. № 214 Про затвердження базового нормативу відрахування частки прибутку, що спрямовується на виплату дивідендів за результатами фінансово-господарської діяльності у 2012 році господарських товариств, у статутному капіталі яких є корпоративні права держави було затверджено базовий норматив відрахування частки прибутку, що спрямовується на виплату дивідендів за результатами фінансово-господарської діяльності у 2012 році господарських товариств, у статутному капіталі яких є корпоративні права держави, у розмірі 30

відсотків. Крім того, згадана Постанова передбачає, що суб'єкти управління корпоративними правами держави у разі невиплати до 1 липня 2013 р. господарським товариством, у статутному капіталі якого є корпоративні права держави, дивідендів за результатами його фінансово-господарської діяльності у 2012 році повинні вжити заходів до розірвання контракту з керівником такого господарського товариства.

Відповідно до ч. 5 ст. 11 Закону України «Про управління об'єктами державної власності» на суму дивідендів на державну частку, несвоєчасно сплачених господарським товариством, у статутному капіталі якого є корпоративні права держави, та господарським товариством, 50 і більше відсотків акцій (часток, паїв) яких знаходяться у статутному капіталі господарського товариства, частка держави якого становить 100 відсотків, центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері економічного розвитку, нараховується пеня, яка сплачується до загального фонду Державного бюджету України з розрахунку подвійної облікової ставки Національного банку України від суми недоплати, розрахованої за кожний день прострочення платежу, починаючи з наступного дня після настання строку платежу і по день сплати включно.

Необхідно зазначити, що спеціальні правила ч. 5 ст. 11 Закону України «Про управління об'єктами державної власності» адресує лише господарським товариствам енергетичної галузі, 100 відсотків акцій (часток, паїв) яких знаходяться у статутних капіталах господарських товариств, акціонером яких є держава і володіє в них контрольним пакетом акцій.

З метою максимального соціально-економічного ефекту від функціонування господарських товариств з часткою, що належить державі, Д. І. Погрібний вважає, що необхідно законодавчо закріпити положення про те, що дивіденди, нараховані на корпоративні права держави у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, повинні спрямовуватися на фінансування витрат, пов'язаних з викупом акцій вторинної емісії акціонерних товариств або їх часток у статутних капіталах господарських товариств, а також на заходи, пов'язані з управлінням корпоративними правами держави [1, с. 14–15]. Загалом погоджуючись з такою точкою зору, вважаємо, що питанню про напрями використання отриманих дивідендів має передувати питання про адекватність вимог щодо їх нарахування.

За даними Фонду державного майна України, у цілому за 2011 рік господарськими товариствами отримано перевищення чистих прибутків над чистими збитками на 634,8 млн. грн. Збитки мали 37 товариств, а

сума їх збитків становить – 168,4 млн. грн. Слід зазначити, що за аналогічний період минулого року в цілому було отримано перевищення чистих збитків над чистими прибутками на 1 661,0 млн. грн., тобто відбувається поступове покращення результатів діяльності господарських товариств, у статутному капіталі частка держави яких перевищує 50 % та які не перебувають у процесі банкрутства (на стадії санації чи ліквідації) [2].

Однак навіть ті державні корпоративні підприємства, діяльність яких є прибутковою, обмежені у можливостях використання одержаного прибутку на потреби власного господарського розвитку. Це зумовлює дальше погіршення фінансового господарського становища державних корпоративних підприємств, зростання їх заборгованості перед приватним сектором, зокрема, по залучених кредитах комерційних банків.

За таких умов виникають сумніви у правильності підходу, згідно з яким усі державні корпоративні підприємства мають виплачувати дивіденди за єдиною ставкою. Такій системі бракує мотиваційної складової, оскільки вона не передбачає позитивного (негативного) стимулювання підприємств залежно від досягнутих результатів фінансово-господарської діяльності. Також існує точка зору, згідно з якою замість того, щоб зосереджуватися на розподілі прибутку поміж дивідендами та доходами, що утримуються, підприємство повинне прагнути до вироблення оптимальної інвестиційної політики, результатом якої є оптимальний дохід [3].

Вважаємо, що за сучасного стану корпоративного сегменту державного сектору економіки (низькі показники фінансово-господарської діяльності, слабка корпоративне управління) державі слід відмовитися від суто фіскальної спрямованості дивідендної політики. Частка прибутку, що сплачується як дивіденди, повинна визначатися наглядовою радою, а у разі її відсутності (чинним законодавством України не передбачено створення наглядової ради в товариствах з обмеженою відповідальністю) – загальними зборами (державним органом, що виконує функції загальних зборів) з урахуванням стратегії розвитку конкретного державного корпоративного підприємства, його потреб у капіталі.

У зв'язку з цим *пропонуємо ч. 5 ст. 11 Закону України «Про управління об'єктами державної власності» викласти в такій редакції: «Господарська організація, у статутному капіталі якої є корпоративні права держави, за підсумками календарного року може спрямувати частину чистого прибутку на виплату дивідендів. Дивіденди, нараховані на корпоративні права держави у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, спрямовуються на фінансування витрат,*

пов'язаних з викупом державою акцій додаткових емісій, або внесення додаткових вкладів до статутних капіталів господарських товариств, а також на заходи, пов'язані з управлінням корпоративними правами держави».

Список використаних джерел:

1. *Погрібний Д. І.* Корпоративні права держави: поняття, підстави виникнення, механізм реалізації: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Д. І. Погрібний; Нац. юрид. акад. України ім. Я.Мудрого. – Х., 2008. – С. 14–15.

2. *Звіт* про результати управління корпоративними правами держави в господарських товариствах за 2011 р. / Фонд державного майна України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.spfu.gov.ua/ukr/fin_stat_view.php?id=339.

3. *Mishra Ch., Narender V.* Dividend Policy of SOEs in India – An Analysis / Ch. Mishra, V. Narender // Finance India. – Vol. X. – No. 3, September 1996. – P. 634.

Пацурія Н. Б.,

*докторант, кандидат юридичних наук,
доцент кафедри господарського права, юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ОСОБЛИВОСТІ ЗМІСТУ СТРАХОВИХ ПРАВОВІДНОСИН У СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Головним елементом страхового правовідношення є його зміст. Змістом страхового правовідношення у сфері господарювання, як і правовідношення будь-якого іншого виду, є права та обов'язки його основних учасників – страховиків і страхувальників, які формують їх господарські зобов'язання. На нашу думку, саме через конструкцію договору страхування та законодавчо встановлених зобов'язань сторін страхових правовідносин у сфері господарювання, яким кореспондуються права іншої сторони, є можливість дослідити особливості змісту таких правовідносин.

Серед умов договору страхування необхідно виділити *істотні* умови. Відповідно до ст. 982 ЦК України істотними умовами договору страхування є предмет договору страхування, страховий випадок, розмір грошової суми, в межах якої страховик зобов'язаний провести виплату в разі настання страхового випадку (страхова сума), розмір страхового платежу і строки його сплати, строк договору та інші умови, визначені актами цивільного законодавства, зокрема, йдеться перш за все про ст. 16, ст. 20 та ст. 21 Закону України «Про страхування».

Стаття 20 Закону України «Про страхування» покладає на страховика певні обов'язки, зокрема такі. *Ознайомити страхувальника з умовами та правилами страхування (п. 1 ч. 1 ст. 20)*. Практика здійснення страхової діяльності доводить, що зазначене зобов'язання страхової компанії належить до найбільш проблемних. Так, у Листі Верховного Суду України «Про судову практику розгляду цивільних справ, що виникають з договорів страхування» від 19 липня 2011 року [1] зазначено, що у судах страхувальники нерідко посилаються на те, що вони не були ознайомлені з правилами страхування (далі – Правила), хоча, як правило, у договорах зазначено, що страхувальник із Правилами ознайомлений. Зрозуміло, що з Правилами страхування, які є багатосторінковим документом і містять значний обсяг специфічної інформації та термінології, незрозумілі для широкого загалу, недостатньо лише разового ознайомлення в умовах обмеженого часу та можливостей під час укладення договору. Для повного ознайомлення з ними необхідно видати клієнту копію у постійне користування. Слід зазначити, що Правила страхування є публічним документом страхової організації (компанії). Вони визначають межі правоздатності страхової організації щодо конкретного виду страхування, ті умови, на яких страхова компанія погоджується приймати на страхування зазначені в Правилах ризики, права та обов'язки сторін. Тому Правила повинні бути надані потенційним страхувальникам на їх прохання для попереднього ознайомлення до укладання договору страхування, з метою обрання для себе тих умов страхування, які вони вважають більш придатними. На практиці іноді страхові компанії не виконують вказаних положень, і ознайомитися з Правилами до укладання договору страхування буває неможливо. Не поодинокі випадки, коли страхувальники укладають договори страхування, не ознайомившись із Правилами взагалі.

Протягом двох робочих днів, як тільки стане відомо про настання страхового випадку, вжити заходів щодо оформлення всіх необхідних документів для своєчасного здійснення страхової виплати або страхового відшкодування страхувальнику. Зазначений обов'язок страховика

реалізується через призму ознаки плановості договору добровільного страхування у сфері господарювання. Адже при виникненні страхового випадку, який навіть і зовні має ознаки страхового, автоматично обов'язок страховика щодо сплати страхових сум (страхового відшкодування) страхувальнику не виникає. Відповідно до ч. 1 ст. 25 Закону України «Про страхування» здійснення страхових виплат і виплата страхового відшкодування проводиться страховиком згідно з договором страхування на підставі заяви страхувальника (його правонаступника або третіх осіб, визначених умовами страхування) і страхового акта (аварійного сертифіката), який складається страховиком або уповноваженою ним особою (аварійним комісаром) у формі, що визначається страховиком.

При цьому складання страхового акта (аварійного сертифіката), за усталеною практикою, як остаточного внутрішнього документа страховика, що визнає випадок страховим та в якому зазначається сума страхової виплати (страхового відшкодування) та строк її сплати, здійснюється переважно на підставі висновку фахівця (оцінювача шкоди) та документів, що зібрані страховою компанією за результатами страхового розслідування події, що має ознаки страхової. Крім того, для підтвердження настання страхового випадку за окремими видами страхування законодавство вимагає наявності рішення суду [2].

При настанні страхового випадку здійснити страхову виплату або виплату страхового відшкодування у передбачений договором строк. Теорія страхового права визнає наведене зобов'язання страховика головним. Адже зобов'язання щодо страхової виплати знайшло своє втілення у понятті договору страхування, закріпленому у ст. 16 Закону України «Про страхування», та у ст. 354 ГК України. Крім того, наведене зобов'язання страховика тісно пов'язано із принципом страхової справи «виплати страхової суми (страхового відшкодування) у розмірі фактичним збитків». Проте, як зазначає російський дослідник В. Ю. Абрамов, аналізоване зобов'язання не є безумовним, з огляду на те, що його виконання обумовлюється однією суттєвою обставиною — настанням страхового випадку [3, с. 485]. Наведене зобов'язання страховика корелюється з його правом відмовити у виплаті страхового відшкодування у передбачених законом випадках.

До обов'язків страхувальника, згідно зі ст. 21 Закону України «Про страхування», належать: *Своєчасно вносити страхові платежі.* Цей обов'язок страхувальника в теорії страхового права визнається основоположним. Відповідно до ч. 3 ст. 18 Закону України «Про страхування» договір страхування набирає чинності з моменту внесення першого страхового платежу, якщо інше не передбачено

договором страхування. З огляду на зазначену норму можна говорити про законодавчо визначений момент виникнення страхових правовідносин, і як наслідок – момент, з якого страховою компанією надається страховий захист майновим інтересам страхувальника. Наявність вказаного факту (внесення страхового платежу в повному обсязі або його першої частини) фактично обумовлює зобов'язання страховика щодо виплати страхового відшкодування у разі настання випадку, який на підставі відповідних документів, складених страховиком та учасниками інфраструктури ринку страхових послуг (за необхідності), при проведенні процедури розслідування страхового випадку може бути визнаний страховим.

Відповідно до аналізованої норми, договором страхування може бути передбачено інший момент набуття чинності договором страхування – з моменту підписання. За таких умов внесення страхового платежу може бути відтерміновано у часі. При цьому в разі настання страхового випадку в період між підписанням договору страхування (набуттям ним чинності) та днем внесення страхового платежу зобов'язання страховика щодо виплати страхової суми або страхового відшкодування є незаперечними. У випадках, коли за умовами договору страхування передбачено внесення страхового платежу частинами, на практиці виникають спірні питання щодо обсягу виплати страхового відшкодування страхувальнику. У разі настання страхового випадку в період після внесення першої (чергової) частини страхового платежу і до моменту внесення його в повному обсязі, як правило, застосовуються одна із двох схем: 1) страхувальнику пропонується внести недовнесену частину страхового платежу до моменту отримання страхової виплати; 2) сума недоотриманого страхового платежу вираховується із загальної суми страхового відшкодування. Вказані процедури, розрахунки та схеми повинні бути зазначені в Правилах страхування, погоджені між сторонами страхового правовідношення у договорі страхування, та у разі застосування другої схеми повний розрахунок страхового відшкодування із вирахованою сумою страхового платежу (його недонесеної частини), як правило, відзначається у страховому акті страховика.

При укладанні договору страхування надати інформацію страховикові про всі відомі йому обставини, що мають істотне значення для оцінки страхового ризику, і надалі інформувати його про будь-яку зміну страхового ризику. Вказане зобов'язання страхувальника пов'язане із принципом страхування, який має назву «найвища довіра сторін». Зобов'язання страхувальника щодо інформування страховика про всі відомі йому обставини, що мають істотне значення для оцінки

страхового ризику, існують як на стадії виникнення страхового правовідношення (у момент укладення договору страхування), так і наявність таких фактів може впливати на його зміну. Адже зміна ризику (ступеня ризику) у бік його підвищення може потягнути за собою настання страхового випадку, який не був обрахований актуаріями при укладенні договору страхування на інших умовах ризиковості. Крім того, ступінь ризику певного страхового правовідношення впливає на розмір страхового тарифу і, як наслідок, на ціну договору страхування: чим вище ризик (тобто можливість настання страховий випадку), тим вище страховий тариф (страховий платіж).

Висновок. Проведене дослідження змісту страхових правовідносин довело наявність специфіки прав та зобов'язань учасників таких правовідносин з огляду на особливість страхової діяльності та майнових інтересів страхувальників у сфері господарювання.

Список використаних джерел:

1. *Про судову практику розгляду цивільних справ, що виникають з договорів страхування* : Лист Верховного Суду України від 19 липня 2011 року // Вісник Верховного Суду України. – 2011. – № 8 (132).
2. *Про обов'язкове страхування цивільної відповідальності за ядерну шкоду* : Постанова Кабінету Міністрів України від 23 червня 2003 року № 953 // Офіційний вісник України. – 2003. – № 26. – Ст. 1280.
3. *Абрамов В. Ю.* Страхование: теория и практика / В. Ю. Абрамов. – М. : «ВолтерсКлувер», 2007. – 512 с.

Пленюк М. Д.,

*кандидат юридичних наук, науковий співробітник
НДІ приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРИПИНЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ОБ'ЄКТИ БУДІВНИЦТВА

Правовідносини власності як будь-які цивільні правовідносини, виникають, змінюються та припиняються при наявності певних юридичних

фактів, які за положенням ч. 2 статті 11 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [8] можуть розглядатися як підстави виникнення або припинення права власності, в тому числі і на об'єкти будівництва. При цьому як і набуття, так і припинення права власності можливе за власною волею особи, тобто в добровільному порядку, або поза її волевиявленням – внаслідок волевиявлення інших осіб.

У правовому значенні будь-яке майно, тобто предмети матеріального світу, визначаються через призму речей або сукупності речей, щодо яких виникають цивільні права і обов'язки. Відповідно до норм ст. 190 ЦК України майном як особливим об'єктом вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки. В цивільному законодавстві України проведено класифікацію речей, серед яких вирізняються речі рухомі та нерухомі. Серед нерухомих речей виділяють нерухоме майно та нерухомість. Так, на думку С. Слободянюк, нерухоме майно є об'єктом цивільно-правових відносин, специфіка змісту яких зумовлена якостями нерухомості [4, с. 49]. О. В. Дзера стверджує, що законодавець при віднесенні речей до категорії нерухомість використав два критерії: матеріальний – ступінь зв'язку речей із землею, та юридичний – умови визнання законом тих чи інших речей нерухомими за правовим режимом. Наявність одного з цих критеріїв є достатньою підставою для визнання їх нерухомими речами (тобто речами, прирівняними до нерухомості) [7, с. 222]. Крім того, існує думка, що нерухоме майно – це речі, тобто предмети матеріального світу, здатні до задоволення потреб і можуть знаходитись у володінні особи [5, с. 180–181]. У Законі України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» [3] подається вичерпний перелік об'єктів нерухомого майна, які підлягають реєстрації у Державному реєстрі прав на нерухоме майно. Тобто, під об'єктами нерухомості законодавцем розуміються: земельні ділянки, підприємства як єдині майнові комплекси, житлові будинки, будівлі, споруди (їх окремі частини), квартири, житлові приміщення, нежитлові приміщення. Водночас варто зауважити, що в жодній із статей даного Закону не дається юридичного визначення поняття об'єктів нерухомого майна. Оскільки в будівельній діяльності кінцевим продуктом, тобто результатом робіт, вважаються об'єкти будівництва (будівлі, житлові будинки, споруди тощо), які мають високу соціальну цінність, то правильним видається насамперед з'ясувати їх поняття. Відповідно до Держаних будівельних норм об'єкт будівництва – це будинки, будівлі, споруди будь-якого призначення, їх комплекси, лінійні об'єкти інженерно-транспортної інфраструктури [2].

Відповідно до ст. 346 ЦК України припинення права власності, в тому числі і на об'єкти будівництва, можлива за різними підставами, зокрема: 1) відчуженням власником свого майна; 2) відмовою власника від права власності; 3) припиненням права власності на майно, яке за законом не може належати цій особі; 4) знищення майна; 5) викупом пам'яток культурної спадщини; 6) примусовим відчуженням об'єктів нерухомого майна, що розміщені на земельних ділянках приватної власності, з мотивів суспільної необхідності відповідно до закону; 7) зверненням стягнення на майно за зобов'язаннями власника; 8) реквізицією; 9) конфіскацією; 10) припиненням юридичної особи чи смертю власника тощо.

Відчуження власником об'єктів будівництва є одним з найбільш поширених видів припинення права власності, оскільки, користуючись одним з видів правомочностей, власник шляхом добровільного волевиявлення реалізовує своє право на розпорядження майном, визначаючи при цьому подальшу, так би мовити, юридичну «долю» свого майна. При цьому волевиявлення власника майна, який відчужує об'єкт будівництва, має бути обов'язково узгоджене з волевиявленням тієї особи, яка буде набувачем даного майна. Варто зауважити, що моментом припинення права власності на об'єкт будівництва буде відповідно до норми ст. 18 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» отримання свідоцтва про право власності на нерухоме майно набувачем та внесення відповідних змін до Державного реєстру. Адже укладення правочину (договору) про відчуження об'єктів будівництва є похідним способом набуття права власності на об'єкти нерухомості.

Крім відчуження свого майна на основі цивільно-правових договорів (купівлі-продажу, дарування, довічного утримання тощо), власник має право на добровільних засадах відмовитися від об'єктів будівництва. Відповідно до ст. 347 ЦК України особа може відмовитися від права власності на майно, заявивши про це або вчинивши інші дії, які свідчать про її відмову від права власності. Оскільки момент припинення права власності на нерухоме майно залежить від його правового режиму, то право власності на об'єкти будівництва припиняється з моменту внесення за заявою власника відповідного запису до державного реєстру. Така відмова від права власності, на думку М. К. Галянтича, полягає саме у відмові від проживання у житлі, фактичне не проживання у ньому як власника, так і членів сім'ї, утриманців або інших тимчасових мешканців [1, с. 255]. Крім

того, в ч. 3 ст. 347 ЦК України, зазначено, що у разі відмови від права власності на майно, право власності на нього припиняється з моменту внесення за заявою власника відповідного запису до державного реєстру. На сьогодні очевидним є те, що норма ч. 3 ст. 347 ЦК України суперечить нормі ч. 1 даної статті, оскільки дана норма передбачає, що особа може відмовитися від права власності на майно, заявивши про це або вчинивши інші дії, які свідчать про її відмову від права власності. Враховуючи дану розбіжність між нормами статей, вважаємо, що оцінка фактів здійснення дій особи щодо відчуження власником об'єктів будівництва носить в загальному суб'єктивний характер і у разі виникнення спору повинна надаватися виключно судом. Крім того, якщо особа свідомо та за власною волею вчинила дії, що свідчать про відмову від права власності, наприклад, добровільно виселилася з нерухомого майна без наміру повернутися до нього, тобто залишивши своє майно без відповідного догляду, відмовляючись при цьому від написання заяви, вважаємо, що внесення відповідного запису до державного реєстру повинно здійснюватися виключно на підставі рішення суду.

Припинення права власності на об'єкти будівництва за нормами ЦК України може відбуватися і у разі знищення об'єктів будівництва. Н. В. Безсмертна вважала, що знищення майна є дією, яка свідчить про відмову від права власності [9, с. 470]. Однак, право власності на об'єкти будівництва може припинитися як за волею власника майна (власник свідомо перевтілює об'єкти будівництва в нежитлові фонди), так і поза його волею (у випадках дії непереборної сили тощо). Знищення об'єктів нерухомості може відбуватися як за результатами дій власника, так і за результатами дій інших осіб. Оскільки знищення об'єктів нерухомості можливе внаслідок неправомірного використання, в результаті якого вони повністю і назавжди втратили свої властивості, тобто стали непридатними для використання, або об'єкти нерухомості повністю втратили індивідуальні ознаки. Якщо об'єкти нерухомості, права на які підлягають державній реєстрації, були знищені, то право власності на ці об'єкти припиняється з моменту внесення до державного реєстру за заявою власника відомостей щодо знищення об'єктів будівництва. Тому можна стверджувати, що припинення права власності на об'єкти будівництва безпосередньо пов'язане із сукупністю дій, або внаслідок події, вчинення правочину або адміністративного акту, де дії або події – це знищення об'єктів будівництва, а правочин – це звернення власника до відповідного органу, в свою чергу, адміністративний акт – це рішення державного органу про виключення знищених

об'єктів нерухомості з державного реєстру речових прав на нерухоме майно. Саме тому, не можна погодитись з думкою О. А. Сурженко, яка стверджує, що моментом припинення права власності на об'єкти нерухомості у разі знищення майна має бути відповідно до ст. 607 ЦК України момент припинення зобов'язання щодо утримання майна у зв'язку з неможливістю його виконання через обставини, за які жодна із сторін не відповідає [6, с. 153]. Оскільки комплекс майнових прав власника та супроводжуючих їх майнових обов'язків досить різноманітний і до його складу входять права та обов'язки, що мають різну правову природу, тому їхнє регулювання повинно забезпечувати як безперешкодне здійснення власником своїх прав, так і ефективне виконання обов'язків.

Враховуючи вищенаведене, приходимо до висновку про те, що у разі знищення об'єктів нерухомості право власності існувати не може і стає цілком очевидним, що воно повинно припинити свою дію, а тому, вважаємо, що право власності на об'єкти будівництва у разі знищення припиняється з моменту державної реєстрації, тобто, з моменту внесення до державного реєстру за заявою власника відомостей щодо знищення об'єктів будівництва.

Список використаних джерел:

1. *Галянтюк Микола, Дрішлюк Андрій, Лічман Леонід. Здійснення та судовий захист суб'єктивних житлових прав. Монографія / Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва АПРН України. – Київ. – Тернопіль: Підручники і посібники. – 296 с.*

2. *ДБН А. 2.2-3-2012 «Склад та зміст проектної документації на будівництво».*

3. *Закон України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2004. – № 51. – Ст. 553.*

4. *Слободянюк С. Сутність нерухомого майна та його правова природа / С. Слободянюк // Підприємство, господарство і право. – 2011. – № 5. – С. 48–52.*

5. *Советское гражданское право. В 2 т. / Под ред. О. А. Красавчикова. – М., 1985. – Т. 1. – С. 180–181.*

6. *Сурженко О. А. Комплекс майнових прав та обов'язків власника нерухомості / О. А. Сурженко // Проблеми цивільного права та процесу: матеріали наук.-практ. конф., присвяченій пам'яті професора О. А. Пушкіна (25 травня 2013 р.). – Х.: Харківський національний університет внутрішніх справ; Золота миля, 2013. – 625 с.*

7. *Цивільне право* України: Загальна частина / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, Р. А. Майданика. – К., 2010.

8. *Цивільний кодекс* України від 16.01.2003 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 40-42. – Ст. 356 (з наступними змінами та доповненнями).

9. *Цивільний кодекс* України: Науково-практичний коментар / За заг. ред. Я. М. Шевченко. – К., 2004.

Кравцов С. В.,

*помічник судді Вищого спеціалізованого суду України
з розгляду цивільних і кримінальних справ*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ПЕРЕВАЖНОГО ПРАВА КУПІВЛІ ЧАСТКИ У ПРАВІ СПІЛЬНОЇ ЧАСТКОВОЇ ВЛАСНОСТІ

Одним із найважливіших завдань для будь-якої правової демократичної держави є встановлення ефективних механізмів здійснення права власності, які б дозволяли власникові належним чином реалізовувати правомочності щодо об'єктів цивільних прав, не порушуючи при цьому прав та законних інтересів інших осіб.

Задля виконання такого завдання законодавець в залежності від форм власності та/або правового режиму речей впроваджує імперативні правила поведінки, які покликані чітко та недвозначно врегулювати відповідні відносини. Так, наприклад, нормативно-правовими актами передбачаються особливості здійснення права державної або комунальної власності та прав на землю, обов'язковість державної реєстрації прав на нерухомі речі тощо.

У цьому аспекті не є винятком й інститут права спільної часткової власності, існування обов'язкових приписів (обмежень) щодо якого зумовлено складністю внутрішніх відносин, які виявляються у зв'язках між співвласниками.

Відповідно до частини першої статті 355 ЦК України майно, що є у власності двох або більше осіб (співвласників), належить їм на праві спільної власності (спільне майно). Власність двох чи більше

осіб із визначенням часток кожного з них у праві власності є спільною частковою власністю (частина перша статті 356 ЦК України).

Співвласник має право самостійно розпорядитися своєю часткою у праві спільної часткової власності (стаття 361 ЦК України).

Разом з цим, частиною першої статті 362 ЦК України передбачено, що у разі продажу частки у праві спільної часткової власності співвласник має переважне право перед іншими особами на її купівлю за ціною, оголошеною для продажу, та на інших рівних умовах, крім випадку продажу з публічних торгів.

Загалом існує декілька проблемних питань, пов'язаних зі здійсненням переважного права купівлі частки у праві спільної часткової власності.

Із аналізу диспозиції норми частини першої статті 362 ЦК України вбачається, що співвласник має переважне право перед іншими особами на купівлю частки у праві спільної часткової власності лише у разі її продажу, тобто відчуження за договором купівлі-продажу. Таким чином, це правило не застосовується у випадку відчуження частки за договорами дарування чи довічного утримання. З огляду на це виникає питання про обґрунтованість застосування цієї норми до договору міни.

Попри різні думки у наукових колах судова практика виходить із того, що переважне право згідно зі статтею 362 ЦК України поширюється також і на відчуження частки за договором міни, оскільки до нього застосовуються положення про купівлю-продаж (стаття 716 ЦК України).

Також можна виокремити проблему конкуренції переважних прав співвласників та наймача. З одного боку законом передбачено переважне право співвласника на купівлю частки у праві спільної часткової власності, з іншого – переважне перед іншими особами право наймача на придбання речі, переданої у найм, у разі її продажу за умови належного виконання своїх обов'язків за договором найму (частина друга статті 777 ЦК України).

Наведена конкуренція закріплених на законодавчому рівні переважних прав усувається шляхом системного тлумачення правових норм із обов'язковим урахуванням правової природи відносин власності.

Як відомо, право власності є абсолютним правовідношенням, у якому управомоченій особі (власнику) протистоїть необмежене коло зобов'язаних осіб (треті особи), які мають утримуватися від порушення їхніх прав.

Отже, норма частини другої статті 777 ЦК України не може бути застосована за таких обставин, оскільки вона передбачає існування у наймача переважного права у разі продажу речі, переданої у найм,

перед іншими, тобто третіми особами. На відносини співвласників, пов'язані із здійсненням переважного права купівлі частки у праві спільної часткової власності, така норма не поширюється. Така позиція знайшла своє відображення у правозастосовній практиці.

Варто окреслити питання щодо того, чи є офертою повідомлення продавцем інших співвласників про намір продати свою частку у праві спільної часткової власності, вказавши ціну та інші умови, на яких він її продає (абзац другий частини другої статті 362 ЦК України).

Відповідно до частини першої статті 641 ЦК України пропозицію укласти договір (оферту) може зробити кожна із сторін майбутнього договору. Пропозиція укласти договір має містити істотні умови договору і виражати намір особи, яка її зробила, вважати себе зобов'язаною у разі її прийняття.

На думку автора, повідомлення інших співвласників про намір продати свою частку у праві спільної часткової власності не можна кваліфікувати як оферту через невідповідність вимогам, встановленим для неї положеннями ЦК України та відсутність у ній волі на продаж частки у порядку статті 362 ЦК України.

Переконливості такому висновку додає й те, що згода співвласників, які отримали повідомлення про намір продати частку у праві спільної часткової власності не буде вважатися акцептом, в іншому випадку, а *contra*, у разі виявлення бажання декількох співвласників придбати частку в праві спільної часткової власності продавець був би зобов'язаний продати її усім, адже пропозиція акцептована.

Така детермінація акцепту суперечила б положенню частини третьої статті 362 ЦК України, згідно із якою продавець має право вибору покупця у разі, якщо бажання придбати частку у праві спільної часткової власності виявили кілька співвласників, і може призвести до непотрібного подрібнення (у деяких випадках суттєвого) частки, яку продавець має намір продати, між усіма іншими співвласниками, які бажать її придбати, та потягти за собою несприятливі наслідки у вигляді додаткової невизначеності у внутрішніх відносинах спільної часткової власності.

Підсумовуючи викладене можна дійти до висновку, що нормативне регулювання питання здійснення переважного права купівлі частки у праві спільної часткової власності є задовільним та не потребує втручання збоку законодавця, так як проблеми, які виникають у правозастосуванні, належним чином вирішуються на рівні судової практики.

Васильєва В. В.,

*кандидат юридичних наук, науковий співробітник
Лабораторії проблем корпоративного права
НДІ приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України*

РЕЧОВИЙ ДОГОВІР В СИСТЕМІ ДОГОВОРІВ УКРАЇНИ

Останнім часом у юридичній літературі доволі активно аргументується позиція щодо виокремлення виду суто речових договорів. Ідея поділу договорів на речові та зобов'язальні походить з німецької доктрини, в якій виокремлюються зобов'язальні та розпорядчі договори. Німецькі юристи розрізняють зобов'язальний договір (як підставу виникнення зобов'язання) та речовий договір (як форму переходу речового права). Речовий договір, як вид розпорядчих правочинів, визначається як правочин, за допомогою якого встановлюється, змінюється і припиняється речове право. Таке розмежування призводить до того, що зобов'язальний та речовий правочини існують як роздільні явища, дійсність одного не залежить від дійсності другого. Речовий правочин дійсний лише тоді, коли у особи, яка передає річ, існує речове право, зобов'язальний договір існує навіть тоді, коли в особи, яка зобов'язується передати річ у власність іншій особі, таке право відсутнє.

Поряд із висловлюваннями, які виражають в цілому негативне ставлення до конструкції речового договору [1], з'явилися роботи, які містять позитивний аналіз пов'язаних з речовими договорами проблем, включаючи обґрунтування їх місця в загальноцивільистичній класифікації. Зокрема, І. В. Бекленіщева обґрунтовує необхідність класифікації усіх цивільно-правових договорів на зобов'язальні та розпорядчі, підставою якої виступає характер правових наслідків, на які спрямований укладений договір. Автор стверджує, що зобов'язальний договір є підставою виникнення зобов'язання, розпорядчий договір – абсолютного правовідношення [2]. При цьому встановлюючи, що договір є суто речовим, ігнорується його зобов'язальна природа.

В. В. Вітрянський наголошує на тому, що традиційна класифікація цивільно-правових договорів (за таким критерієм як «спрямованість результату») повинна бути доповнена самостійною класифікаційною групою, що об'єднує договори про встановлення речових прав (речові договори) [3, с. 48; 4].

М. Сулейменов також стверджує, що з договору про спільну діяльність виникають відносини між учасниками щодо спільного

володіння та користування об'єктом спільної власності, які не є зобов'язальними, а речовими відносними правовідносинами (на відміну від речових абсолютних, які існують між учасниками спільної власності, з одного боку, й усіма іншими особами, з іншого). За аналогією до таких речових договорів автор відносить договори між авторами, між співвинахідниками тощо [5, с. 55]. У ЦК Республіки Казахстан для підкреслення особливості договору про спільну діяльність, що полягає у тому, що в результаті такого договору виникає спільна власність, цей договір знаходиться не в розділі «Зобов'язальне право», а в розділі, присвяченому праву власності, одразу після глави про спільну власність (ст. 228 ЦК).

Вищезазначені позиції є не зовсім зрозумілими. Із договору, хай навіть між співвинахідниками, співавторами чи співучасниками, в першу чергу, виникає зобов'язальне правовідношення, в даних випадках – зобов'язання спільно діяти певним чином. Не заперечується той факт, що внаслідок договорів здійснюється обіг матеріальних цінностей (це здійснюється на стадії виконання зобов'язання), однак первинним є все ж виникнення зобов'язання між сторонами. Слідуючи позиції авторів, що наполягають на існуванні виключно речових договорів, усі договори, предметом яких є матеріальні об'єкти – речі, слід визнавати речовими? Тоді які договори слід віднести до суто зобов'язальних? Договори про надання послуг? У вищенаведених випадках автори деяким договорам, надають лише значення юридичного факту, внаслідок якого встановлюється, змінюється або припиняється право власності, при цьому нехтуючи зобов'язальним правовідношенням, яке обов'язковим чином виникає з договору. Видається, що такий підхід до класифікації договорів є не лише недостатньо обґрунтованим та невиправданим, оскільки не вирішує проблем у правозастосуванні, але й у майбутньому може створити значні труднощі на практиці.

Тенденція до змішування зобов'язальних та речових елементів проявляється у концепції, згідно якої договір дарування, реальний договір купівлі-продажу тощо є суто речовими договорами [6, с. 238]. Видається, що будь-який договір першопочатково створює зобов'язання. Цивільне право створило спеціальні інструменти врегулювання суспільних відносин, серед яких – права та обов'язки сторін. І тільки за посередництвом встановленням таких зв'язків можливий вплив на поведінку особу. Зобов'язання є обов'язковим етапом, що слідує за договором як правочином, здійснює вплив на поведінку особи, яка в свою чергу уже може призвести до встановлення, зміни чи припинення речових прав.

З іншого боку теорія речового договору знаходить своє вираження у концепції, згідно якої розпорядчі акти, на підставі яких здійснюється перехід майнових прав від однієї особи до іншої і здійснюються, як правило, на стадії виконання зобов'язального правовідношення, що лежить в їх основі, є речовими правочинами (договорами). Розпорядчим правочином вважають такі розпорядчі акти, які потребують вираження взаємної волі двох сторін і опосередковують перехід від однієї особи до іншої майнових прав. Так, зокрема І. В. Беклінішева пропонує вважати акт прийому-передачі речовим правочином, тобто таким розпорядчим актом, який потребує вираження взаємної волі двох сторін та опосередковує перехід від однієї особи до іншої майнових прав [2, с. 186–187].

Необхідне чітке розмежування правовідношень, що виникають внаслідок укладення договору: з договору виникає зобов'язальне правовідношення (внутрішнє правовідношення між сторонами договору), внаслідок виконання якого може виникнути і речове правовідношення (зовнішнє, між стороною та усіма третіми особами, в тому числі і власником речі). Вбачається, що вищезазначена позиція І. В. Беклінішевої та інших авторів, що притримуються схожих поглядів на проблему (наприклад, Д. О. Тузова), виникла внаслідок змішування стадій виникнення зобов'язання та виконання зобов'язання.

Дії, що вчиняються сторонами з приводу передачі речі, не є речовими правочинами з наступних підстав. По-перше, передача майна на підставі договору не є правочином, а є лише виконанням зобов'язання. По-друге, підставою переходу майна є сам договір, укладаючи який сторони регулюють між собою відносини, а не розпорядчий акт. По-третє, передача речі є юридичним фактом, а саме юридичним вчинком, з яким пов'язується момент переходу права власності.

Виконання зобов'язання слід вважати стадією розвитку зобов'язального правовідношення. У такому контексті виконання не є правочином, а юридичним вчинком. Відмінність правочину від юридичного вчинку полягає у спрямованості на юридичні наслідки: юридичний вчинок не виконує функцію піднормативної регламентації прав та обов'язків, він становить собою сукупність дій, вчинених на виконання зобов'язання. Окрім того, ствердження про існування речового договору нарівні із зобов'язальним призведе до розділення правової мети – зобов'язального договору та речового правочину. Не зовсім є доцільним розривати самий правочин та його правовий результат, оскільки в даному випадку існує одне узгоджене волевиявлення та єдина правова мета сторін. Таким чином, виокремлення та поіменування таких юридично

значимих дій окремим розпорядчим правочином чи тим більше договором є не лише недостатньо обгрунтованим, але й недоцільним.

Список використаних джерел:

1. *Гражданское право*: учебник в 2-х т. Том I / Отв. ред. проф. Е. А. Суханов. – М.: БЕК, 2002. – 816 с.
2. *Бекленищева И. В.* Гражданско-правовой договор: классическая традиция и современные тенденции / И. В. Бекленищева. – М. : Статут, 2006. – 204 с.
3. *Витрянский В. В.* Некоторые аспекты учения о гражданско-правовом договоре в условиях реформирования гражданского законодательства / В. В. Витрянский // Проблемы развития частного права: Сборник статей к юбилею В. С. Ема / [отв. ред. Е. А. Суханов, Н. В. Козлова]. – М. : Статут, 2011. – 559 с. – С. 288–337.
4. *Вітрианський В. В.* Нові категорії цивільно-правових договорів у змінах до Цивільного кодексу Російської Федерації / В. В. Вітрианський // Право України. – 2012. – №9. – С. 44–51.
5. *Сулейменов М.* Цивільно-правовий договір за законодавством Республіки Казахстан / М. Сулейменов // Право України. – 2012. – №9. – С. 53–65.
6. *Казанцев М. Ф.* Договорное регулирование. Цивилистическая концепция / М. Ф. Казанцев. – Екатеринбург, 2005. – 400 с.

Зеліско А. В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права Юридичного
інституту Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника*

УНІФІКАЦІЯ ЗАСТОСУВАННЯ КОНСТРУКЦІЇ ЗАСНОВНИЦЬКОГО ДОГОВОРУ У ЦИВІЛІСТИЧНІЙ ДОКТРИНІ ТА ЧИННОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Відповідно до концептуальних положень сучасної науки корпоративного права волевиявлення засновників щодо створення юридичних

осіб корпоративного типу супроводжується об'єднанням майнових внесків з метою передавання їх у власність новоствореному суб'єкту права та отримання взамін комплексу корпоративних прав. З огляду на вказане особливу увагу теоретиків та практиків привертають правові форми регулювання відносин між засновниками щодо вчинення юридичних і фактичних дій. Найбільш вдалим регулятором такого роду відносин є, безумовно, договір.

Цивільний кодекс України передбачив можливість укладати договір між засновниками, спрямований на створення окремих організаційно-правових форм підприємницьких товариств (ст. 142 – договір про заснування товариства з обмеженою відповідальністю, ч. 2 ст. 153 – договір, який визначає порядок здійснення засновниками спільної діяльності щодо створення товариства). Закон України «Про акціонерні товариства», прийнятий 17 вересня 2008 року, у ч. 3 ст. 9 визначив, що засновники можуть укладати засновницький договір при створенні акціонерного товариства. Однак термінологічна неузгодженість щодо запровадження такої договірної конструкції, неузгодженість стосовно її змісту та форми зумовлює потребу щодо дослідження правової природи цього договору.

Створення юридичних осіб корпоративного типу передбачає ініціативність волевиявлення засновників, яке потребує певного правового закріплення. З даного приводу В. М. Кравчук вказує, що ініціативне волевиявлення засновників за своєю природою є правочином та потребує відповідної фіксації [1, с. 188]. Правовою підставою виникнення юридичних осіб корпоративного типу, зауважує В. А. Васильєва, є засновницьке волевиявлення у вигляді правочину [2, с. 95]. Договірною конструкцією, яка є формою правового закріплення волевиявлення засновників на створення юридичної особи корпоративного типу є засновницький договір.

Однак чинне законодавство при створенні юридичної особи передбачає також можливість прийняття рішення про створення юридичної особи, яке, залежно від організаційно-правової форми юридичної особи, може оформлятися у вигляді протоколу установчих зборів (наприклад, у випадку створення акціонерних товариств згідно з Законом «Про акціонерні товариства», виробничих кооперативів згідно з Законом «Про кооперацію»). Виникає питання розкриття сутності вказаної форми закріплення волевиявлення засновників. Щодо правової природи такого рішення, то Н. В. Козлова зазначає, що «рішення єдиного засновника або декількох засновників про

створення юридичної особи, затвердження його статуту, визначення розміру його статутного капіталу, персонального складу його одноособових і/або колегіальних органів є по суті цивільно-правовий однобічний або багатобічний корпоративний правочин, спрямований на виникнення нового суб'єкта права й установаження корпоративних відносин між майбутньою юридичною особою, його засновником (засновниками, учасниками) і особами, що здійснюють функції його органів» [3, с. 162]. Рішення установчих зборів про створення нового суб'єкта права, оформлене у вигляді протоколу, на думку Н. В. Козлової, варто вважати установчим (засновницьким) актом, що є необхідною організаційною передумовою виникнення цивільної правосуб'єктності юридичної особи [3, с. 163]. Слід зауважити, що форма протоколу не може вмістити всі ті питання, які вимагають врегулювання під час здійснення фактичних та юридичних дій щодо створення юридичної особи корпоративного типу в силу того, що впорядкування потребують також зобов'язальні відносини засновників щодо сплати майнових внесків.

Засновницький договір є не лише формою, яка покликана найбільше повно відобразити відповідне волевиявлення засновників, але й інструментом, спрямованим на забезпечення узгодженості такого волевиявлення. Основною метою такого договору є реалізація спільних інтересів шляхом узгодження волевиявлення засновників, спрямованого на створення самостійного суб'єкта права.

Безумовно, що викладеними ознаками правова характеристика засновницького договору не вичерпується. Функціональність досліджуваної договірної конструкції визначається специфікою корпоративних утворень. Адже однією із ідентифікуючих ознак юридичних осіб корпоративного типу є майновий зв'язок між ними та їх учасниками, формування якого зумовлює наявність між засновниками таких юридичних осіб особливого роду відносин, які мають організаційний характер. Слід відзначити те, що організаційний етап створення юридичних осіб корпоративного типу нерозривно пов'язаний із переданням засновниками майна майбутній юридичній особі, що спричиняє потребу досягнення ними домовленостей щодо складу, розміру та строків сплати майнових внесків. Цілком очевидно, що засновницький договір є найбільш вдалою та динамічною формою регулювання такого роду зобов'язань засновників щодо створення юридичної особи та їх відповідальності перед третіми особами. Отже, доцільність укладення такого договору полягає не лише у фіксації узгодженого волевиявлення засновників, а й у регулюванні зобов'язальних відносин засновників

організаційного та майнового характеру щодо створення юридичної особи корпоративного типу. Тому можна стверджувати, що організаційний етап створення юридичних осіб корпоративного типу характеризується договірною формою об'єднання осіб.

Сконструювавши теоретико-правову модель засновницького договору у доктрині цивілістики, потрібно вказати на те, що застосування досліджуваної нами категорії у чинному законодавстві не завжди ґрунтується на окреслених її змістових ознаках. Підтвердженням цього є не лише відсутність термінологічної узгодженості щодо такого договору, але й вживання категорії «засновницький договір» для різнопорядкових за своєю правовою природою явищ. Сучасна практика правозастосування спричиняє ситуацію, за якої, як вдало зауважує В. В. Луць, функції та зміст засновницького договору залежать від організаційно-правової форми тих утворень, що формуються засновниками [4, с. 64]. І справді, чинне законодавство, паралельно із нормами Закону «Про акціонерні товариства», положеннями ЦК України про засновницький договір щодо створення корпоративних юридичних осіб, встановлює, що такий договір є установчим документом повних і командитних товариств. Відповідно до змісту цього договору, він покликаний регулювати відносини засновників щодо формування складеного капіталу, а також діяльність новоствореного товариства. Ефективність такого подвійного призначення засновницького договору повних та командитних товариств важко обґрунтувати з юридичної та функціональної точок зору.

Уніфікація застосування конструкції засновницького договору перш за все полягає у потребі використання її в чинному законодавстві як такої, яка спрямована на створення юридичної особи корпоративного типу. Оскільки створення такого роду юридичних осіб пов'язане із формуванням майнового зв'язку між ними та їх засновниками (учасниками), то саме засновницький договір є найбільш ефективним регулятором організаційних відносин. Слід погодитися з І. М. Кучеренко, яка наголошувала на необхідності укладення засновницького договору для всіх організаційно-правових форм юридичних осіб приватного права у випадку, коли це пов'язано з виникненням майнових прав на частку у їх засновників [5, с. 35].

Як наслідок, можна стверджувати, що доречно законодавчо передбачити можливість укладення засновниками будь-яких юридичних осіб корпоративного типу засновницького договору, який би визначав порядок вчинення ними дій щодо заснування юридичної особи та

встановлював їх солідарну відповідальність перед третіми особами. Призначенням такого договору є регулювання спектру питань, які виникають при вчиненні засновниками фактичних і юридичних дій, спрямованих на виникнення юридичної особи, наприклад, необхідність сплати до проведення установчих зборів майнових внесків та форму їх сплати, порядок сплати майнових внесків, порядок їх оцінки тощо.

Список використаних джерел:

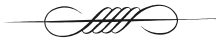
1. *Кравчук В. М.* Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики/ В. М. Кравчук. – К.: Істина, 2005. – 720 с.

2. *Васильєва В. А.* Суб'єкти (учасники) корпоративних відносин / В. А. Васильєва // Корпоративне право України : підручник / В. В. Луць, В. А. Васильєва, О. Р. Кібенко, І. В. Спасибо-Фатєєва [та ін.]; за заг. ред. В. В. Луця. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – С. 88 – 97.

3. *Козлова Н. В.* Правосуб'єктність юридического лица / Н. В. Козлова. – М.: Статут, 2005. – 476 с.

4. *Луць В. В.* Установчі документи та порядок заснування товариства / В. В. Луць // Корпоративне право України : підручник / В. В. Луць, В. А. Васильєва, О. Р. Кібенко, І. В. Спасибо-Фатєєва [та ін.]; за заг. ред. В. В. Луця. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – С. 61–78.

5. *Кучеренко І. М.* Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права: монографія / І. М. Кучеренко. – К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ДП «Юридичне видавництво «Аста», 2004. – 328 с.

Таран О. С.,

*аспірантка кафедри цивільного права
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»*

РОЗІРВАННЯ БАГАТОСТОРОННЬОГО ДОГОВОРУ

Розвиток договірної права неодмінно пов'язаний з удосконаленням правового регулювання укладення, зміни та припинення цивільних договорів. Багатосторонні договори опосередковують діяльність із

створення юридичної особи, здійснення спільної діяльності й поділ майна. Належне правове регулювання динаміки даних договорів, у тому числі порядку розірвання багатосторонніх договорів, є необхідною передумовою забезпечення та захисту прав і обов'язків їх учасників.

Проблематику розірвання цивільних договорів досліджували: К. С. Безик, А. М. Блашук, С. О. Бородовський, О. В. Дзера, М. С. Каменецька, В. В. Луць, Р. А. Майданик, О. І. Міхно, Н. М. Процьків, С. О. Соменков та інші. Особливостям розірвання засновницьких договорів і договорів про спільну діяльність присвячені роботи О. Є. Блажівської, Ю. А. Дмитрієвої, Т. В. Ламм, Д. В. Ломакіна, О. Б. Савельєва, К. В. Шаперенкова, Г. В. Юровської, проте розірвання інших багатосторонніх договорів залишається недостатньо вивченим, що, у свою чергу, обумовлює актуальність даного дослідження.

Згідно з частиною 4 статті 626 ЦК до договорів, які укладаються більш як двома сторонами (багатосторонні договори), застосовуються загальні положення про договір, якщо це не суперечить багатосторонньому характеру цих договорів [1]. Вказівка ЦК на кількість сторін, що укладають багатосторонній договір, обумовила панування у науковій літературі їх буквального розуміння, згідно з яким багатостороннім є будь-який договір, учасниками якого є три і більше сторони. При даному підході не враховується те, що розподіл договорів на одно-, дво- та багатосторонні у статті 626 ЦК здійснюється не за кількістю сторін, а за характером співвідношення прав та обов'язків між сторонами договору.

Якщо в односторонніх договорах лише одна сторона наділена правами, а інша – обов'язками, то у двосторонніх договорах обидві сторони наділені правами та обов'язками, які мають протилежний (зустрічний) характер. Водночас в учасників багатосторонніх договорів права та обов'язки є не зустрічними, а спрямованими на досягнення спільної мети. Типовими багатосторонніми договорами є договори про спільну діяльність, засновницькі договори, договори про поділ майна.

Розірванням є припинення частково або повністю невиконаного договору, а також зобов'язань, які з нього випливають на майбутнє [2, с. 7]. На відносини, що виникають з приводу розірвання багатосторонніх договорів поширюються положення статей 651–654 ЦК, у яких закріплено загальні правила розірвання цивільних договорів. Розірвання договору може відбуватись за домовленістю сторін, у результаті односторонньої відмови сторони від договору у повному обсязі, за рішенням суду.

Для досягнення спільної мети учасники багатостороннього договору зазвичай вступають у договірні відносини з іншими суб'єктами

цивільного обороту, а тому крім внутрішніх зобов'язань один перед одним, вони можуть мати спільні зовнішні зобов'язання перед третіми особами. Відповідно розірвання багатостороннього договору впливає не лише на його безпосередніх учасників, але й на всіх суб'єктів, перед якими учасники багатостороннього договору мають невиконані спільні зобов'язання. Дана обставина встановлює певні обмеження на свободу укладення сторонами багатостороннього договору домовленості про його розірвання.

У ряді іноземних держав (Великобританія, США) встановлено правило взаємного розірвання договору, згідно з яким сторони можуть припинити дію договору шляхом його спільного розірвання лише тоді, коли договір не зачіпає інтереси третіх осіб і жодна із його сторін не здійснила повністю виконання за даним договором [3, с. 213]. Застосування аналогічного правила до відносин, що виникають із багатосторонніх договорів дозволяє не допустити зловживання його учасниками правом на розірвання багатостороннього договору заради уникнення необхідності погашення заборгованості чи виконання інших зобов'язань за договорами, укладеними із третіми особами.

Отже, необхідною передумовою для розірвання багатостороннього договору за згодою учасників є виконання ними усіх зобов'язань перед третіми особами. Якщо учасники багатостороннього договору мають невиконані спільні зобов'язання перед третіми особами, то вони повинні або виконати, або припинити дані зобов'язання перед тим, як розірвати багатосторонній договір. Водночас порядок та строки виконання сторонами багатостороннього договору спільних зобов'язань перед третіми особами, можуть бути визначені у самій домовленості про розірвання багатостороннього договору. У даному випадку сторони повинні обов'язково повідомити третіх осіб про свій намір розірвати багатосторонній договір та про визначений у домовленості про розірвання багатостороннього договору порядок та строки погашення ними заборгованості, чи виконання інших зобов'язань перед даними третіми особами.

За відсутності домовленості сторін договір може бути розірваний на вимогу однієї із сторін за рішенням суду або у результаті односторонньої відмови сторони від багатостороннього договору в повному обсязі. Така ознака багатосторонніх договорів, як можливість участі у них більше як двох сторін відображається у тому, що одностороння відмова сторони від багатостороннього договору не завжди зумовлює його припинення. Згідно з частиною 1 статті 1141 ЦК договір простого

товариства припиняється у разі відмови учасника від подальшої участі у договорі, якщо домовленістю між учасниками не передбачено збереження договору щодо інших учасників. Аналогічно у разі виходу учасника зі складу повного товариства дане товариство може продовжити свою діяльність, якщо це передбачено засновницьким договором чи домовленістю між учасниками, що залишаються (частина 2 статті 132 ЦК).

Таким чином, у багатосторонніх договорах прийняття судом рішення про розірвання договору, як і у договорах, призводить до припинення багатостороннього договору. Натомість одностороння відмова однієї чи декількох сторін від багатостороннього договору не завжди зумовлює автоматичне припинення даного договору. Якщо сторони у багатосторонньому договорі передбачать, що у разі відмови однієї із сторін, даний договір зберігається для інших сторін, то такий багатосторонній договір припиняється для сторони, які відмовилась від нього, але продовжує діяти для інших його сторін.

Розірвання багатостороннього договору за рішенням суду відбувається у результаті розгляду відповідного позову за наявності підстав, встановлених договором або законом. Розірвання багатостороннього договору у разі істотного порушення його умов одним чи декількома учасниками можливе лише в тому випадку, якщо учасник (учасники), які звертаються до суду з вимогою про розірвання договору не перешкоджали контрагентам у належному виконанні договору, а також, якщо неналежне виконання договору не було пов'язано із об'єктивними причинами.

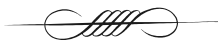
Отже, багатосторонні договори можуть бути розірвані за домовленістю сторін, за рішенням суду та в результаті односторонньої відмови сторони від багатостороннього договору у повному обсязі. Можливість участі у багатосторонніх договорах більше двох сторін відображається у тому, що одностороння відмова сторони від багатостороннього договору зумовлює його припинення лише в тому разі, якщо у багатосторонньому договорі не передбачено збереження його дії для інших сторін. Якщо багатосторонній договір розривається за спільною домовленістю сторін, вони зобов'язані виконати всі спільні зобов'язання перед третіми особами до розірвання багатостороннього договору, або повідомити третіх сторін про намір розірвати багатосторонній договір і визначений у домовленості про розірвання багатостороннього договору порядок та строки погашення заборгованості перед даними третіми особами.

Список використаних джерел:

1. *Цивільний кодекс* України в редакції від 16 січня 2003 року зі змінами і доповненнями // *Відомості Верховної Ради України*. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356.

2. *Процьків Н. М.* Правове регулювання розірвання цивільно-правових договорів за цивільним законодавством України : на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.03 “Цивільне право і процес; сімейне право; міжнародне приватне право”/ Н. М. Процьків. – К., 2003. – 19 с.

3. *Tepper P. R.* The Law of Contracts and the Uniform Commercial Code : 2nd Edition / Pamela R. Tepper. – New York : Delmar Cengage Learning. – 2012. – 576 p.

Іванова С. М.,

*здобувач НДІ приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України*

КРИТЕРІЙ ПОРУШЕНИХ ІНТЕРЕСІВ ЯК ОСНОВА ПОДІЛУ НЕДІЙСНИХ ПРАВОЧИНІВ НА НІКЧЕМНІ ТА ОСПОРЮВАНІ

В законодавстві та юридичній літературі всі недійсні правочини розподіляються на різні види в залежності від тих чи інших підстав класифікації. Надзвичайно важливим є поділ правочинів за критерієм інтересу.

Найбільш важливий поділ недійсних правочинів закріплений законодавцем у ЦК України, а саме їх поділ на нікчемні та оспорювані правочини. Цей поділ недійсних правочинів передбачений у ст. 215 ЦК України. Слід зазначити, що такий законодавчий поділ недійсних правочинів викликав значну кількість запитань і навіть критики та теоретичних суперечок, у більшості обґрунтованих [1, с. 180]. Все ж варто підкреслити, що теоретичної єдності щодо розмежування недійсних правочинів на нікчемні та оспорювані не спостерігалось ніколи. Немає єдиного підходу і в термінології, якою позначаються

правові явища, які називають нікчемністю та оспорюваністю правочину. Не дивлячись на встановлення у ЦК України поняття і видів недійсних правочинів, зберігається ситуація вживання різних термінів щодо позначення недійсного правочину. Це пов'язується із науковою традицією, різного роду науковими класифікаціями, першопричиною яких є багатоманітність юридичних казусів, які не можуть бути охоплені двоелементною класифікацією.

В основі розмежування нікчемних та оспорюваних правочинів може бути покладений або предмет, або метод розмежування. Методом розмежування, як уже зазначалось, є встановлення недійсності виключно в судовому порядку щодо оспорюваних правочинів та незалежно від рішення суду стосовно нікчемних правочинів. За предметом розмежування враховується, які саме інтереси порушуються у зв'язку із вчиненням недійсного правочину – публічні чи приватні. Вважається, що нікчемні правочини порушують публічні інтереси, а оспорювані – приватні.

Найбільш поширеною точкою зору можна вважати поділ правочинів на нікчемні та оспорювані в залежності від того чи порушується внаслідок вчинення такого правочину публічний чи приватний інтерес [2, с. 29]. Слід зазначити, що інтереси конкретного суб'єкта як з погляду держави, так і з погляду самого суб'єкта завжди становлять певну ієрархію. Однак важко погодитися із висловленою І. Е. Берестовою позицією, що оскільки питання співвідношення інтересів вирішуються законодавцем, що виражає публічні інтереси, то вони споконвічно превалюють над приватними в тому розумінні, що служать критеріями для встановлення меж реалізації приватних інтересів, а тим самим і критеріями їхньої законності [3, с. 112]. І тут заслуговує на увагу точка зору І. В. Венедиктової, яка, розмежовуючи приватний та публічний інтерес, приходить до висновку, що публічні інтереси служать засобом для досягнення цілей приватного права, яке є, безсумнівно, великою цінністю в громадянському суспільстві. Крім того дослідниця наголошує на можливості трансформацій публічного інтересу у приватний та приватного у публічний, а саме: «зміна і постійний рух кордону між приватними та публічними інтересами полягають у наступному: те, в чому раніше виявлялася сутність суспільного або державного інтересу, набуває зміст тільки в якості приватного інтересу. Але можлива й інша ситуація – визнання за приватними інтересами загальної важливості і переміщення їх в ранг публічних [4, с. 200].

Вперше обґрунтування різниці між нікчемними та оспорюваними правочинами за критерієм порушених інтересів ми знаходимо у

французького вченого Аржантре. Він вказував, що не всі підстави породжують однакову дію щодо недійсності правочинів. Існують між ними такі, які знищують правочин самі по собі, для них не потрібно особливих дій спрямованих на знищення правочину, лише недотримання норми закону робить їх нікчемними. Але є недійсність, яка розрахована на підстави і інтереси приватні. Тобто, за влучним висловом М. Л. Дювернуа відбувається протиставлення інтересів і прав приватних та публічних [5, с. 270].

Раніше про відсутність критерію захисту публічних інтересів при визнанні правочинів нікчемними свідчила відсутність в ЦК України в якості наслідків недійсності правочину односторонньої реституції і недопущення реституції. Варто зазначити, що такі правові наслідки були передбачені лише в ГК України. Однак цивільно-правове регулювання відносин, пов'язаних із недійсністю правочинів, що порушують публічний порядок, було істотно змінено законодавцем шляхом внесення Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Податкового кодексу» від 02.12.2010 р. № 2856-VI змін до ст. 228 ЦК України, внаслідок яких, зокрема, було відроджено цивільно-правову конфіскацію. Однак, як слушно з цього приводу зазначає І. В. Руцак, ці зміни виявилися непослідовними, суперечливими, ретроградними. Законодавець відновив недопущення реституції від якої рішуче відмовився при прийнятті ЦК України [6, с. 1]. Це, на нашу думку, суперечить спрямованості цивільно-правового регулювання і посилює вплив публічно-правових засад в регулюванні цивільних правовідносин. До того ж такі зміни не призвели до усунення колізії між ст. 228 ЦК України та ст. 208 ГК України, а навпаки її поглибили, що призвело до того, що термінологія ст. 228 ЦК та ст. 207, 208 ГК України не витримує ніякої критики з позицій теоретичної та практичної обґрунтованості.

Із введенням у ст. 228 ЦК України односторонньої реституції та недопущення реституції при встановленні вини у формі умислу спричинило проблему переводу загального правила про двосторонню реституцію у більш тяжкий наслідок. Більше того слід зазначити, що введення каральних, особливо конфіскаційних, санкцій у ст. 228 ЦК України призведе та й уже призводить до конфлікту приватних та публічних інтересів, оскільки при застосуванні односторонньої реституції (звернення стягнення в дохід держави майна, що передається за правочином стороною, яка діяла всупереч інтересам держави і суспільства і повернення іншій стороні переданого за правочином),

значно ускладнює можливість реалізації права добросовісної сторони повернутися до попереднього майнового стану. Крім того сучасна редакція ст. 228 ЦК України вступає в суперечність із конструкцією ст. 216 ЦК, за якою визнання правочину недійсним покликане захистити приватні інтереси приватних осіб-учасників цивільних правовідносин.

Певні відмінності спостерігаються в поглядах на підстави розмежування нікчемних та оспорюваних правочинів Г. Ф. Шершеневича, на думку якого, різниця між нікчемними та оспорюваними правочинами ґрунтується на тому, які інтереси має на увазі закон, встановлюючи недійсність: виключно інтереси приватної особи чи також інтереси всього обороту [7, с. 169]. Природно, мова йде саме про цивільний оборот, що згладжує непорозуміння щодо публічно-правового характеру прав та інтересів, які порушуються нікчемним правочином. Адже проблема загального розмежування публічного і приватного права, у випадку розмежування нікчемних і оспорюваних правочинів за критерієм публічних чи приватних інтересів, постає ще більш гостро, і в межах проблеми, що розглядається вирішена бути не може.

Таким чином, критерій розмежування нікчемних та оспорюваних правочинів в залежності від приватних (для оспорюваних) чи публічних (для нікчемних) інтересів є настільки впливовим, що пропонується його використовувати для визначення різних видів недійсності правочину. Таким чином, предметом розмежування нікчемних та оспорюваних правочинів потрібно було б вважати характер інтересів, які захищаються шляхом визнання недійсним правочину. В основі визнання нікчемним правочину знаходяться інтереси цивільного обороту загалом, щодо оспорюваних правочинів – інтереси окремої приватної особи.

Список використаних джерел:

1. *Спасибо-Фатеева І. В.* Нікчемні правочини та їх наслідки [Текст] / І. В. Спасибо-Фатеева // Вісник господарського судочинства. – 2004 – № 2. – С. 180.
2. *Шахматов В. П.* Сделки, совершенные с целью, противной интересам государства и общества / В. П. Шахматов. – Томск: Изд-во ТГУ. 1966. – С. 29.
3. *Берестова І. В.* Щодо критеріїв розмежування приватних інтересів та публічних інтересів у цивільному праві / І. В. Берестова. – Приватноправове регулювання суспільних відносин: традиції, сучасність, перспектива. // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, Одеса, 19–20 квітня 2012 року. – К.: ТОВ «Білоцерківдрук», 2013. – С. 112.

4. *Венедиктова І. В.* Охраняемый законом интерес в гражданском праве: монография / И. В. Венедиктова. – Х.: Точка, 2012. – С. 200.

5. *Дювернуа Н. Л.* Чтения по гражданскому праву. Т. 2: Учение о вещах. Учение о юридической сделке / Н. Л. Дювернуа / Под редакцией и с предисловием В. А. Томсинова. – М.: Зерцало, 2004. – С. 270.

6. *Руцак І. В.* Правочини, що порушують публічний порядок, і їх недійсність: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / І. В. Руцак. – К., 2012. – С. 1.

7. *Шершеневич Г. Ф.* Учебник русского гражданского права / По изд. 1907 г. / Г. Ф. Шершеневич. – М., Спарк, 1995. – С. 169.

Біленко М. С.,

*кандидат юридичних наук, науковий співробітник
НДІ приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України*

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДОГОВОРОМ БУДІВЕЛЬНОГО ПІДРЯДУ

Цивільно-правова відповідальність не залишається без уваги серед вчених. На сьогоднішній день в ЦК України відсутнє поняття цивільно-правової відповідальності, не дивлячись на те, що в цивільному законодавстві інститут цивільно-правової відповідальності, без сумніву, займає одне з центральних інститутів цивільного права. Тому, уже багато часу серед науковців ведеться дискусія щодо цих понять.

Визначаючи цивільно-правову відповідальність, варто відмітити, що вона є одним із видів юридичної відповідальності. Відповідно, цивільно-правовій відповідальності властиві усі ознаки юридичної відповідальності: по-перше, це одна з форм державного примусу, по-друге, відповідальність застосовується тільки до правопорушників, по-третє, відповідальність може реалізовуватися тільки уповноваженими державними органами, по-четверте, відповідальність правопорушників полягає в застосуванні до них передбачених законодавством заходів [2, с. 9 – 18].

Відповідальність за договором будівельного підляду відноситься до договірної форми цивільно-правової відповідальності. Разом з тим

варто враховувати, що в ряді випадків неправильне здійснення будівництва веде до адміністративної і кримінальної відповідальності. Так, наприклад, Кодексом про адміністративні правопорушення України [3] передбачена відповідальність за недодержання державних стандартів, норм і правил під час проектування і будівництва (ст. 95), за самовільне будівництво будинків або споруд (ст. 96).

У літературі радянського періоду робилися спроби трактувати відповідальність як обов'язок особи давати звіт про свої дії [4, с. 8 – 11]. Цивільно-правова відповідальність визначається як різновид санкції, а саме: покладення на правопорушника основаних на законі неvigідних правових наслідків, які виявляються у позбавленні його певних прав, у заміні невиконаного обов'язку новим або і в приєднанні до невиконаного обов'язку нового додаткового [2, с. 14]. Такими наслідками для правопорушника можуть бути відшкодування ним заподіяних збитків, сплата неустойки (штрафу, пені), втрата завдатку або повернення його у подвійному розмірі.

Найбільш поширеною формою відповідальності є відшкодування збитків. Слід відзначити, що ЦК і ГК України дещо по-різному підходять до визначення складу збитків. Так, відповідно до ст. 22 ЦК України до збитків належать: втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки); доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода). Натомість ст. 224 ГК України до складу збитків відносить: вартість втраченого, пошкодженого або знищеного майна; додаткові витрати (штрафні санкції, сплачені іншим суб'єктам, вартість додаткових робіт, додатково витрачених матеріалів тощо), понесених стороною, яка зазнала збитків внаслідок порушення зобов'язання другою стороною; неодержаний прибуток (втрачена вигода), на який сторона, яка зазнала збитків, мала право розраховувати у разі належного виконання зобов'язання другою стороною; матеріальна компенсація моральної шкоди. Тобто поняття збитків, яке міститься у ГК України, ширше за змістом, що створює труднощі в процесі правозастосування та визначення розміру збитків.

Але, для того щоб стягнути з підрядника за договором будівельного підряду завдані замовникові збитки у зв'язку з невиконанням чи неналежним виконанням ним обов'язків, замовник має довести їх наявність і розмір.

Крім відшкодування збитків, підрядник у договорах будівельного підряду може нести відповідальність у формі неустойки (штрафу, пені). Відповідно до ст. 549 ЦК України, неустойкою (штрафом, пенею) є грошова сума або інше майно, які боржник повинен передати кредиторіві у разі порушення боржником зобов'язання. Штрафом є неустойка, що обчислюється у відсотках від суми невиконаного або неналежно виконаного зобов'язання. Пенею є неустойка, що обчислюється у відсотках від суми несвоєчасно виконаного грошового зобов'язання за кожен день прострочення.

Неустойка виконує як функції виду забезпечення виконання зобов'язання, так і міри (форми) цивільно-правової відповідальності (незалежно від того, передбачена вона умовами договору чи ні), а в ГК України основним видом є залікова неустойка, при якій збитки відшкодовуються лише в частині не покритій штрафними санкціями. Крім того, дане правило можна побачити і серед норм ЦК Російської Федерації – ч. 1 ст. 394, та ЦК Республіки Казахстан – ч. 1 ст. 351. Отже при невиконанні або при неналежному виконанні умов договору будівельного підряду підлягати відшкодуванню повинні як збитки, так і неустойка, яка передбачена договором.

У юридичній літературі серед вчених існує думка, що потрібно дійти згоди щодо розбіжностей між заліковою та штрафною неустойкою.

Традиційно у правовідносинах будівельного підряду застосовують два способи встановлення неустойки: по-перше – визначення загального розміру санкцій у твердій сумі, що застосовується за порушення договору будівельного підряду; по-друге, встановлення неустойки за порушення конкретних обов'язків покладених на підрядника. На нашу думку, обидва способи формулювання умов договору про відповідальність допустимі, але потребують певного уточнення.

Таким чином використання у договорах будівельного підряду різноманітних майнових санкцій тільки підвищує можливість належного виконання договірних зобов'язань. Норми ЦК України, що стосуються відповідальності, викладені в основному в диспозитивній формі, тобто питання встановлення конкретних санкцій віддано на розсуд сторін договірних зобов'язання.

Крім міри цивільно-правової відповідальності за невиконання або неналежне виконання зобов'язань за договором будівельного підряду можуть застосовуватись інші правові наслідки порушення досліджуваних зобов'язань. Відповідно до ст. 611 ЦК України у разі порушення зобов'язання настають правові наслідки, встановлені договором або

законом, зокрема: а) припинення зобов'язання внаслідок односторонньої відмови від зобов'язання, якщо це встановлено договором або законом, або розірвання договору; б) зміна умов зобов'язання; в) сплата неустойки (штраф, пеня); г) відшкодування збитків та моральної шкоди.

Порушене суб'єктивне право може бути захищене особистими односторонніми діями управомоченої особи без звернення до компетентного юрисдикційного органу. Це має місце, зокрема, при застосуванні управомоченою особою до правопорушника заходів (санкцій) оперативного захисту.

Оперативно-господарські санкції застосовуються стороною, яка потерпіла від правопорушення, у позасудовому порядку та без попереднього пред'явлення претензії порушнику зобов'язання, а також можуть застосовуватися одночасно з відшкодуванням збитків та стягненням штрафних санкцій (ст. 237 ГК України). Отже, виходячи із аналізу діючого законодавства України, засоби оперативного впливу у договорах будівельного підряду можна диференціювати за їх зв'язком із: а) простроченням здійснення будівельних робіт підрядником; б) недоліками при здійсненні будівельних робіт підрядником; в) простроченням оплати робіт замовником; г) ненаданням замовником матеріалу, устаткування, води, електроенергії тощо, якщо таке передбачено договором.

Засоби оперативного впливу у випадку наявності недоліків при здійсненні будівельних робіт, в свою чергу, розрізняються за часом їх виявлення: а) в ході будівництва; б) в ході експлуатаційних випробувань; г) після прийняття об'єкта, якщо про них було повідомлено підрядника в межах гарантійного строку [1, с. 151].

Як відомо, даний перелік засобів оперативного впливу не є вичерпним. Стосовно підрядних відносин ч. 2 ст. 849 ЦК України передбачає, у разі якщо підрядник своєчасно не розпочав або виконує її настільки повільно, що закінчення її у строк стає явно неможливим, замовник має право відмовитися від договору підряду та вимагати відшкодування збитків. Цю норму слід розглядати як передбачений законом випадок, коли замовник може односторонньо відмовитися від договору будівельного підряду у зв'язку з порушенням підрядником строків виконання роботи.

Отже, замовник за договором будівельного підряду наділений наступними засобами оперативного впливу на підрядника, а саме замовник має право: а) вимагати початку проведення будівельних робіт; б) у будь-який час відмовитись від договору; в) вимагати завершення всіх будівельних чи інших робіт; г) встановлювати

додаткові строки виконання робіт; д) доручати виконання робіт іншим особам за рахунок підрядника; е) вимагати безоплатного усунення недоліків об'єкта; є) доручати усунення недоліків об'єкта іншим особам за рахунок підрядника; ж) вимагати пропорційного зменшення ціни роботи; з) усувати недоліки за власний рахунок.

Підрядник, у свою чергу, наділений такими засобами оперативного впливу на замовника, як: а) припинити виконання робіт; б) розірвати договір будівельного підряду; в) притримувати результат робіт, устаткування, залишки невикористаного матеріалу чи інше майно за умови не сплати встановленої ціни роботи або іншої суми, належної підряднику у зв'язку з виконанням договору.

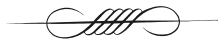
Список використаних джерел:

1. *Банасевич І. І.* Договори на виконання підрядних робіт за державним замовленням: дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / НДІ приватного права і підприємництва АПрН України / І. І. Банасевич. – К., 2007. – 181 с.

2. *Иоффе О. С.* Ответственность по советскому гражданскому праву / О. С. Иоффе. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1955. – 308 с.

3. *Кодекс України* про адміністративні правопорушення: Кодекс України від 07.12.1984 р. № 8073-Х // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1984. – № 51. – Ст. 1122.

4. *Тархов В. А.* Ответственность по советскому гражданскому праву / В. А. Тархов. – Саратов, 1978. – С. 8 – 11.

Басовська А. М.,

*здобувач НДІ приватного права і підприємництва
імені академіка В. Г. Бурчака НАПрН України*

ЯКІСТЬ РОБІТ ЯК ВАЖЛИВА УМОВА ДОГОВОРУ ПОБУТОВОГО ПІДРЯДУ

З розвитком рівня життя населення та розвитком економічних відносин все більшого значення набуває якість робіт, якість продукції,

що випускається та послуг. Адже якісне виробництво визначає рівень життя населення країни, здоров'я нації, безпеки навколишнього середовища, а також, що не менш важливо, можливість економічного розвитку та підвищення ролі держави на міжнародному рівні. За весь період існування поняття якості робіт в літературі сформувався багато різних визначень поняття «якість». Так, на думку А. В. Гридін, якість – це право одних учасників на придбання, володіння, користування, споживання товару, що відповідає розумним потребам споживачів, а також обов'язок інших учасників забезпечити відповідність матеріальних благ встановленим вимогам та виключити ризик спричинення шкоди за належної експлуатації та споживання [2, с. 25]. Тлумачний словник формує поняття «якість» як ступінь вартості, цінності, придатності чого-небудь для використання за призначенням або сукупність характеристик продукції чи послуг щодо здатності задовольняти встановлені та передбачувані потреби споживачів [8, с. 1423].

У побуті до поняття якості звертаються у випадку вибору предметів для задоволення різних потреб, оцінці результатів виконання різних виробничих операцій, а також коли хочуть охарактеризувати співвідношення властивостей, що виражають суть предмета. Для споживачів якість має найважливіше значення. Якщо у період планової економіки «якість» гарантувала держава, оскільки усі працювали за державними стандартами, то після проголошення незалежності України умови забезпечення якості змінилися і за якість продукції безпосередньо повинен відповідати сам виконавець.

За договором побутового підряду підрядник, який здійснює підприємницьку діяльність, зобов'язується виконати за завданням фізичної особи (замовника) певну роботу, призначену для задоволення побутових та інших особистих потреб, а замовник зобов'язується прийняти та оплатити виконану роботу. Чинним ЦК України не акцентується особлива увага на істотності умов договору побутового підряду та керуючись абзацом 2 ч. 1 ст. 638 ЦК України слід зауважити, що істотними умовами у даному виді договору є умови про предмет договору, умови, що визначені законом як істотні або є необхідними для виконання договорів даного виду чи усі ті умови щодо яких за заявою хоча б однієї зі сторін має бути досягнуто згоди. В юридичній літературі зустрічаються погляди відносно того, що формування умов договору побутового підряду відбувається за принципом особливого захисту прав замовника, тому істотними вважаються умови про ціну, строк та предмет договору [5, с. 22]. Так, вартість роботи, тобто ціна

має бути обов'язково зазначена в умовах договору за погодженням сторін, але може бути і встановлена у нормативно-правових актах чи врегульована уповноваженими на це органами державної влади. Строки у договорі побутового підряду теж є істотними умовами договору і повинні бути погоджені сторонами, оскільки нормативно-правові акти, що стосуються побутового підряду (обслуговування населення), не містять чітких вказівок на виконання робіт, а вказують лише на їх погодження між сторонами. Крім того, слушно видається думка В. І. Синайського про те, що у підряді хоча робота й направлена на результат, тим не менше результат цей має бути наявним у визначений строк [6, с. 416]. І, нарешті, істотним вважається предмет договору, тобто результат роботи, який є найголовнішим серед умов укладення договору побутового підряду. Варто зауважити, що в юридичній літературі з цього приводу існують різні думки, зокрема М. І. Брагінський та В. В. Вітрянський стверджують, що предмет в договорі побутового підряду складається не з роботи як такої, а роботи та її результату [1, с. 76], оскільки для замовника цінним є не сама робота, а звичайно її результат, тобто пошите пальто, відремонтоване взуття тощо. Тому саме результат має задовольняти побутові потреби замовника чи інші особисті потреби фізичної особи. Саме замовник дає підряднику завдання на виконання роботи, деталізуючи суть роботи, яку останній повинен виконати. Відповідно до Закону України «Про захист прав споживачів» роботою, що виконується за договором побутового підряду є діяльність виконавця, результатом якої є виготовлення товару або зміна його властивостей за індивідуальним замовленням споживача для задоволення його особистих потреб.

Оскільки договір побутового підряду є публічним договором (ч. 2 ст. 865, ч. 1 ст. 633 ЦК України), то за загальними умовами підрядник виконує роботу зі свого матеріалу, а за бажанням замовника – з його матеріалу. При наданні підрядником матеріалу для виконання роботи за договором побутового підряду підрядник особисто несе відповідальність за його якість. У разі надання неналежної якості товарів підрядник несе відповідальність за правилами про відповідальність за продаж товарів неналежної якості. До того ж, у випадку допущення підрядником істотних порушень умов договору замовник має право вимагати виготовлення іншої речі з однорідного матеріалу або розірвання договору та відшкодування збитків, що приведе до додаткових витрат підрядника чи втрату його заробітку в цілому. Саме тому, підрядник повинен в першу чергу, виконуючи умови договору побутового

підряду, виконати роботу якісно, відповідно до встановлених вимог, оскільки результат виконаної роботи має задовольняти особисті потреби замовника, що в подальшому приведе до повної оплати за договором і обидві сторони будуть задоволені умовами виконання договору, адже, як зазначається в літературі, договір укладається для досягнення тих цілей, які сторони ставили перед собою [7, с. 102].

У тому випадку, якщо робота виконується з матеріалу замовника у квитанції або іншому документі, що видається підрядником при укладенні договору побутового підряду, вказуються точне найменування матеріалу, його кількість і оцінка, здійснена за погодженням сторін (ст. 871 ЦК). Крім того, при отриманні від замовника матеріалів підрядник повинен перевірити їх якість, а у випадку отримання неякісних матеріалів обов'язково попередити замовника. Адже замовник може і не здогадуватися про неякісність своїх матеріалів, оскільки не являється спеціалістом на відміну від підрядника. До того ж, попереджаючи замовника про неякісний матеріал, підрядник, на нашу думку, забезпечує в першу чергу свої інтереси, оскільки виконавши роботу і отримавши уречевлений результат з неякісного матеріалу він може залишитися без оплати, наприклад, пошивши пальто з неякісної тканини воно може зовсім не сподобатися замовнику в готовому вигляді і тоді підрядник ризикує залишитися без оплати за виконану роботу тощо. Тому в разі виконання договору побутового підряду із матеріалу замовника підрядник зобов'язаний перевірити якість матеріалу та його придатність для виконання замовлення, адже відповідальність, покладена на підрядника, зобов'язує його приймати матеріали і перевіряти їх кількість та якість. До того ж, ст. 857 ЦК України зобов'язує підрядника виконувати роботу відповідно до вимог договору підряду. Дані вимоги стосуються не тільки способу виконання робіт (правила, технічні норми), але й якісного виконання своїх зобов'язань. Оскільки, як зазначається у коментарі ЦК України, якість роботи повинна визначатися у договорі, а при неповноті чи відсутності його умов – відповідати звичайним вимогам [4, с. 467]. Залежно від предмета договору якість може визначатися і у додатку до договору побутового підряду чи сформульована у вигляді відсилочної норми до іншого документа, наприклад, виконання побутового підряду за зразком чи за певними стандартами тощо. Тобто робота, яка виконується підрядником за договором побутового підряду, є діяльністю виконавця, результатом якої є виготовлення товару або зміна його властивостей за індивідуальним замовленням

споживача для задоволення його особистих потреб. Тому виконана робота має відповідати якості, визначеній у договорі, або вимогам, що звичайно ставляться, на момент передання її замовникові, адже належне виконання умов договору входить до основного обов'язку підрядника виконати роботу доброякісно.

Аналізуючи істотні умови договору побутового підряду слід зауважити, що в літературі зустрічаються міркування відносно того, що умови договору щодо якості виготовлення речі або іншого результату виконаних робіт належать до істотних умов, а їх відсутність призводить до визнання договору підряду недійсним [9, с. 785]. Така позиція видається не зовсім вірною, оскільки, як відомо, істотними вважаються умови щодо предмета, ціни, строків виконання роботи, а умови щодо якості виконання робіт видаються такими, що можуть бути погодженні між сторонами. Крім того, законодавець встановивши норму ч. 1 ст. 857 ЦК України про якість роботи вказав, що результат робіт повинен відповідати вимогам якості, що зазвичай ставляться до робіт відповідного характеру. Саме тому вважаємо, що умови про якісне виконання роботи за договором побутового підряду можуть бути і не включенні до умов договору, але це не є підставою для визнання договору побутового підряду недійсним.

Враховуючи вищенаведене, приходимо до висновку, що якість робіт наданих підрядником є, звичайно, не істотною умовою договору побутового підряду, але, як видається, однією із важливих умов належного виконання договору побутового підряду, адже якісне виконання підрядником свого обов'язку, на думку А. Б. Гриняка, надає можливість задовольняти відповідні матеріальні, духовні чи інші соціальні потреби [3, с. 65]. Тому у договорах побутового підряду все ж рекомендується сторонам погоджувати умови про якість робіт, які з розвитком економічної конкуренції набувають все більш важливого значення для задоволення потреб громадян.

Список використаних джерел:

1. *Брагинський М. И.* Выгрянский В. В. Договорное право: Договоры о выполнении работ и оказания услуг / М. И. Брагинський, В. В. Выгрянський. – М.: Статут, 2002 – Кн. 3. – 1040 с. – С. 76.
2. *Гридин А. В.* Гражданско-правовые способы обеспечения качества продукции: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Гридин Алексей Викторович. – Краснодар. – 2006. – 212 с. – С. 25.

3. *Гриняк А. Б.* Якість у договірних зобов'язаннях підрядного типу / А. Б. Гриняк // Юридична Україна. – № 3. – 2012. – С. 65–70.

4. *Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України*: у 2 т. – 2-е вид., перероб. і доп. / За ред. О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – Т. II. – 1088 с. – С. 467.

5. *Нигматулин К. Р.* Договор бытового подряда: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. «Гражданское право; Предпринимательское право; Семейное право; Международное частное право» / К. Р. Нигматулин. – Казань, 2005. – 27 с. – С. 22.

6. *Синайский В. И.* Русское гражданское право [Текст] / В. И. Синайский. – Москва: Статут, 2002. – 638 с.

7. *Спасибо-Фатеева І. В.* Розірвання договору: підстави, порядок, наслідки / І. В. Спасибо-Фатеева // Право України. – № 9. – 2012. – С. 102–109.

8. *Сучасний тлумачний словник* [ред. – упоряд. В. Т. Бусел]. – К.: Ірпін'я ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с. – С. 1423.

9. *Цивільний кодекс України* [Текст]: науково-практичний коментар. Видання четверте, перероблене та доповнене. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2008. – 1200 с. – С. 785.

Солтис Н. Б.,

*кандидат юридичних наук,
завідувач сектору проблем цивільного права,
НДІ приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України*

ПРОБЛЕМА НЕОДНАКОВОГО ЗАСТОСУВАННЯ СУДАМИ НОРМ МАТЕРІАЛЬНОГО ПРАВА, ЩО РЕГУЛЮЮТЬ ПОДІЛ МАЙНА ОСІБ, ЯКІ ПРОЖИВАЮТЬ У ФАКТИЧНИХ ШЛЮБНИХ ВІДНОСИНАХ

Стаття 74 Сімейного кодексу (далі – СК) закріплює право та режим на майно жінки та чоловіка, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою.

Згідно з ч. 1 ст. 74 СК, якщо жінка та чоловік проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому

іншому шлюбі, майно, набуте ними за час спільного проживання, належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не встановлено письмовим договором між ними.

Частиною 2 ст. 74 СК України передбачено, що на майно, що є об'єктом права спільної сумісної власності жінки та чоловіка, які не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі, поширюються положення глави 8 СК України. Таким чином, ст. 74 СК України поширює на осіб, які не перебувають у шлюбі між собою, але проживають однією сім'єю, положення Сімейного кодексу, пов'язанні з набуттям за час спільного проживання права на спільну сумісну власність, що регулюють аналогічні відносини між особами, які перебувають у зареєстрованому шлюбі.

Підставами набуття права спільної сумісної власності осіб, які не перебувають у шлюбі між собою, але проживають однією сім'єю на майно, набуте ними за час спільного проживання є підстави визначені у ст. 60 СК, а саме: 1) належність їм майна на праві спільної сумісної власності незалежно від того, що один з них не мав з поважної причини (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самостійного заробітку (доходу); 2) об'єктом права спільної сумісної власності подружжя вважається кожна річ, набута ними за час спільного проживання, перелік яких передбачений ст. 61 СК (будь-яке майно, за винятком виключеного з цивільного обороту; заробітна плата, пенсія, стипендія; а також гроші, інше майно, в тому числі гонорар, виграш, які були одержані за договором, укладеним в інтересах сім'ї; речі для професійних занять (музичні інструменти, оргтехніка, лікарське обладнання тощо, придбані за час шлюбу для одного з них), крім речей індивідуального користування та речей, що є особистою приватною власністю чоловіка та жінки визначених ст. 57 СК.

Пункт 20 Постанови Пленуму ВСУ «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя» № 11 від 21.12.2007 р. зазначає, що при застосуванні ст. 74 СК, що регулює поділ майна осіб, які проживають у фактичних шлюбних відносинах, судам необхідно враховувати, що правило зазначеної норми поширюється на випадки, коли чоловік та жінка не перебувають у будь-якому іншому шлюбі й між ними склалися усталені відносини, що притаманні подружжю. Особам, які не перебувають у шлюбі між собою, але проживають однією сім'єю слід надати докази, що свідчать про *усталеність сімейних відносин*.

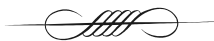
Згідно з ч. 3 ст. 60 ЦПК України доказуванню підлягають обставини, які мають значення для ухвалення рішення у справі і щодо яких у сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, виникає спір. А отже, особа-подружжя повинна довести суду про наявність сімейних відносин (факту спільного проживання однією сім'єю), строк, протягом якого дані відносини мали місце, належність майна, час його придбання тощо.

Згідно з ч. 2 ст. 3 СК України *сім'ю складають особи*, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки. Тому для встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіку та жінці слід враховувати ознаки, перелічені у ст. 3 СК України, які вказують на *усталеність відносин між фактичним подружжям*.

Ознаки спільності побуту визначені ст. 1 Закону України «Про Всеукраїнський перепис населення» від 19 жовтня 2000 р. у понятті «домогосподарство», яким є сукупність осіб, які спільно проживають в одному житловому приміщенні або його частині, забезпечують себе всім необхідним для життя, ведуть спільне господарство, повністю або частково об'єднують та витрачають кошти.

Рівність прав кожного із подружжя на володіння, користування і розпорядження майном, що належить їм на праві спільної сумісної власності (якщо інше не встановлено домовленістю між ними) та необхідність взаємної згоди подружжя на розпорядження майном, що є об'єктом права його спільної сумісної власності, передбачено ст. 63, ст. 65 СК та ст. 369 ЦК України. Таким чином, законодавство встановлює презумпцію права спільної власності подружжя на майно, придбане під час їх спільного проживання та згоди одного з подружжя на укладення другим договорів з розпорядження майном, що є у спільній сумісній власності подружжя.

На підтвердження взаємної згоди подружжя на розпорядження майном, що є об'єктом права його спільної сумісної власності нотаріус відбирає заяву. Слід зазначити, що нотаріус, засвідчуючи справжність підпису, не посвідчує факти, викладені у документі, а лише підтверджує, що підпис зроблений певною особою, а отже відповідальність за зміст викладених фактів у заяві несе особа, яка її склала. Зважаючи на це, судам при застосуванні норм матеріального права, що регулюють поділ майна осіб, які проживають у фактичних шлюбних відносинах слід враховувати ознаки, перелічені у ст. 3 СК України, які вказують на усталеність відносин між фактичним подружжям.

Козловська Л. В.

*кандидат юридичних наук, доцент
старший науковий співробітник
НДІ приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України*

КОНСТРУКЦІЇ СПАДКОВОГО ПРАВА ЯК ЕЛЕМЕНТ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАБІЛЬНОСТІ ЦИВІЛЬНОГО ОБОРОТУ

Спадкове право являє собою універсальну систему юридичних конструкцій, запозичених з римського права. За майже двохтисячолітню історію розвитку спадкового права, починаючи з класичного періоду римського цивільного права, ми знаходимо у спадковому праві лише дві сутнісно нові юридичні конструкції – виконання заповіту та спадковий договір. Хоча традиційним є обґрунтування зазначених інститутів як таких, що також мають свої витoki ще в римському цивільному праві. При цьому важливо зазначити, що інститут виконання заповіту, (управління спадщиною), який отримав свій розвиток на основі інституту довірчої власності, визначив особливості всієї системи спадкування в англо-американському праві. Ці особливості в своїй основі були сформовані в процесі історичного розвитку інститутів права власності і спадкового права в канцлерському суді Англії у XIV – XV ст.ст [1, с. 230–232].

Закритість системи конструкцій спадкового права, відрізняє його від інших інститутів цивільного права, наприклад зобов'язань, договорів, які передбачають істотну трансформацію юридичних конструкцій в залежності від зміни соціально-економічних умов суспільства. Довершеність системи юридичних конструкцій спадкового права вказує на відсутність найближчих перспектив розвитку спадкового права, з точки зору юридичної техніки.

Ускладнення відносин власності, яке можна визначити як загальну тенденцію розвитку цивільного права, вимагає застосування у судовій і нотаріальній практиці правових конструкцій, які виконують функціональне навантаження вихідних засад правотворення та правозастосування. В спадковому праві таке значення надається насамперед принципу свободи заповіту та універсальності спадкового правонаступництва. При цьому універсальність спадкового правонаступництва за своїми

юридико-технічними характеристиками є найважливішою основоутворюючою конструкцією спадкового права, тоді як свобода заповіту поряд із певними конструктивними характеристиками має більш важливе значення «ідеї» спадкового права.

Розвинений цивільний оборот потребує забезпечення неперервності правовідносин та наступництва у правах і обов'язках його учасників. Це досягається за допомогою різних юридичних конструкцій, зокрема – універсальності та безпосередності спадкового правонаступництва. Смерть фізичної особи, як особлива правова підстава виникнення, зміни та припинення правовідносин (їх динаміки) зумовлює необхідність використання спеціальних правових конструкцій, найважливішою з них є саме універсальність спадкового правонаступництва.

Статтею 1216 ЦК України «Поняття спадкування» визначено: «Спадкуванням є перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців)». З часів римського права, в правових системах в яких відбулася його пряма або опосередкована рецепція, спадкування розуміється саме в якості універсального правонаступництва. Проте, на відміну від законодавств багатьох інших країн, ЦК України не містить положень щодо універсального правонаступництва.

Універсальність правонаступництва розглядається одночасно в якості методу регулювання спадкових правовідносин, особливої конструкції та принципу спадкового права. Щодо співвідношення цих категорій, доречно наголосити, що універсальний характер спадкового правонаступництва в цивільному праві України не закріплюється законодавством в якості вихідної засади правового регулювання, а виступає саме специфічним прийомом правого регулювання спадкових правовідносин із властивим йому призначенням забезпечення стабільності цивільного обороту, що саме по собі має важливий зміст ідеї, принципу права. Отже універсальний характер спадкового правонаступництва розглядається одночасно як конструкція, принцип та метод спадкового права.

Конструкції спадкового права знаходять своє втілення через суб'єктивні цивільні права (правовідносини) та у концентрованому вигляді відображають призначення існування (функцію) того чи іншого суб'єктивного цивільного права. Основна функція спадкового права полягає в тому, щоб забезпечити правонаступництво в суб'єктивних правах і обов'язках особи, яка померла. Саме універсальність спадкового правонаступництва, як конструкція спадкового права, найбільш

ефективним чином забезпечує безперервність та стабільність цивільного обороту, у цьому полягає її основне функціональне призначення.

Юридична та соціальна досконалість юридичних конструкцій – це не тільки їх різноманіття, можливості та резерви обумовлені сферою суспільних відносин, їх предметом. Не менш (а в чомусь і більш) істотне значення має тут рівень конструкцій, який виражає ступінь їх загальності, абстрактності[2, с. 11–12].

Абстрактність конструкцій спадкового права є відображенням розвитку абстрактності праворозуміння у цивільному праві загалом і в спадковому праві зокрема. Проявами абстрактності праворозуміння в спадковому праві є формування тих базових конструкцій спадкового права, які забезпечують функціональну динаміку спадкового правонаступництва. Це конструкції універсальності спадкового правонаступництва, спадщини як єдності суб'єктивних прав і обов'язків спадкодавця, прийняття спадщини, яке має зворотну силу до часу відкриття спадщини, спадкової трансмісії тощо. Кожна з них виконує своє призначення.

У зв'язку з цим ми можемо зазначити, що саме на прикладі універсальності спадкування, внаслідок властивої йому абстрактності, можна прослідкувати етапність становлення принципів права, коли юридичні конструкції в своєму розвитку проходять шлях сходження на рівень спеціальних принципів права [2, с. 11–12]. Юридична конструкція універсальності правонаступництва (спадкування) та інші похідні від нього конструкції спадкового права (спадщина, прийняття спадщини, спадкова трансмісія), характеризуються найвищим рівнем абстрактності, адже незалежно від рівня абстрактності тих чи інших майнових прав, які належать спадкодавцеві за його життя, вони переходять до його правонаступників у вигляді певної майнової єдності, що пов'язується із конструкцією спадщини як універсальної, ідеальної сукупності суб'єктивних прав і обов'язків. Також на філософській категорії абстрактності ґрунтуються інші конструкції спадкового права, зокрема, прийняття спадщини. Так, під прийняттям спадщини ми розуміємо не лише дію особи, спрямовану на заволодіння майном, а й утримання від дій, які, тим не менше, тягнуть за собою перехід суб'єктивних цивільних прав та обов'язків, про існування яких спадкоємець може навіть не знати.

Рівень абстрактності юридичних конструкцій норм спадкового права відображається в двох найбільш істотних моментах. Перший з них полягає в тому, що „...по мірі правового прогресу складаються

юридичні конструкції *загального значення*. Другий момент не менш важливий. Це формування на основі та у зв'язку з юридичними конструкціями *специфічних принципів права*, які на пряму входять в матерію права, збагачують її, із досить істотних сторін характеризують її зміст, а в цьому зв'язку ступінь її розвитку, досконалості”[2, с. 14].

Отже, універсальне правонаступництво є спеціальною юридичною конструкцією, на основі якої сформульований принцип універсальності спадкового правонаступництва та яка застосовується в якості спеціального підгалузевого методу регулювання спадкових правовідносин.

Список використаних джерел:

1. *Западная традиция права: эпоха формирования* / Пер. с англ. – 2-е изд. – М.: Изд-во МГУ: Издательская группа ИНФРА-М– НОРМА, 1998.
2. *Алексеев С. С. Юридические конструкции – ключевое звено права. // Цивилистические записки. Межвузовский сборник научных трудов.* – М.: «Статут», 2001.

Резнік Г. О.,

*молодший науковий співробітник
НДІ приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України*

ОСОБИСТІ НЕМАЙНОВІ ПРАВА ДИТИНИ В ЦИВІЛЬНОМУ ТА СІМЕЙНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Правовий захист інтересів дітей – є однією з важливих функцій будь-якого суспільства.

Права дитини, за своєю суттю, відрізняються від прав дорослих змістом, значенням, походженням. Кожне право дитини слід розглядати з позиції наданих державою можливостей розвиватися, набувати певних навичок для формування дорослої особистості.

Національне законодавство не виділяє прав дитини в окрему категорію, декларуючи, що права дітей є похідними від загальних прав людини, а тому права, закріплені в основних нормативно-правових актах, відносяться і до дітей.

У більшості випадків особисті немайнові права дитини не залежать від її волі, оскільки через свій вік дитина не може самостійно їх здійснювати. А тому особисті немайнові права дитини є залежними від волі батьків або осіб, що їх замінюють, ними ж, переважно, здійснюються і реалізуються.

Необхідність особливої турботи про дітей, через їх фізичну та розумову незрілості, формулює принципово важливі думки про конкретизацію прав такої специфічної та найбільш вразливої групи населення. А тому виділення прав дитини в окрему категорію надасть можливість створити більш дієвий механізм захисту цих прав.

Міжнародна спільнота значно раніше усвідомила наявність проблем в нормативному закріпленні та реалізації прав дітей та передбачила правовий захист цієї частини населення. Міжнародні норми в частині особистих немайнових прав знайшли своє відображення в національному законодавстві України. Особисті немайнові права регулюються Конституцією України, Цивільним кодексом України, Сімейним кодексом України, окремими законами та іншими нормативно-правовими актами.

Цивільним законодавством України регулюються 2 види особистих немайнових прав: особисті немайнові права, що забезпечують природне існування фізичної особи та особисті немайнові права, що забезпечують соціальне буття фізичної особи.

На сьогоднішній день, реалізація особистих немайнових прав викликає більше питань, чим їх закріплення у нормативно-правових актах. А, що стосується особистих немайнових прав дітей, які є специфічними суб'єктами права, то навіть рівень їх нормативно-правового закріплення викликає велику кількість проблем правового характеру оскільки питанням цивільно-правового регулювання особистих немайнових прав дитини не приділяється належної уваги.

В сучасній цивілістичній науці існують різні точки зору, щодо визначення поняття особистих немайнових прав. При цьому слід відмітити, що українськими вченими не приділяється належна увага комплексному дослідженню особистих немайнових прав дитини.

На нашу думку, особисті немайнові права дитини це – спрямовані на виховання та розвиток кожної дитини, природні невід'ємні права, що надають їй можливість (самостійно або батьками чи особами, що їх замінюють) реалізовувати свої духовні, соціальні, біологічні потреби.

Особисті немайнові права, на легальному рівні, визначені притаманними лише їм ознаками. Цивільний кодекс України (ст. 269) визначив такі ознаки особистих немайнових прав: 1) належність кожній фізичній особі з моменту народження або за законом; 2) відсутність

економічного змісту; 3) тісний зв'язок з фізичною особою; 4) неможливість відмови від цих прав, а також неможливість позбавлення цих прав; 5) володіння цими правами фізична особа здійснює довічно.

Зрозуміло, що ознаки особистих немайнових прав неповнолітніх осіб дещо відрізняються від ознак особистих немайнових прав дорослої людини, так як права дітей є специфічними в силу їх віку, фізичних і розумових можливостей тощо. Однак, на сьогоднішній день, відсутня єдина система ознак притаманних особистим немайновим правам дитини.

Особисті немайнові права неповнолітніх характеризуються специфічними підставами виникнення та припинення. Специфіка проявляється не стільки в моменті виникнення даних прав у дитини (з моменту народження, в процесі розвитку або за законом), скільки в моменті припинення, яким є вік досягнення повної дієздатності. За загальними правилами, особа набуває повної цивільної дієздатності з 18 років. Проте, у зазначених законом випадках, неповнолітня особа може стати повністю дієздатною до досягнення нею повноліття. Відповідно до ст.ст. 34, 35 ЦК України повна цивільна дієздатність може бути надана фізичній особі, яка досягла шістнадцяти років, працює за трудовим договором, записана матір'ю або батьком дитини та у випадку реєстрації шлюбу (з моменту реєстрації).

З моменту народження і до 18 років відбувається складний процес розвитку та становлення дитини як особистості, коли під впливом різних факторів змінюються її особисті погляди на честь, здоров'я, вигляд, ім'я тощо.

Вважаємо за доцільне виділити таку ознаку особистого немайнового права дитини, як спрямованість на виявлення та розвиток індивідуальності. Оскільки в процесі дорослішання, дитина формується як особистість, а це часто залежить від можливостей батьків реалізовувати власне право на виховання дитини методом обрання шляхів її розвитку, враховуючи її бажання та здібності. Від обсягу уваги, яку обоє батьків приділяють дитині, залежить її розвиток, психологічний та емоційний стан, а також майбутня успішність у навчанні і житті.

Нематеріальні блага є цінністю для особи. Не можна визначити еквівалент заміни особистих немайнових прав в силу того, що вони незамінні для дитини. Більшість немайнових прав дитини є природними, такими, що виникають з моменту народження і є невіддільними від особистості, а тому є невідчужуваними та такими, що не передаються.

Виходячи з вищевикладеного та відсутності в юридичній літературі чітко сформульованої системи специфічних ознак, характерних для особистих немайнових прав дитини, дозволимо собі її сформуувати,

через певні ознаки немайнових прав дитини, які цю систему складають. Отже, на нашу думку, особисті немайнові права неповнолітніх осіб наділені такими ознаками:

1) специфічність підстав виникнення та припинення особистих немайнових прав неповнолітніх (вказані права виникають в момент народження або за законом з досягненням певного віку і припиняються в момент настання повної цивільної дієздатності);

2) змінюваність та недовговічність (в процесі розвитку змінюються погляди дитини на власну особистість, честь, здоров'я, ім'я, вигляд);

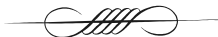
3) спрямованість на виховання, розвиток та виявлення індивідуальності дитини;

4) відсутність економічного змісту, наявність соціальної цінності (відсутній еквівалент заміни даних прав);

5) нематеріальність, невідчужуваність та неможливість передачі;

6) реалізація переважно в сім'ї.

Отже, характеризуючи розглянуті нами права через сукупність їх ознак, ми дійшли висновку, що особисті немайнові права дитини є такими, що виникають з моменту народження або за законом, припиняються в момент досягнення повної цивільної дієздатності за віком; характеризуються змінюваністю, недовговічністю, нематеріальністю, невідчужуваністю та неможливістю їх передачі, позбавлені економічного змісту, проте мають соціальну цінність і реалізуються переважно у відносинах між членами сім'ї.

Сіщук Л. В.

молодший науковий співробітник

Лабораторії корпоративного права

НДІ приватного права і підприємництва

імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України

ПЕРЕХІД КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ УЧАСНИКА ТОВАРИСТВА З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ ПРИ СПАДКУВАННІ

Нині одним із значущих питань, якому приділяється значна увага не тільки у практиці правозастосування, але й в наукових колах, є

спадкування корпоративних прав учасника господарського товариства. Така ситуація зумовлена наявністю прогалин і протиріч, що виникають в регулюванні корпоративних відносин з врахуванням особливостей правової регламентації відносин, що виникають при спадкуванні. Враховуючи той факт, що товариство з обмеженою відповідальністю (далі – ТОВ) є однією із найбільш оптимальних організаційно-правових форм юридичних осіб, які створюються з метою отримання прибутку, розглянемо особливості спадкування корпоративних прав учасника такого товариства.

В першу чергу, слід зазначити, що зумовленість виникнення проблем спадкування корпоративних прав пов'язана із відсутністю легального визначення поняття «корпоративні права» в цивільному законодавстві і, як наслідок, наявності прогалин у правовій регламентації механізму реалізації цих прав, в тому числі в порядку спадкування. У ЦК (далі – ЦК) законодавець закріпив такі терміни, як частка у статутному капіталі товариства, яка може відчужуватися і переходити в порядку універсального правонаступництва (при реорганізації і в порядку спадкування) (ст. ст. 116, 147 ЦК) та право участі, як особисте немайнове право, яке не може окремо передаватися іншій особі (ст. 100 ЦК).

Не вдаючись до детального теоретичного аналізу поняття корпоративних прав, зазначимо, що відповідно до ч. 1 ст. 167 Господарського кодексу України корпоративні права – це права особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами. Із нормативного закріплення поняття корпоративних прав можна дійти висновку, що корпоративні права є сукупністю немайнових (право участі, право на інформацію) та майнових прав (право отримання дивідендів, право на отримання активів при ліквідації товариства), що визначаються часткою у статутному капіталі ТОВ.

Отже, відповідно до ч. 5 ст. 147 ЦК частка у статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю переходить до спадкоємця фізичної особи або правонаступника юридичної особи – учасника товариства, якщо статутом товариства не передбачено, що такий перехід допускається лише за згодою інших учасників товариства. Наведена норма носить диспозитивний характер. Якщо ж статутом товариства такої вимоги не передбачено, то в такому випадку особа успадковує частку і корпоративні права, які нею визначаються.

При цьому спадкуванню вважається перехід всіх прав і обов'язків від фізичної особи, яка померла (спадкодавця) до інших осіб (спадкоємців). Тобто діє принцип універсального правонаступництва, що передбачає перехід прав і обов'язків як єдиного цілого в межах переданого права. В даному випадку, як зазначає В. М. Кравчук, об'єктом спадкування є права і обов'язки спадкодавця, а не його речі. Коли йдеться про такий вид майна як частка в статутному капіталі товариства, то об'єктом спадкування є не частка, як така, а права та обов'язки спадкодавця, які пов'язані з такою часткою [3, с. 350].

Однак ст. 1219 ЦК визначає сукупність прав і обов'язків, які нерозривно пов'язані з особою спадкодавця і не можуть переходити в порядку спадкування до інших осіб, до яких відносять і право участі у товариствах та право членства в об'єднаннях громадян, якщо інше не встановлено законом або їх установчими документами. Враховуючи положення вищенаведеної статті, право на участь у товаристві не входить до спадкової маси, що зумовлює неможливість набуття статусу учасника ТОВ з моменту прийняття спадщини спадкоємцями та видачі їм свідоцтва про право на спадщину, крім випадків прямо передбачених в статуті.

Проте дана стаття не відповідає ст. 100 ЦК, в якій йдеться, що право участі не може окремо передаватися іншій особі. Логічним є припущення, що таке право не може окремо передаватися від частки у статутному капіталі ТОВ. Тобто, якщо брати до уваги можливість переходу право участі згідно норми закону, то одночасний перехід права участі і частки у статутному капіталі є нічим іншим як переходом корпоративних прав, що виступає об'єктом спадкування.

В той же час іншим нормативно-правовим актом закріплено норму, відповідно до якої такі права можуть виникнути в особи з моменту прийняття її до ТОВ. Згідно ст. 55 Закону України «Про господарські товариства» № 1576-ХІІ від 19.09.1991 (в чинній редакції від 18.05.2013) (далі – Закон України «Про господарські товариства») зазначається, що у зв'язку із смертю громадянина, учасника товариства, правонаступники (спадкоємці) мають переважне право вступу до товариства. Через наведене в Законі положення виникає ряд питань. Зокрема, перед ким у спадкоємців виникає переважне право вступу до товариства, крім тих спадкоємців, які прийняли спадщину та звернулися до товариства як правонаступники спадкової маси? Протягом якого часу після прийняття спадщини та отримання свідоцтва про право на спадщину особа має право звернутися до товариства для вступу до останнього? Також з

вищезазначеного впливає, що для набуття правового статусу учасника необхідними є дві умови: волевиявлення спадкоємця вступити до ТОВ та згода товариства на прийняття особи як учасника ТОВ. Якщо така згода відсутня, то у спадкоємця у порядку спадкування немає підстав набутти правового статусу учасника ТОВ іншим чином.

Маємо колізію в правовому регулюванні переходу корпоративних прав при спадкуванні у ТОВ. Адже, якщо в Законі України «Про господарські товариства» згода товариства на вступ до ТОВ є необхідною умовою, то в ЦК такої вимоги не міститься і надається можливість вирішення питання набуття статусу учасника ТОВ в порядку спадкування самими учасниками товариства через закріплення такого положення у статуті шляхом прийняття рішення на загальних зборах товариства. Крім того, ЦК не містить інших спеціальних норм, які б регулювали порядок набуття статусу учасника ТОВ при спадкуванні частки. Тобто, якщо в статуті не міститься заборони на перехід частки у статутному капіталі товариства, то спадкоємець з моменту прийняття спадщини та отримання свідоцтва може вважатися набувачем частки з усіма правовим наслідками, які з цього випливають.

Таким чином, якщо виходити з законодавчих положень ЦК і Закону України «Про господарські товариства», що право на частку в статутному капіталі ТОВ переходить в порядку спадкування, а право участі набувається внаслідок вступу до ТОВ, то виникає питання чи взагалі доцільним є отримання згоди інших учасників на отримання частки у статутному капіталі товариства, а також надання можливості закріплення такого положення в статуті товариства, що передбачено ч. 5 ст. 147 ЦК? Адже право на частку у статутному капіталі ТОВ є майновим правом, яке включається до спадкової маси і має набуватися з моменту прийняття спадщини спадкоємцями незалежно від волі учасників ТОВ. При цьому у Постанові Пленуму Верховного Суду України № 7 від 30. 05. 2008 «Про судову практику у справах про спадкування» зазначається, що при вирішенні спору про спадкування частки учасника підприємницького товариства, спадкується не право на участь, а право на частку в статутному (складеному) капіталі.

Отже, враховуючи закріплене положення у Законі України «Про господарські товариства» про переважне право вступу особи до ТОВ, для набуття корпоративних прав учасника ТОВ при спадкуванні, крім волі спадкодавця, яка виявляється у заповіті, чи за законом, і спадкоємця, який прийняв спадщину, необхідним є ще волевиявлення учасників товариства, що зумовлено законодавчим відмежуванням у

часі моменту набуття майнових і немайнових прав учасника товариства, які, по суті, є складовими елементами єдиного цілого – корпоративного права як об'єкта цивільних прав. Адже незважаючи на відсутність норми, яка б визначала поняття корпоративних прав у ЦК, ст. 177 не містить вичерпного переліку об'єктів цивільних прав, які можуть відчуватися або переходити в порядку універсального правонаступництва (при спадкуванні та реорганізації).

Крім того, як відзначає, В. А. Васильєва, саме оборот корпоративних прав нині набуває особливого економічного інтересу. Маючи вартісну оцінку, вони потрапляють у сферу цивільно-правового регулювання і стають об'єктом цивільних прав. Корпоративне право слід розглядати як складний сукупний об'єкт цивільних прав, що складаються із самостійних суб'єктивних прав, які в сукупності складають зміст корпоративного права. Серед них є права немайнового характеру та майнові права. Саме наявність майнових прав дозволяє ввести корпоративне право до цивільного обороту як самостійний об'єкт. Тому права учасників неприбуткових організацій позбавлені майнового наповнення, їх правовий зв'язок з юридичною особою називають членством. Отже, корпоративні права входять до спадкової маси і можуть набуватися в результаті спадкування [6, с. 128].

Також наступним, на що потрібно звернути увагу є положення ст. 55 Закону «Про господарські товариства», в якому вказується, що у разі відмови правонаступника (спадкоємця) від вступу до товариства з обмеженою відповідальністю або відмови товариства у прийнятті до нього правонаступника (спадкоємця) йому видається у грошовій або натуральній формі частка у майні, яка належала спадкодавцю, вартість якої визначається на день смерті учасника. У цих випадках розмір статутного капіталу товариства підлягає зменшенню. Тобто, у разі неприйняття спадкоємця як учасника ТОВ, йому виплачується частка у майні, яке належало спадкодавцю на момент смерті, а розмір статутного капіталу підлягає зменшенню.

Однак знову ж таки, по-перше, порядок зменшення статутного капіталу у ТОВ має свої особливості і можливе лише після повідомлення кредиторів товариства та отримання від них згоди на вчинення таких дій або вимоги про виконання відповідних зобов'язань, що ускладнює процедуру зміни складу учасників ТОВ та не завжди відповідає майновому становищу товариства на момент відмови у прийнятті спадкоємця, по-друге, норма вказує, що виплачується частка у майні, яке належало спадкодавцю на момент смерті. Однак учасник ТОВ при

вступі до товариства вносить вклади, а взамін набуває корпоративні права, майно ж належить на праві власності товариству. По-третє, у разі відмови вступу до товариства, при розрахунках з спадкоємцями на практиці зазвичай береться номінальна вартість частки, що, по-суті, є значно нижчою від реальної вартості у цивільному обороті на відповідний період часу.

Враховуючи той факт, що перехід корпоративних прав у порядку спадкування є юридичним складом, що є сукупністю юридичних фактів і зумовлює вчинення ряду дій для їх набуття, необхідним, на нашу думку, є, в першу чергу, закріплення законодавчого визначення поняття «корпоративні права» у цивільному законодавстві та визначити особливості їх цивільного обороту. А також необхідно внести зміни до норм чинного законодавства, зокрема:

1) Ч. 2 ст. 1219 ЦК словосполучення «право участі у товариствах» виключити і закріпити: Не входять до складу спадщини права та обов'язки, що нерозривно пов'язані з особою спадкодавця, в тому числі «Право членства в неприбуткових організаціях»;

2) Ч. 5 ст. 147 ЦК «Частка у статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю переходить до спадкоємця фізичної особи або правонаступника юридичної особи – учасника товариства у порядку, визначеному законом»;

3) У Ст. 55 Закону України «Про господарські товариства» слово «переважне» виключити, а статтю викласти в наступній редакції:

«При реорганізації юридичної особи, учасника товариства, або у зв'язку із смертю громадянина, учасника товариства, правонаступники (спадкоємці) мають право вступу до цього товариства протягом року з моменту набуття права на частку в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю, якщо інше не встановлено статутом товариства.

При відмові правонаступника (спадкоємця) від вступу до товариства з обмеженою відповідальністю або відмові товариства у прийнятті до нього правонаступника (спадкоємця) йому виплачується дійсна вартість частки у статутному капіталі, яка належала реорганізованій або ліквідованій юридичній особі (спадкодавцю), і яка визначається на день реорганізації або ліквідації (смерті) учасника. У цих випадках частка у статутному капіталі товариства переходить до товариства.

Товариство з моменту набуття частки у статутному капіталі зобов'язане протягом року реалізувати її іншим учасникам або третім особам у порядку, встановленому статутом товариства або законом, або зменшити статутний капітал у порядку, визначеному законом».

Список використаних джерел:

1. *Цивільний кодекс* України № 435 – IV від 16 січня 2003 року // ВВР України. – 2003. – № № 40 – 44. – С. 356.
2. *Господарський кодекс* України № 436 - IV від 16 січня 2003 року // ВВР України. – 2003. – №18. – № 19 – 20. – № 21 – 22. – С. 144.
3. *Кравчук В. М.* Припинення корпоративних правовідносин у господарських товариствах: Монографія. / В. М. Кравчук. – Львів: Край, 2009. – 464 с.
4. *Про господарські товариства*: Закон України № 1576 – XII від 19. 09. 1991 року // ВВР України. – 1991. – № 49. – С. 682.
5. *Про судову практику* у справах про спадкування: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 7 від 30. 05. 2008 р.
6. *Васильєва В. А.* Корпоративне право як об'єкт спадкових прав / В. А. Васильєва // Вісник господарського судочинства. – 2007. – № 6. – С. 127 – 130.

Бернацький М. В.

*молодший науковий співробітник
НДІ приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України*

ЖИТЛОВИЙ ФОНД ТА ЙОГО КЛАСИФІКАЦІЯ

Поняття житлового фонду є одним за найпоширеніших в законодавстві України. Визначення як самого поняття «житловий фонд» так і його класифікації на сьогодні є актуальним, оскільки: по-перше на даний час діють застарілі норми Житлового Кодексу УРСР, які суперечать як положенням Конституції так і сучасному законодавству в цілому, а по-друге - різні законодавчі акти не мають єдності у підходах до визначення як поняття «житловий фонд» так і його класифікації.

У основі класифікації житлового фонду лежить критерій однорідності правового режиму житла. Це визначає також однорідність правового регулювання суспільних відносин, які залежать від певного засобу, за допомогою якого кожен громадянин реалізує право на житло. Відповідно до цього відбувається отримання житлового помешкання

в тому чи іншому будинку, та встановлюється відповідний режим володіння, користування і розпорядження ним.

П. І. Седугін зазначає, що сучасний житловий фонд – складний інженерний комплекс, оснащений різноманітними теплоенергетичними приладами, автоматичними засобами управління та експлуатації, широкою мережею комунікацій, ліфтовим, сантехнічним, протипожежним та іншим інженерним устаткуванням. Насправді так і є, але все інженерне устаткування, що міститься у житлі є невід’ємним і без нього житло не може відповідати одній із таких своїх характеристик як придатність для проживання за санітарних або інших технічних умов. Тому окремий розгляд будь-яких інженерних оснащень житлового фонду доцільний виключно при розгляді питань безпосередньо пов’язаних з цими оснащеннями (договори про надання житлово-комунальних послуг тощо). Для характеристики житлового фонду інженерне устаткування житлового фонду, в більшості випадків, має другорядне значення.

Відповідно до ст. 4 ЖК УРСР, жилі будинки, а також жилі приміщення в інших будівлях, що знаходяться на території Української РСР, утворюють житловий фонд. Тобто житловим фондом є сукупність всіх жилих приміщень, що знаходяться на території України. Кодекс поділяє житловий фонд на наступні види: державний житловий фонд, громадський житловий фонд, фонд житлово-будівельних кооперативів, приватний житловий фонд, житловий фонд соціального призначення. Як бачимо основі класифікації покладено не один, а декілька критеріїв класифікації. Так, наприклад, державний житловий фонд виділено як житло, що належить державі, тобто за суб’єктом права власності, тоді як житловий фонд соціального призначення виділено за критерієм призначення житла, що підтверджується назвою даного виду житлового фонду.

Виходячи з положень чинного законодавства, Конституції України, ЦК, слід констатувати, що громадський житловий фонд та фонд житлово-будівельних кооперативів належать до приватного житлового фонду. Таке положення відповідатиме нормам законодавства про державну, комунальну та приватну форму власності. Застарілі положення законодавства щодо приватного житлового фонду, до якого віднесені жилі приміщення або їх частини, що належать громадянам на праві приватної власності, повинні бути переглянуті, адже житлово-будівельні кооперативи, а отже, й кооперативні, громадські організації, є юридичними особами приватного права, і зазначені приміщення належать їм на праві приватної власності. Крім того, житлово-будівельні кооперативи, громадські об’єднання, непідприємницькі товариства та інші юридичні

особи, яким належать жилі приміщення, повинні також визнаватися суб'єктами житлових відносин.

Визначення державного житлового фонду міститься також в ст. 1 Закону України «Про приватизацію державного житлового фонду». Відповідно до зазначеної статті, державний житловий фонд – це житловий фонд місцевих Рад та житловий фонд, який знаходиться у господарському віданні чи оперативному управлінні державних підприємств, організацій, установ. Дане визначення дещо конкретизує поняття державного житлового фонду, а саме визначає суб'єктів, через яких держава здійснює право власності на житло та спосіб володіння цими приміщеннями.

Перелік видів житлових фондів, що закріплено в ЖК, не є вичерпним. Так, відповідно до Закону України «Про іпотеку», перелік видів житлових фондів доповнюється таким видом, як фонд житла для тимчасового проживання. Відповідно до ст. 132-1 зазначеного Закону, до жилих приміщень з фондів житла для тимчасового проживання відносяться жилі приміщення, пристосовані для тимчасового проживання громадян, які не мають або втратили постійне місце проживання. Даний вид житлового фонду за своїм призначенням схожий на житловий фонд соціального призначення, оскільки в ньому проживають особи, що потребують соціального захисту, Відмінність полягає в тому, що житло фонду тимчасового проживання не призначене для постійного проживання в ньому.

В правовій літературі виділяється інший поділ житлового фонду:

- житловий фонд загального призначення, що охоплює сукупність житла всіх форм власності, призначеного для проживання всіх категорій громадян і використовується на загальних приватно-правових засадах.

- житловий фонд соціального призначення – це житло, призначене для проживання громадян, які потребують соціального захисту або поліпшення умов проживання.

- житловий фонд спеціального призначення – це житло, що надається в користування працівникам підприємств, установ і організацій на підставі відповідного договору, у складі якого виділяються фонд професійного і надзвичайного призначення.

П. В. Крашенінніков пропонує виходити при класифікації житлових фондів із двох ознак: форма власності та напрям використання. За формою власності житловий фонд поділяється на приватний (до якого відноситься громадський житловий фонд і житловий фонд житлових і житлово-будівельних кооперативів); державний; муніципальний. За напрямом використання він поділяється на: соціальний, індивідуальний, комерційний і спеціалізований.

Саме запропонованим вище шляхом пішли розробники Житлового Кодексу РФ, який було прийнято у 2004 р. Відповідно до ст. 19 ЖК РФ, житловий фонд – сукупність всіх житлових приміщень, що знаходяться на території Російської Федерації. В залежності від форми власності житловий фонд поділяється на: приватний житловий фонд, державний житловий фонд та муніципальний житловий фонд. В той же час, в залежності від цілей використання за ЖК РФ житловий фонд поділяється на: житловий фонд соціального використання, спеціалізований житловий фонд, індивідуальний житловий фонд, житловий фонд комерційного використання

Слід зазначити на те, що кодекс використовує два критерії які чітко визначені та відповідають сучасній концепції права власності. Але все ж деякі положення заслуговують на критику. Наприклад існування житлового фонду комерційного використання не є обґрунтованим і, більше того, існування такого фонду є незрозумілим оскільки будь-хто має право розпоряджатися своїм майном на власний розсуд і без обмежень. У випадку якщо житло належить на праві власності фізичній особі яка використовувала його для власного проживання, а потім це житло було передане власником за договором оренди для проживання інших осіб – це не повинно змінювати правовий статус такого житла і переведення його до іншого виду житлового фонду.

З урахуванням положень ст. 47 Конституції України та положень чинного житлового законодавства за призначенням житловий фонд може поділятися на: житловий фонд загального призначення, житловий фонд соціального призначення.

Також в юридичній літературі пропонуються й інші підходи до визначення видів житлових фондів. Так, Ю. Толстой пропонує класифікувати житлові приміщення не за формами власності, а залежно від підстав їх надання: житло, що надається за договором соціального найму; житлові приміщення, що надаються за договором комерційного найму; житлові приміщення у будинках житлово-будівельних і житлових кооперативів; житло, що знаходиться у власності громадян; службові та спеціалізовані житлові приміщення; житлові приміщення, що надаються в користування громадянам за інших підстав.

Відповідно до ст. 1 Проекту ЖК України, житловий фонд – сукупність усіх форм житла (житлових будинків, гуртожитків, житлових комплексів, квартир, кімнат, інших житлових приміщень), призначених та придатних для постійного проживання людей. За проектом ЖК житловий фонд поділяється за двома критеріями: за формою власності та аз функціональним призначенням.

За формою власності, відповідно до проекту ЖК України житловий фонд поділяється на: приватний, державний та комунальний житловий фонд, тоді як за функціональним призначенням житловий фонд поділяється на: житловий фонд загального призначення, житловий фонд соціального призначення, житловий фонд спеціального призначення

Слід зазначити, що проект ЖК визначає в ст. 100 ще один вид житлового фонду – маневровий житловий фонд, хоч у загальному переліку видів він не наводиться, а входить до житлового фонду спеціального призначення. Як бачимо ці два різновиди житлових фондів співвідносяться як загальне до особливого, хоча в обох випадках використовується термін «житловий фонд».

З урахуванням викладеного вище можна прийти до висновку про те, що в чинному законодавстві відсутня єдина класифікація видів жилого фонду, що спричинено як застарілістю Житлового Кодексу так і розрізненістю нормативних актів, що регулюють відповідні правовідносини. Тому пропонуємо виділити наступну класифікацію видів житлового фонду. За формою власності: приватний, державний та комунальний жилий фонд, а за призначенням: житловий фонд загального призначення, житловий фонд соціального призначення, житловий фонд спеціального призначення. Дана класифікація на сьогодні є найбільш вдалою та такою, що відповідає чинному законодавству. Можливо додаткове створення підвидів житлового фонду буде викликане практикою, але дане питання потребує додаткової практичної апробації.

Бобрик В. І.

*кандидат юридичних наук, завідувач відділу
юрисдикційних форм правового захисту
суб'єктів приватного права*

*НДІ приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України*

ВПЛИВ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ НА РЕАЛІЗАЦІЮ НОРМ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

Судова практика в цивільних справах як різновид судового правозастосування визначається нормами цивільного права, які є

нормами матеріального права. В цьому полягає вплив цивільного права на судову практику. Проте і судова практика впливає на норми цивільного права, оскільки в ході судової інтерпретації уточнюється зміст законодавчих норм. Крім того, судова практика дозволяє заповнювати законодавчі прогалини, виявляти «мертві» норми, розв'язувати проблеми конкуренції правових норм тощо.

Правова і процесуальна системи України відносяться до системи континентального (романо-германського) права, в якій, на відміну від системи загального права, судовий прецедент формально не визнається джерелом права. Проте практично він діє в країнах континентального права у вигляді т.зв. «усталеної судової практики» (*jurisprudence constante*), за якою низка раніше прийнятих та узгоджених судових рішень розглядається як переконливий доказ правильного застосування правової норми.

Тлумачення, що дається судом при розгляді справ, не має загальнообов'язкової сили і має значення лише для сторін у цих справах. Істотною відмінністю континентального прецеденту від англосаксонського є те, що останній може бути створений одним судовим рішенням, в той час як континентальний прецедент створюється більш демократично – завдяки появі низки судових рішень, тобто не нав'язується «зверху», а виникає якщо не внаслідок консенсусу, то принаймні внаслідок сприйняття правової позиції значною частиною юридичної спільноти [1].

В країнах континентального права раніше прийняті судові рішення розглядаються як додатковий засіб тлумачення положень законодавства, тобто судові рішення розширює зміст правової норми, а не підміняє її. Майбутнє застосування норми судами здійснюється через призму її суддівського тлумачення у раніше прийнятих рішеннях з урахуванням обставин справи [2, с. 255–272].

Судова практика в країнах романо-германської правової сім'ї розглядається як неформальне, вторинне джерело права. Вона може надати переконливе обґрунтування для судового рішення, однак посилання на судову практику необхідно поєднувати з посиланням на відповідний закон або на інше формальне джерело права.

Суди впливають на норми цивільного права у прямій та непрямій формі. Прямий судовий вплив на норму права має місце тоді, коли судові рішення стосується існування норми права, тобто коли суд визнає норму права незаконною, визнає її нечинною або такою, що не підлягає застосуванню. Непрямий вплив полягає в тому, що суди здійснюють тлумачення норм права під час розгляду конкретних справ.

В Україні ні судова практика, ні судовий прецедент офіційно не визнані джерелом права. Не зважаючи на це, чинне вітчизняне законодавство дає підстави вважати деякі судові рішення фактичним джерелом права в Україні. Це стосується:

рішень ЄСПЛ (ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»),

рішень Конституційного Суду України (ч. 2 ст. 150 Конституції України, ст. 69 Закону України «Про Конституційний Суд України»),

рішень Верховного Суду України (ст. 360-7 ЦПК України, ст. 111-28 ГПК України, ст. 244-2 КАС України, ст. 458 КПК України).

Виходячи із наведених законодавчих норм зазначені судові рішення мають нормативний і загальнообов'язковий характер. Щодо нормативності вказаних судових рішень, то варто погодитись із позицією С. В. Шевчука з приводу того, що нормативну силу має не акт судової влади загалом, а та його частина, що містить правоположення (правову позицію) за умов повторюваності фактичних обставин та правовідносин [2, с. 44–72].

У вітчизняній правовій доктрині судова практика поступово визнається джерелом права. Принаймні такі висновки випливають із основоположних наукових досліджень судової практики як правового явища. Це пов'язано з тим, що нормативно-правові акти внаслідок узагальнено-абстрактного характеру закріплених у них приписів об'єктивно не спроможні урегулювати всі аспекти відповідних правовідносин. Застосовуючи закон, суд часто не знаходить прямої відповіді в правових нормах для вирішення даної справи. Тому суду потрібно так витлумачити діючу норму (норми), щоб поширити її (їх) на даний випадок і покласти в основу свого рішення. І таке тлумачення застосовується в практиці при вирішенні інших справ. Тим самим відповідне тлумачення (провоположення, правова позиція) отримує статусу прецеденту та впливає на законодавчо закріплені норми цивільного права. Наразі ми маємо багато прикладів істотного впливу судової практики на норми цивільного права. Так, саме внаслідок виробленої судовою практикою правової позиції з приводу розмежування завдатку та авансу, задаток на разі майже не застосовується при придбанні нерухомого майна.

Саме тому, при визначенні правової позиції з того чи іншого питання слід завжди виходити не лише з норм цивільного права, що підлягають застосуванню до даних правовідносин, а й враховувати відповідну судову практику вирішення подібних справ.

Список використаних джерел:

1. *Попов Ю. Ю.* Прецедентне право у контексті загальнообов'язковості судових рішень та українські перспективи / Ю. Ю. Попов // Форум права. – 2010. – № 3. – С. 351–363 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010_3/10rjttup.pdf.

2. *Шевчук С. В.* Загальнотеоретичні проблеми нормативності актів судової влади: дис. ... д.ю.н.; спеціальність 12.00.01 - теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень / Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. – Харків, 2008. – 433 с.

Короленко В. М.,

*кандидат юридичних наук
старший науковий співробітник
НДІ приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України*

ДЕЯКІ ТЕОРЕТИЧНІ І ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ПРОВАДЖЕННЯ У ЗВ'ЯЗКУ З НОВОВІЯВЛЕНИМИ ОБСТАВИНАМИ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

З метою забезпечення справедливості та законності судових рішень, з певним, на перший погляд, обмеженням інших принципів цивільного судочинства, у цивільному процесуальному законодавстві закріплено інститут перегляду судових рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами. Однак навіть після внесення останніх змін до цивільного процесуального законодавства у провадженні за нововиявленими обставинами існує низка теоретичного та проблем практичного характеру, що стосуються, перш за все, послідовності процесуальних дій та повноважень суду по закінченні кожного з етапів такого провадження.

Підстави для перегляду рішення, ухвали чи судового наказу у зв'язку з нововиявленими обставинами визначено у ст. 361 ЦПК України.

У першій редакції ЦПК України 2004 р. передбачалось у провадженні за нововиявленими обставинами вирішення питання, за

великим рахунком, про обґрунтованість заяви. У разі обґрунтованості заяви рішення скасовувалось, а справа направлялася на перегляд по суті з урахуванням нововиявлених обставин, де справа розглядалася у порядку, передбаченому для розгляду справи у відповідній інстанції, в тому числі і з урахуванням загальних норм про наслідки неявки осіб, що беруть участь у справі. З набранням чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення порядку здійснення судочинства» від 20.12.2011 р. зазнала змін сукупність та послідовність процесуальних дій у провадженні у зв'язку з нововиявленими обставинами. Кодекс було доповнено ст. 364-1 «Відкриття провадження за нововиявленими обставинами», якою вперше було передбачено постановлення ухвали про відкриття провадження у зв'язку з нововиявленими обставинами.

Часто в ухвалі про відкриття провадження за нововиявленими обставинами зазначається, що суддя постановляє її, розглянувши заяву. Однак, необхідно розрізнати розгляд заяви та перевірку заяви на відповідність вимогам ст. 364 ЦПК України. Виходячи з положень ч. 2 ст. 364-1 ЦПК України, у описовій частині ухвали про відкриття провадження за нововиявленими обставинами або про відмову у відкритті провадження за нововиявленими обставинами слід зазначати, що суд постановляє її не розглянувши заяву, а перевірівши її на відповідність вимогам ст. 364 ЦПК України.

Проблемною видається також нова редакція ст. 365 ЦПК України. Нею визначено порядок розгляду заяви, обов'язок повідомлення осіб про час і місце розгляду, повноваження суду за наслідками розгляду та право апеляційного оскарження.

У ч. 2 ст. 365 ЦПК України зазначено, що розгляд заяви здійснюється судом за правилами, встановленими цим Кодексом для провадження у суді тієї інстанції, яка здійснює перегляд. Розглянувши заяву, суд може скасувати судові рішення, що переглядається, і прийняти нове судові рішення або залишити заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами без задоволення. Отже, у суду тепер з'явилося повноваження за наслідком розгляду заяви не лише скасувати рішення, але й прийняти нове рішення по суті справи. Як вірно зазначено у п. 17 Постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про застосування цивільного процесуального законодавства про перегляд судових рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами» від 30.03.2012 р. № 4, виходячи зі змісту ст. 364-1, 365 ЦПК України

перевірка наявності підстав для перегляду судового рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами або підстав для скасування судового рішення проводяться в одному судовому засіданні. Заява розглядається судом за правилами, встановленими ЦПК для провадження у суді тієї інстанції, яка здійснює такий перегляд. Суд розглядає справу по суті спору з урахуванням встановлених судом нововиявлених обставин.

Право суду, який розглядає заяву про перегляд судового рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами, розглядати справу по суті і приймати у справі рішення по суті заявлених вимог з урахуванням нововиявлених обставин вимагає зміни підходу до сповіщення осіб, що беруть участь у справі, та наслідків їх неявки. Зараз при розгляді справи по суті у зв'язку з нововиявленими обставинами не можуть бути застосовані положення ст. 169 ЦПК України, так як згідно з ч. 1 ст. 365 ЦПК України неявка осіб, що беруть участь у справі, не є перешкодою для розгляду справи. Таким чином створено передумови для порушення, перш за все, такого принципу цивільного судочинства, як змагальність сторін, а також позбавлення сторін можливості скористатися правами, якими наділяє їх процесуальний закон.

Суди на даний час не завжди однозначно застосовують норми цивільного процесуального законодавства в частині визначення повноважень суду за результатами розгляду заяв у зв'язку з нововиявленими обставинами

Так, протягом 2012 р. і навіть на початку 2013 р. суди продовжують, розглянувши заяви про перегляд за нововиявленими обставинами, постановляти ухвали, якими скасовують рішення, що переглядається, та, не виносячи нового рішення у справі, призначають справу до розгляду. При цьому у резолютивній частині вказують, що така ухвала не підлягає оскарженню.

Наприклад, ухвалою від 05.07.2012 р. Апеляційний суд Київської області у справі № 22-ц-2994/12, керуючись ст. 307, 312 ЦПК, скасував Ухвалу Бориспільського міськрайонного суду Київської області від 02.04.2012 р. про скасування рішення суду за нововиявленими обставинами та призначення справи до розгляду. Справу було повернуто до суду першої інстанції на новий розгляд.

Проте, в даному випадку незрозуміло, яким чином апеляційна скарга потрапила до апеляційного суду. Згідно зі ст. 293 ЦПК окремо від рішення суду можуть бути оскаржені узвали суду першої інстанції, вказані у ч. 1 цієї статті. Даний перелік не передбачає оскарження такої ухвали за винятком випадків, коли її постановлено з порушенням правил про підсудність. Отже, відповідно до ч. 2 ст. 293 ЦПК, суд

першої інстанції повинен був повернути апеляційну скаргу заявникові з огляду на те, що вона не підлягає оскарженню окремо від рішення суду.

Не відповідає прийняте рішення і повноваженням апеляційного суду, передбаченим ст. 307, 312 ЦПК, якими суд ніби керувався, постановляючи ухвалу. Згідно зі ст. 307 ЦПК за наслідками перегляду скарги на ухвалу суду першої інстанції апеляційний суд має право: 1) постановити ухвалу про відхилення апеляційної скарги і залишення ухвали без змін; 2) скасувати ухвалу і постановити нову ухвалу; 3) змінити ухвалу; 4) скасувати ухвалу, що перешкоджає подальшому провадженню у справі, і направити справу для продовження розгляду до суду першої інстанції. Вказівка на застосування ст. 312 ЦПК в цій ухвалі апеляційного суду очевидно стосується п. 3 ч. 1, яким визначено, що апеляційний суд скасовує ухвалу і передає питання на новий розгляд до суду першої інстанції, якщо останній порушив порядок, встановлений для його вирішення. Отже скасування ухвали і повернення справи для продовження розгляду до суду першої інстанції, суд має право, коли така ухвала перешкоджає подальшому розгляду справи і за умови порушення судом першої інстанції порядку вирішення відповідного питання.

У п. 17 Постанови Пленуму Верховного суду України «Про практику розгляду цивільних справ в апеляційному порядку» № 11 від 24.10.2008 р. вказано, що перевіряючи законність і обґрунтованість оскаржуваного судового рішення суд апеляційної інстанції повинен з'ясувати: чи враховані судом першої інстанції при ухваленні рішення всі факти, що входять до предмета доказування; чи підтверджені обставини (факти), якими мотивовано рішення, належними й допустимими доказами та чи доведені вони; чи відповідають висновки суду встановленим фактам; чи дотримано та чи правильно застосовані норми матеріального й процесуального права. При перегляді судових рішень необхідно виходити з повноважень суду апеляційної інстанції, визначених ст. 307 ЦПК, і відповідних їм підстав щодо перегляду судових рішень в апеляційному порядку, передбачених ст. 308 – 311 ЦПК. При цьому апеляційний суд керується ст. 307 ЦПК (відповідним пунктом) та нормою ЦПК, що визначає підстави перегляду судового рішення в такому разі, і відповідно до неї та наданих суду апеляційної інстанції повноважень формулює резолютивну частину своєї ухвали чи рішення.

Враховуючи підхід, закріплений у п. 17 Постанови Пленуму № 11, зауважимо, що при перегляді ухвал суду першої інстанції необхідно виходити з повноважень суду апеляційної інстанції, визначених ч. 2

ст. 307 ЦПК та відповідних їм підстав щодо перегляду ухвал в апеляційному порядку, передбачених ст. 311 – 312 ЦПК. Однак, порівнявши положення ч. 2 ст. 307 з положеннями ст. 311 – 312 ЦПК виявляємо певну неузгодженість:

– право суду постановити ухвалу про відхилення апеляційної скарги і залиши ухвалу без змін (п. 1 ч. 2 ст. 307 ЦПК) здійснюється за наявності підстав, вказаних у п. 1 ч. 1. ст. 312 ЦПК;

– право суду скасувати ухвалу і постановити нову ухвалу (п. 2 ч. 2 ст. 307 ЦПК) здійснюється за наявності підстав, вказаних у п. 2 ч. 1 ст. 312 ЦПК;

– право суду змінити ухвалу (п. 3 ч. 2 ст. 307 ЦПК) здійснюється за наявності підстав, визначених у п. 3 ч. 1 ст. 312 ЦПК;

– право суду скасувати ухвалу, що перешкоджає подальшому провадженню у справі, і направити справу для продовження розгляду до суду першої інстанції (п. 4 ч. 2 ст. 307 ЦПК) здійснюється за наявності підстав, визначених у ст. 311 ЦПК;

– ст. 307 ЦПК не передбачає право суду апеляційної інстанції скасувати ухвалу, яка не перешкоджає подальшому розгляду, і передати питання на новий розгляд до суду першої інстанції. Проте п. 3 ч. 1 ст. 312 передбачено, що апеляційний суд так вчиняє, якщо суд першої інстанції порушив порядок, встановлений для вирішення питання.

Звичайно, стверджувати про відсутність у суду апеляційної інстанції права скасовувати ухвалу і передавати питання на новий розгляд до суду першої інстанції не можна лише через те, що відповідне повноваження не закріплено у ст. 307 ЦПК. Формулювання п. 3 ч. 1 ст. 312 дає підстави говорити, що саме у ній закріплено відповідне повноваження. Однак, тут явно прослідковується недосконалість змін, внесених до ст. 307 ЦК України в 2010 р. До 2010 р. передбачалося повноваження апеляційного суду скасувати ухвалу і передати питання на новий розгляд до суду першої інстанції.

З огляду на викладене можна зробити висновок про недосконалість правового регулювання апеляційного оскарження ухвал, що постановляються судами в провадженні у зв'язку з нововиявленими обставинами. Для усунення виявлених недоліків слід передбачити механізм оскарження ухвали, якою суд неправомірно скасовує судові рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами та одночасно призначає справу до розгляду.

Наукове видання

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
УКРАЇНСЬКОЇ ЦИВІЛІСТИКИ**

Матеріали круглого столу

Комп'ютерна правка – Г. О. Резнік
Комп'ютерна верстка – С. В. Максименко
Дизайн обкладинки – С. В. Максименко

Підписано до друку 05.11.2013 р. Формат 60x84/16.
Гарн. Times New Roman. Обл.-вид.арк. 5,7. Зам № 13-016
Офс.друк. Папір офс. № 1. Тираж 300 прим.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції,
серія ДК № 2233 від 05.07.2005

ТОВ «Друкарня «Бізнесполіграф»
02094, Україна, м. Київ, вул. Віскозна, 8